

A

POZSONYI ÉS SZEPESI KAMARÁK.

1565–1604.

ACSÁDY IGNÁCZ

LEV. TAGTÓL.

(Feloivasta a II. osztálynak 1893. november 6-ki ülésén.)

BUDAPEST, 1894.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A pénzügyi politika iránya és hatásai.

A magyar királyság pénzügyei a tizenhatodik század utolsó évtizedeiben ugyanazon keretben fejlődtek tovább, melyet I. Ferdinánd következetes és czéltudatos erőlködései megalkottak számára.¹⁾ De mint az állam egész életét, a pénzügyeket is közvetlenül befolyásolta két körülmény, mely már Ferdinánd alatt érvényesült ugyan, de nem oly nagy, nem oly kártékony módon mint később. E körülmények egyrészt a török vész, másrészt az idegen befolyás. A pusztító hullámok, melyek a mohácsi gyásznappal a magyar államra

¹⁾ Jelen tanulmányom természetszerű folytatása a M. Tud. Akadémia történelmi bizottsága által 1888-ban kiadott »Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt 1526—64« című nagy munkámnak. Magánviszonyaim nem engedik, hogy I. Ferdinánd utódainak pénzügyeit is egy nagy s az államháztartás összes viszonyait felölelő munkában dolgozzam fel. A tíz évnél tovább tartó levéltári kutatásaim közben összegyűlt anyagot önálló kisebb tanulmányokban akarom közzé tenni s ezek sorát a kamarai intézménnyel nyitom meg. Az előbbi korszakot illetőleg fentebbi munkámra utalom az érdeklődőket. — Az e korszakbeli *pénzláb* megvilágításához már itt megjegyzem, hogy a magyar forint 100 denárból állt, melynek absolut értéke (ezüst tartalmát tekintve) következőleg alakult:

1564—1576-ig	2	frt	64	kr.	mai	osztrák	értékben
1576—1581-ig	2	»	53	»	»	»	»
1582—1609-ig	2	»	16	»	»	»	»

Ez azonban csak az absolut érték; a pénz relativ értéke (vásárlási képessége) is tetemesen nagyobb volt az időben s így egy régi forint együttes absolut és relativ értékét a maiak legalább 9—10-szeresére tehetni, vagyis az akkori 1 frt mai értékéhez viszonyozva átlag 10 frt lehetett. A régi pénzlábról bővebben lásd: »Közgazd. állapotaink a XVI. és XVII. században« című tanulmányom 26. s köv. lapjait.

zudultak, közvetlenül és azonnal óriási károkat okoztak benne, de mint a lassú betegség a testet, úgy a török vész is csak lassanként bénította meg Magyarországot s rombolásainak hatása folyton fokozódva, Miksa király alatt már jóval nagyobb volt, mint Ferdinánd alatt s Rudolf idején már jóval nagyobb, mint Miksa alatt. Az ország területe évről évre csökkent, lakossága, anyagi ereje egyre apadt s a század végén a magyar királyság sokkal kisebb, sokkal gyöngébb volt mint I. Ferdinánd halálakor. Ezt a fokozatos elgyöngülést lépésről-lépésre nyomon követhetni a politikai és katonai, számokban pedig kifejezhetni a gazdasági és pénzügyi életben, melyben e korszak összes bajaival, mindennemű szenvedéseivel a leghívebben tükröződik vissza.

Ha nem is oly szörnyen romboló, de mindenesetre föltötte ártalmas és egyre fokozódó módon nehezedett a magyar királyság pénzügyeire az idegen befolyás, mely a magyar ügyek vezetésében és intézésében sokkal erősebben érvényesült a század utolsó, mint második harmadában. Még I. Ferdinánd alkotta meg azon nagy központi hatóságokat, melyek Bécsből a Habsburgok összes közép-európai birtokainak legfőbb igazgatását vezették. De ezek az intézmények csak évek múltán vertek gyökeret s minél inkább szilárdultak, annál inkább nőtt bennök a hatalmi, a terjeszkedési vágy, a centralizáló törekvés, annál nagyobb mértékben nyirbálták meg az eddig elég önálló országos főhatóságok jogkörét és függetlenségét. Kétségtől jó szándék vezette őket s nem egyszer egészséges eszmékkel, okos tervekkel álltak elő. De nem ismerván az ország tényleges állapotait, alkotmányos szervezetét, hatóságainak összeállítását és jogkörét, társadalmi viszonyait, anyagi és szellemi érdekeit, e királynak általában egész, különösen pedig pénzügyi politikáját a leghelytelenebb irányba terelték. És saját hibáik minél meddőbbé tették törekvéseiket, annál rosszabb indulat, annál nagyobb bizalmatlanság és ellenszenv támadt bennök a magyarság iránt, s ennek útjai lassanként csakugyan nagyon el kezdtek térni az övéiktől. I. Ferdinánd alatt a rendek csupán azért panaszkodtak, hogy a magyar közjövödelmek egy része Ausztriába vándorol, mert egyes bevételi ágak, — a bányászat és pénzverés, néhány harminczad

a magyar közjog és államérdek sérelmére — elvonattak a magyar pénzügyi főhatóság kezelése alól s idegen, külföldön székelő testületeknek rendeltettek alá. Ezt a teljesen igazolatlan visszátartást két közvetlen utóda sem szüntette meg, sőt inkább egy sokkal nagyobb bajjal tetézte. Ekkor már az idegen hatóságok nem csupán közvetlenül kezeltek magyar államjövedelmeket, hanem döntő befolyást gyakoroltak az egész magyar pénzügyi-közigazgatási szervezetre s a pénzügyi politikára az összes magyar országos pénzügyi főhatóságok útján, melyek mindinkább az ő befolyásuknak rendeltettek alá. 1567 óta állandó a panasz a magyar országgyűlésen ¹⁾ az idegen hatóságok törvénytelen beavatkozása ellen magyar ügyekbe. Heves vitákat, viharos jeleneteket idéztek elő minduntalan ezek a panaszok, melyek különösen a bécsi udvari kamara ellen irányultak s nem egy országgyűlés tárgyalásait mérgesítették el. Az 1569: XXXVIII. t.-cz. e tekintetben látszólag compromissumot létesített, mert a rendek azon kérelmére, hogy a magyar ügyeket a magyar tanács útján intézze el, a király kijelenté, hogy mind az, a mi az igazságszolgáltatást, az ország jogait és szabadságait illeti, a magyar tanácsban, a pénzügyi dolgok a kamarában, a hadügyek az udvari hadi tanácsban fognak a szokott módon elintéztetni. El végből az udvarban állandóan legalább két magyar — egy egyházi és egy világi —, az ügyekben jártos tanácsos lesz, míg az udvari kamara és hadi tanács mellé a magyar ügyek elintézésének gyorsítása végett egy-egy tolmács rendeltetik.²⁾ Itt tehát a magyar államkormányzat ügyei három osztályba soroltattak. Az elsőbe az igazságszolgáltatás, jószágadományozás s más ilyen természetű, a mint akkor nevezték

¹⁾ Fraknói-Károlyi: Magyar Országgyűlési Emlékek, mely kitűnő vállalat az V-dik kötettől kezdve e korszakra is első rendű forrásműve a pénzügyi történelemnek.

²⁾ Az igen hosszú 1569: XXXVIII. t.-cz. legjellemzetesebb részei szó szerint így hangzanak: *Instituerunt quoque status et ordines, ut — — — Mattas S. C. dignetur in rebus fidelium subditorum suorum Hungarorum, Hungarico uti consilio; qua in parte Mattas S. benigne declaravit, quae iustitiam, jura, libertatesque regni concernunt, in Hungarico, quae cameralia in Camera, quae vero bellica negotia sunt, in bellico consilio, more hactenus observato, tractari stb. Magy. Orsz. Emlékek V. köt. 270.*

tisztán magyar belügy (negotia mere Hungarica) tartoztak s a király csupán ezekre nézve ígérte, hogy intézésükben kizárólag magyar tanácsosai véleménye alapján fog eljárni. De nem is szólva arról, hogy a tisztán magyar ügyek fogalma a legszűkebbre volt szabva, még e tekintetben sem tartatott meg a törvény, hanem az idegen befolyás itt is állandóan befészkelte magát. A másik két csoport, melybe az államélet legfontosabb körei, a had- és pénzügy tartoztak — ezeket vegyes ügyeknek (negotia mixta) szokták akkor nevezni — viszont teljesen idegen befolyásnak rendeltetett alá.

Ezzel a közös ügyek fogalma és intézésének módja beplántáltatott törvénykönyvünkbe, még pedig beplántáltatott oda meg gondolatlanul, érett megfontolás nélkül, mert, mint a rendek későbbi felszólalásai bizonyítják, ők egészen mást akartak s eszökágában sem volt a magyar had- és pénzügyek vezetését idegen, ellenőrzésöknek alá nem vetett hatóságokra bízni. Kétségkívül csak a tapasztalás tanította meg őket azon hátrányokra, melyek reájuk s a magyar államra e törvényezikkből hárulhattak. Az 1572-ki országgyűlés a bajokon úgy akart segíteni, hogy azt kívánta, hogy a megkoronázott, de atyja, Miksa csetében még nem uralkodó Rudolf, az ifjabb király állandóan Magyarországon lakjék, kizárólag magyar udvarnokok környezetében. De mikor ebből semmi sem lett, minden mérsékletük mellett, melyet az 1574-ki országgyűlésen tanúsítottak, midőn a közjogi sérelmeket egyszerűen mellőzték, 1576-ben elemi erővel tört ki a rendekben az elkeseredés az idegen befolyás ellen. Az országgyűlésen e tekintetben nem volt nézetkülönség s az atyja helyett jelenlevő Rudolf ifjabb királynak maga Radeczy István, királyi helytartó és egri püspök jelentette ki a rendek nevében, hogy az idegen hatóságok, az udvari kamara és a hadi tanács jogtalan beavatkozását tovább nem tűrhetik, s ha azon szolgaságból, azon elnyomatás és zsarnokság alól fel nem szabadíttatnak, mely ő felsége (Miksa) uralkodása alatt hozatott be, országgyűlésre sem jönnek el többé. Az itt nyilvánuló elkeseredés nem csupán az ország közjogán, hanem a nemesi érdekeken ejtett sérelmekből is táplálkozott ugyan, de az országgyűlés szilárdan ragaszkodott álláspontjához s azt később feliratban is kifejezte, hozzá téve, hogy a rendek a

király idegen tanácsosaitól és kancelláriáitól választ többé el nem fogadnak s országgyűlésre sem gyűlnek többé össze. E fenyegetés nem csekély aggodalmat kelthetett ugyan, mert országgyűlés nélkül a kinestár adót nem szedhetett, de a király szintén ragaszkodott az 1567-ki törvényben kifejezett elvhez s a rendek panaszaira csak annyit felelt, hogy Magyarország pénz- és hadügyeit többi országaiétól különválasztani, vagyis a bécsi központi hatóságok befolyása alól kivonni alig lehet.

E felfogás vezette, noha közvetlen szemtanúja volt a rendek felháborodásának, Rudolfot is, ki az 1576. évfolyamán atyja halálakor († okt. 12.) trónra lépett. Álláspontját behatóan fejezte ki az 1578-ki országgyűlés elé terjesztett kir. propositiókban, melyekben hangsúlyozta, hogy a tisztán magyar ügyekben, minők az igazság kiszolgáltatása, az ország jogaira és szabadságaira vonatkozó kérdések, kész magyar tanácsával tárgyalni; ellenben kérte a rendeket, hogy a »vegyes« ügyekben, melyeket, mint mondja, már Ferdinánd és Miksa alatt az udvari kamara s a hadi tanács szoktak intézni, ne kívánjanak újítást behozni. A rendek nem voltak ugyan megnyugtatta, de nem erőszakolták a dolgot s 1580-ban is csak arra szorítkoztak, hogy hangsúlyozták, mennyire elvesztették a magyar hatóságok az idegen befolyás fölülkerekedése által minden tekintélyüket. Ellenben 1582-ben az idegen befolyás elhatalmasodása miatt óriási volt az elkeseredés. A király azonban megmaradt régi álláspontján; csak annyit ígért, hogy a vegyes ügyeket az udvari kamara ezután a lehető leggyorsabban fogja elintézni, hogy a rendeknek ne legyen okuk panaszra.

Osakhogy ezek elvileg más alapon állottak mint a király. Nem csak azt kifogásolták, hogy az udvari kamara késedelmesen intézi el a magyar ügyeket; ők azt akarták, hogy egyáltalán ne avatkozzék magyar ügyekbe. Az elvek e harcza kitört az 1583-ki gyűlésen, de már kezdettől fogva kedvezőtlen auspiciumok alatt, mert a király képviselőjében az országgyűlésen megjelenő Ernő főherczeg határozott ellensége volt a magyar felfogásnak s a propositiók előkészítése közben azt is ajánlotta, jelentse ki a király kereken és habozás nélkül, hogy minden pénzügyi kérdés az udvari kamara hatáskörébe tartozik. A király nem ily rideg alakban fejezte ki felfogását s csak arra

szóltotta fel a rendeket, jelöljenek ki magyar tanácsosai közül négyet, kiket a vegyes ügyek tárgyalásához rendesen meg fog hívni az udvari kamarába s a hadi tanácsba. A rendeknek az egyáltalán nem tetszett. A tiszta magyar és vegyes ügyek fogalmának megkülönböztetését aggodalmasnak találták s kijelentették, hogy tisztán magyar ügynek tekintenek mindent, a mi Magyarországot illeti s így a had- és pénzügyeket is. Kivétel nélkül és egyformán magyarok által óhajtják mind ezeket elintéztetni.

Az 1569-ki törvény elveihez képest tehát itt már a rendek határozottan a magyar állam teljes önállóságát és csorbitatlan souverainitását hirdették. Csakhogy a rendi törvényhozásban következetességet, az elvekhez való szilárd ragaszkodást keresnünk nem szabad. Minden országgyűlésen változnak a vezéreszmék, örökös ugrásokkal találkozunk hol előre hol hátra, melyek indító okai nem a közérdekekben keresendők. Az 1583-ki elvek már az 1587/8-ki országgyűlésen egy igen lényeges, sőt a korszak legfontosabb mozzanatára nézve feláldoztattak. Eleinte úgy látszott ugyan, hogy a rendek ez úttal sem akarnak egy parányit sem engedni az állami önállóság postulatumaiból. Felterjesztésükben behatóan taglalták a kérdést s a kormányzat teendőit a következő három csoportba foglalták: 1. adományok, kinevezések, jogszolgáltatás (melyeket a király is tisztán magyar ügyeknek ismert el), 2. had-, 3. pénzügy. Mind ezeket — mondják — más országokban honfiak kezelik s azért szükséges, hogy nálunk is így legyen, hol csak néhány év óta jutottak idegen kézbe. A király magyar tanácsa is a leghatározottabban helyeselte a rendeknek ez álláspontját s kijelentette, hogy az országos ügyek fogalma alatt a had- és pénzügyek is értendők, melyeket a többiektől különválasztani nem lehet.

Erő főherczeg, a király képviselője, nem volt hajlandó az elvi alapot, melyet magyar tanácsosai képviseltek, magáévá tenni. Hasztalan jelentették ki a rendek, hogy tisztán magyar ügynek tartanak mindent, akárhogy nevezzék is. Még az országgyűlésen magok feláldozták a nagy elvet s a hadügyeket készek voltak vegyeseknek elismerni, a mennyiben a király többi országai szintén segítik küzdelmeiben Magyarországot, ámbár

ezt első soron önmagok oltalmára teszik. Az országgyűlés azt ajánlotta tehát, hogy minden ügyet a király magyar tanácsa tárgyaljon, de a egyes ügyek tárgyalásában német tanácsosok is részt vegyenek. Ernő főherczeg ez indítványt is elvetette, mert benne a rendi befolyás tultengését látta; azt mondotta a rendekről, hogy olyat merészelnék immár követelni, mit őseik Ferdinánd és Miksa alatt szóba hozni sem próbáltak.

Szerencsés megoldás nem is létesült, sőt a csakhamar beálló háborús viszonyok a rendek törekvéseit a magyar állam közjogi önállóságának megvédésére teljesen megbénították. A nemzeti kormányzat önállósága érdekében vívott elvi harcokat az egyes királyi hatóságok önkénye, túlkapásai miatti panaszok váltották fel. A »vérszomjas kutya«, mint 1593-ban nevezték a törököt, ismét kegyetlenül az országnak rontott, s a szenvedések viharaiiban az általános nagy elvi harc egyes kisebb-nagyobb jelentőségű, sokszor nem is állami jellegű sérelmi politikává hanyatlott le. 1595-ben Mátyás főherczeg, mint a király képviselője, egyenesen felhívta az országgyűlést, hogy mellőzzön tárgyalásaiban minden olyat, a mi az ország kormányzatának reformjára vonatkozik. E kívánsága teljesült s az országgyűlés tanácskozásaiban jó ideig a rendi szabadságokon ejtett sérelmek ügye lépett az ország függetlenségén és közjogi állásán ejtett elvi sérelmek helyére. Ez új sérelmek a kiváltságosak körében roppant elkeseredést szültek ugyan s nagy mozgalmaknak voltak előkészítői, de az idegen befolyás teljes túlsúlyra jutását a magyar állam egész kormányzatában, s a mi bennünket első sorban érdekel: a pénzügyekben megakadályozni nem tudták. 1600-ban mikor a rendek már csak általánosságban tesznek panaszt az idegen befolyás ellen, azt felelik nekik, hogy az 1569: XXXVIII. t.-cz., mely épen felidézte a panaszt, pontosan megtartatik. A XVII. század első éveiben már oda jutott Magyarország, hogy az udvar a saját kénye-kedve szerint módosította, szövegezte, megrövidítette vagy új törvényczikkekkel toldotta meg az országgyűlés által megállapított törvénykönyvet s így illusoriussá tette a rendek részvételét a törvényhozói hatalomban. Mind ezekben az idegen befolyás működött, mely minél nagyobb mértékben magához ragadta a magyar ügyek intézését, annál rendszeresebben dol-

gozott a korona és a magyarság közötti bizalom megrendítésén. Jogtalan befolyását folyton veszélyeztethette volna a király és népe közötti egyetértés. Saját érdekében állott tehát szítani a korona és a rendek közötti bizalmatlanságot, s hogy semmitől sem riadt vissza, kitűnik a többek közt azon tényből, hogy már 1593-ban a Habsburg-családtól való elszakadással gyanúsította a rendeket.

Az idegen hatóságok közt, melyek a legvégzetesebb befolyást gyakorolták Magyarországnak nem csupán pénz-, hanem összes belügyeire, legelől állt az udvari kamara. Állandó szék-helye I. Ferdinánd óta Bécs volt, de mikor Rudolf király végleg Prágába tette át udvarát, a kamara két részre oszlott; az egyik Bécsben maradt, a másik Prágába költözött s ekkor már tényleg egyszerre két udvari kamara avatkozott a magyar állam belügyeibe. Különösen e kamara ellen küzdöttek a rendek dicséretes kitartással, de minden siker nélkül. Az udvari kamara nem is bírta megérteni, mért panaszkodnak ellene Magyarország rendei. Több ízben kijelentette, hogy semmi okot sem ad a panaszra, hisz a magyar ügyeket szakavatott magyar tanácsosok véleménye alapján szokta intézni.¹⁾ 1582-ben az udvari kamara a rendek azon kívánságára, hogy *cameralia in camera tárgyaltassanak*, azt felelte, hogy ez mindig így történik; az udvari kamara mindig a magyar kamara és a magyar jogban járatos szakemberek véleménye alapján határoz. Így jár el az uralkodóház többi országaiban, még Csehországban is, hol pedig szeretnek akadékoskodni, mindenben gáncsolandót találni. Másképp eljárni, mondá az udvari kamara, nem is lehet, ha csak a felség nem állítana minden országában külön *udvari* kamarát, mi sok zűrzavart és költséget okozna s még sem használna semmit. Bécsben tehát teljesen félreértették a magyar állam pénzügyi önállóságának fentartására irányuló törekvést s a rendek azon kívánságának sem lehetett fogamatja, melyet 1598-ki felterjesztésökben hangoztattak, hogy a király, ha már egyáltalán szükségesnek tartja mások tanácsával élni, ne az udvari kamara, hanem magyar kamarái tanácsát vegye tekintetbe.

¹⁾ Erre nézve hosszabb nyilatkozata az 1600. országgyűlés iratai közt. Fraknói-Károlyi IX. 349.

Mert akkor már két kamarája volt Magyarországon. Az első, melyet hivatalosan magyar kamarának (*camera Hungarica*) neveztek, még Ferdinánd szervezte s halálakor ez az intézmény már hatalmas fejlődésnek indult s erőlyesen és sikeresen képviselte a korona és kincstár pénzügyi érdekeit. Székhelye Pozsony volt, mely várost a törvény akkor a magyar országos kormányzat központjává tette. Csakhogy a királyi terület sajátosság alakulata mellett az egész országot e távoli, a végső nyugati határszálen fekvő városból igen bajosan lehetett kormányozni s különösen az adózás és pénzügyi közigazgatás terén nyilvánultak e tekintetben a legnagyobb nehézségek. Elhárításukra már I. Ferdinánd idején kivételes eszközökhöz kellett folyamodni. A felvidéken előbb Sáros várában, azután Eperjesen valami surrogatum-hatóságot alkottak az északkeleti vármegyék számára. Mikor pedig végleg eltűnt a remény, hogy hamarjában visszaszerezhetik Buda várát, mely nemcsak a hagyomány szerint volt az ország fővárosa, hanem az 1528-ki országgyűlésen Ferdinánddal egyetértőleg a magyar állam egész kormányzatának székhelyévé tétetett; mikor tehát az igazi főváros közeli visszaszerzésére nem nyílt többé kilátás s állandóan Pozsony lett a királyi Magyarország és kormányzatának központja, szükségképen fölmerült a terv, hogy a felvidéki úgynevezett adminisztratiót formászerű s a pozsonyihoz hasonló pénzügyi főhatósággá, úgynevezett kamarává kell átalakítani. Ez megtörtént Miksa király uralkodása első éveiben, 1567-ben s az ő nevéhez fűződik a szepesi kamara (*camera Scepusiensis*) megalapítása, mely, mikor a város a király kezén volt, állanpóan Kassán székelt s onnan tevékeny részt vett a magyar pénzügyi és közigazgatási kormányzat vezetésében.

Ez alapítás e korszak pénzügyi törekvéseinek egyetlen kifogástalan terméke. Máskülönb a pénzügyi politika lényegileg a régi mederben, az I. Ferdinánd adta irányban mozgott és gyökeres reformok vagy magasröptű conceptiók helyett bizonyos ágakban végül szörnyű elfajulás jellemzik. Saját-szerű, hogy az erőszak és jogtapodás e korszakában, a hazai törvényekkel nem sokat törődő idegen befolyás virágzása közben, a kincstár szörnyű pénztelensége mellett, a rendek joga az adó megszavazása körül sértetlen épségben megtartatott s a

kinestár csupán azon években és olyan összegben szedte be az adót, a melyekre a törvény felhatalmazta. E tekintetben a korona és a rendek közt egyetlen egyszer sem támadt viszály, nem azért, mintha a kinestár a rendek áldozatkészségét a szükséglet óriási növekedésével összhangban állónak találta volna. Ellenkezőleg a rendek tényleg azt a furesa elvet követték, mely találó kifejezést nyer régi közmondásunkban: *vitam et sanguinem, sed avenam non*. Szavaztak ugyan meg a jobbágyok terhére elég gyakran adót, ámbar e téren sem annyit, mint a korona kívánta; magok azonban a saját zsebükből a legritkább esetben hoztak áldozatot. Még kevésbbé szabad föltételeznünk, hogy a korona idegen tanácsosai, kik oly kevésbé tisztelték a magyar törvényt, épen az adómegszavazás jogának megsértését találták volna jogi és erkölcsi érzéseikbe ütközőnek. Történelmünk lapjain egyedül azért nem találunk a sok más közt ilyen viszályt följegyezve, mert felidézése teljesen czéltalan lett volna. A királyi hatalomnak nem voltak olyan közegei, melyek a rendek akarata ellenére adót hajthattak volna be. Itt a rendiség föltétlen ura volt a helyzetnek s közreműködése nélkül az adónak sem kivetése, sem beszédése meg nem törtenhetett. Mind ezekben a rendekre, illetve a vármegyére volt utalva a rovó, az egyetlen kinevezett királyi hivatalnok, ki a törvényhatóság területén az adózásban a kinestár képét viselte. Nélkülök meg se mocczanhatott s különben is száz kapocscsal lévén a rendi érdekkörhöz csatolva, mert attól, hogy csakis az illető vármegye birtokos nemesei sorából legyen kinevezhető, a király folytonos sürgetésére sem akart az országgyűlés eltérni, sokszor olyan társadalmi érdekek és befolyások hatása alatt működött, melyek hasznot húztak belőle, ha a kinestár még amnyi adót sem kapott, a mennyi az adóalap (a porták) lelkiismeretesebb összeírása esetén törvény szerint megillette.

Maga a szándék a rendi adómegajánlás jogának kijátszására nem hiányzott akkor sem, s a mi még jellemzőbb, a magyar kamarától indult ki, sőt valószínűsítését épen a bécsi udvari kamara hiúsította meg. 1603. márczius havában történt, hogy a pozsonyi kamara elnökének, Szuhay Imre egri püspöknek, mint látni fogjuk, minden tekintetben végzetes befolyása alatt

azt javasolta, hogy a király országgyűlést se tartson, hanem minden egyes vármegyét külön rendelettel utasítson arra, hogy adót ajánljon meg s azt behajtsa. Az udvari kamara józan eszén hiúsult meg e merénylet. Volt annyi belátása, hogy a terv nemesak törvénytelen, hanem kivihetetlen is, még pedig a fentjelzett okokból. A vármegyék természetesen vonakodtak volna adót akár megszavazni, akár behajtani, a központi kormány pedig nem rendelkezett eszközökkel passiv ellenállásuk megtörésére. E tekintetben nemesak a vármegyével, hanem a király hatalmának sokkal inkább alávetett várossal sem bírtak boldogulni. Rudolf király e téren is megpróbálkozott. 1591-ben, mikor nem volt országgyűlés, a városokra taksát (ezt csak oly években fizették, melyekre az országgyűlés adót szavazott meg) vetett ki. Ezek feliratilag utasították vissza az önkényesen kivetett adót. Rudolf 1591. aug. 25-én Prágában kelt válaszában ¹⁾ csodálkozott ebbeli vonakodásukon s nem fogadta el mentegetőzéseiket, hanem azt mondá nekik, adjanak jó példát a vármegyéknek s fizessék az adót haladéktalanul. De ez az intés is hiába történt s a királyi hatalom nem sürgette tovább az önkényesen kivetett adó megfizetését, mert érezte, hogy ilyen úton még a városokkal szemben sem boldogulhat.

A jelzett körülmények közt törvénytelen adó kivetése vagy új jövedelmi források önkényes nyitása ebben a korszakban a kincstár óriási szükségletei mellett is lehetetlennek bizonyult. Hiányzott az eszköz, a pénzügyi közigazgatási szervezet, mely behajtsa, kiaknázza azokat. Maradt volna egy másik út, a törvényesség útja vagyis az, hogy az országgyűlés hozzájárulásával szaporítsák a király bevételeit akár az adó emelése, akár új források kijelölése által. Tétettek is ide vonatkozó kísérletek. A bécsi, pozsonyi, szepesi kamarák folyton azon törték a fejöket, hogyan lehetne a kincstár szörnyű pénztelenségének elejét venni, hogyan lehetne legalább a legégetőbb állami kiadásokat fedezni, a katonaságot fizetni, a kétségbeejtő állapotban levő végházakat megépíteni. Sőt a század végén úgy látszik valóságos szakférfiúi enquéte foglalkozott e kérdésekkel, mert számos ide vonatkozó javaslat és jelentés maradt ránk. De már

¹⁾ Orsz. Levéltár Moneta Pénzügy II.

1565 óta folyton merültek föl ilyen tervek, melyekben akadtak ugyan egyes életrevaló eszmék, csakhogy nagy részt több jóakarattal, mint a hazai viszonyok kellő ismeretével készültek. Némelyik az országgyűlés elé is került, de 1598-ig, midőn a végveszedelem, melyben az ország forgott, nagyobb áldozatkészségre ösztönzé a rendeket, minden a régiben maradt. Új jövedelmi források nyitását egyszerűen — nemcsak akkor, hanem később is — és következetesen megtagadták, sőt 1598-ig az évi adótételt s a behajtás alapját, mely a portaszámon nyugodott, sem engedték a kincstár szükségleteinek megfelelőbb módon rendezni. Az országgyűlés elutasító magatartása az ily reformokkal szemben természetesen folyt a rendiség szelleméből. Minden adóemelés vagy új jövedelmi forrás szükségképen a rendi érdekkör, az adómentesség vagy nemesi kiváltság rovására ment volna, mert a többi néposztályok, mint országgyűléseink is számtalanszor elismerték, már túl voltak halmozva mindenféle állami teherrel, melyet alig bírtak meg többé. Ha tehát az állam szükségleteihez további fedezetet nyitottak volna, azt csupán a saját zsebéből tehetnék. Ilyesmire azonban semmi áron sem lehetett őket rávenni s így a kincstár folyton a régi, akkor már nem elég dús jövedelmi forrásokra maradt utalva.

Ez a pénzügyi politika pedig nemcsak súlyos állami katasztrófákra vezetett, hanem magán a nemességen s épen ennek vagyonosabb rétegein fájdalmasan megbosszulta magát. Minthogy a királyi terület terjedelme folyton apadt, az adóköteles népesség egyre inkább elszegényedett, a pénzügyi szükséglet pedig rohamosan növekedett, a bevételek és a kiadások közt állandóan roppant deficit mutatkozott, a kincstárnak nem maradt más hátra, mint vagy elvállalt kötelezettségeit nem teljesíteni vagy pedig törvényes jövedelmi forrásait kegyetlen szigorral kiaknázni. Kénytelenségből a kincstár nem csupán az egyik vagy a másik, hanem egyszerre mindakét módot alkalmazta. Először is nem fizetett; adósa maradt, a kinek csak lehetett; nem fizette a katonaságot s elképzelhető, hogy ez minő nehéz állami és társadalmi bajokat okozott, olyan időben, midőn gyakori volt a formaszzerűen megüzent háború akár Erdélyvel, akár a törökkel, az ellenséges betörések, portyázások, megrohanások és

területfoglalások pedig a hivatalos béke mellett sem szüneteltek soha. A fizetetlen magyar és idegen katonák éhségtől gyötörve a törökkel versent pusztították a föld népét; tisztjeik és parancsnokaik a nemességet sem kimélték s szörnyű erőszakosságokat követtek el rajta. A szabad hajdúk seregeseitől lepték el az országot s valóságos rémeivé lettek úgy, hogy a királyi határterület állapotaihoz képest a török hódoltság lakosságának helyzete hasonlíthatatlanul kedvezőbbnek¹⁾ látszott. A honvédelemre első sorban hivatott tényezőknél egyáltalán meglazult minden fegyelem s ennek megfelelően, mikor meg volt üzenve a háború, az ellenséggel szemben is csak kedvetlenül és ki nem elégitő módon terjesztették kötelelességöket. Legelőször pénzügyi bajok, a rendiség szellemében gyökerező, de a viszonyoknak többé meg nem felelő pénzügyi politika okozták tehát, hogy a törökkel folytatott az a hosszú, tizenöt éves háború, mely a XVI. századból a következőbe is áthúzódott, olyan kevés sikerre vezetett.

De a kincstár nemcsak nem fizetett, hanem egyik-másik törvényes jövedelmi forrásának kiaknázásában oly annyira kiméletlenül járt el, hogy tevékenysége előbb folyton fokozódó elégtelenségre, utóbb pedig országos mozgalomra vezetett. E kiaknázás nem minden jövedelmi ágban történhetett egyforma szigorral, sőt a legjelentékenyebbnél, az évi rovás-adónál ilyesméről, mint már jeleztem, egyáltalán szó sem lehetett. Ép oly kevésbbé tehetette a második legdúsabb jövedelmi ágnál, a harminczadnál. Itt a kizárólagos fiskális érdekeket az észszerűen egyáltalán megengedhető határig még I. Ferdinánd érvényesítette s tovább menni két közvetlen utóda sem mehetett, mert a vámtételek újabb nagy arányu felcsigázása egyszerűen tönkre tette volna az egész behozatali és kiviteli forgalmat, mely a háborús idők s az általános elszegényedés következtében úgy is roppant sokat szenvedett. Nem lévén tehát a kincstárnak módja jövedelmeinek szaporítására, egész más téren próbált szerencsét s a fennálló törvények csűrése-csavarása segélyével egy előbb nem eléggé kiaknázott forrásból igyeke-

¹⁾ Már 1580-ki felterjesztésében mondja az országgyűlés: A jobbagyok nyomorúságukban a halálra vagy a *török uralomra* áhitoznak.

zett meríteni. A kincstár ősi jövedelmi ágai közé tartoztak tudvalevőleg a koronára visszaszállott nemesi javak is, melyek a szerint, a mint életfogytiglan, magszakadás, női és mellékági örökösödés esetén adományoztattak, ez esetek beálltakor vagy pedig hűtlenség czímén láramlottak vissza a királyra, ki azután vagy újra eladományozta azokat vagy évi jövedelmüket a saját szükségleteire fordította. A mohácsi vész után a tiszta adományozás vagyis az, midőn érdemes honfi ingyen, minden pénzbeli ellenszolgáltatás nélkül kapott nagyobb értékű jószágot, teljesen divatját multa. Ez a kor — nagy jószágokról szólva — már kizárólag a vegyes adományozás kora, mely modern fogalmaink szerint egyszerűen abban állt, hogy a korona az ilyen jószágot az értékének megfelelő összeg lefizetése mellett inscribálta, zálogba adta annak, ki e vételért meg birta fizetni. A visszaháramló nemesi javak tehát, akár maga kezelte, akár eladta azokat, tetemes jövedelmet nyújthattak s nyújtottak is a kincstárnak. Már I. Ferdinánd idején nagy összegek folytak be e czímen, mert magszakadás vagy hűtlenség folytán nagy jószágok szálltak a koronára. Csakhogy Ferdinánd egészben tartózkodott az erőszakos foglalásoktól s a tényleg birtokába jutó jószágokat is lehetőleg hamar újra eladományozta, először mert így pénzhez jutott, másodszor, mert, mint az egykorúak állítják, ezzel is magához akarta fűzni a hatalmas főurakat. Mindkét utóda alatt azonban a kincstár, másképen és bővebben igyekezett e gazdag forrásból meríteni; hogy ezen célját elérje, nemcsak több figyelemmel kísérte a nemesi birtokviszonyokat, hanem keresve kereste, néha egyenesen mondva csinálta az alkalmat a jószágok elkobzására. El lehet mondani, hogy a kincstár e téren lassanként egyenesen az erőszakra adta magát. A régi, részben homályos törvények határozatai a hűtlenség s vele a fej- és jószágvesztés eseteiről, még inkább pedig a zavaros közviszonyok erre sokszoros alkalmul, vagy legalább ürügyül kínálkoztak, melyeket kilasználni a bécsi udvari kamara épen nem tartotta lelkiismeretébe ütközőnek. A pozsonyi és szepesi kamarák közvetítésével csakhamar valóságos hadjáratot indított a birtokos nemesség ellen. A legfuresább dolgokat vette ürügyül a confiscatióra. Eleinte a magyar kamarák még némi akadályokat emeltek s a törvényesség terén kíván-

tak maradni. 1581. elején például azt kérdezték a szepesi kamarától, mi történjék Homonnay Györggyel, a ki saját atyját Ferenczet Terebes várában megrohanta, kész-pénzétől, ingóitól megfosztotta, több szolgáját megölette, sőt egyik katonája, — György jelenlétében — az atyát meg is sebesítette. Erre a kamara azt felelte, hogy az egész Homonnay Ferencz magán dolga, s ha sérelmet szenvedett, indítson rendes pört fia ellen.¹⁾ Bármi brutális az elmondott eset, a kor jogfogalmai szerint itt magántermészetű sérelemről volt szó s Bécsben sem azért foglalkoztak vele, mintha a lelketlen fiu gonoszságán megütköztek s megbüntetésével elégtételt akartak volna adni a megsértett társadalmi rendnek. Az esetből hűtlenségi bűntényt szerettek volna konstruálni, de csak azért, hogy e czímen lefoglalhassák Homonnay Györgynek, sőt esetleg Ferencznek is javait. A Bécsből jövő nyomásnak a kamara ez esetben még nem engedett. Utóbb azonban nagyon módosultak nézetei s az időbeli országgyűléseink mindegyike visszhangzott az elkobzások miatti panaszoktól. A birtokos nemesség létében látta magát veszélyeztetve a kincstár kapzsisága és önkénykedései által s egyre bizalmatlanabb, nyugtalanabb lett.

Az ide vonatkozó panaszok még Miksa uralkodásának első évéig visszanyulnak ugyan, de eleinte más természetűek s inkább a jószágok adományozásának módjára vonatkoztak. A rendek az érdemek fejében való, tehát ingyenes adományozást kívánták, a király azonban kijelentette, hogy a köz szükségletek fokozódása megkívánja e javak pénzbeli értékesítését, a mi ellen a rendek annál kevésbbé panaszkodhatnak, mert a befolyó összegek állami czélokra fordíttatnak. A király már 1569-ben figyelmeztette a rendeket, hogy a jószágok olyan adományozását, mint ők óhajtják, nem ígérheti, mert a mostani viszonyok mások, mint a minők elődei alatt voltak s a jószágok értékesítéséből befolyó pénzt különben is az ország javára költi el. Ez álláspontjához a korona 1578-ban és 1582-ben is ragaszkodott. Az 1569-ki tárgyalásokban is van jószágfog-

¹⁾ A kamara febr. 29-ki jogvéleménye Orsz. Levéltár a szepesi kamara minutagyűjteménye I. köt.

lálásokról ugyan szó, de a foglalások más természetűek voltak mint a későbbiek. Egyes várjóságok vétettek vissza, melyek az előbbi zűrzavaros viszonyok közt magánkézbe jutottak. Ezekre a kincstárnak a várak fentartásához szüksége volt s kilátásba is helyezte, hogy ha a régi tulajdonos képes jogezményét teljesen igazolni, pénzbeli kárpótlást fog ilyen jóságjáért kapni. Csakhamar azonban megkezdődtek az önkényes, törvénytelen elkobzások s ezek keltették azt az óriási vihart, mely főleg az 1580-ki országgyűlésen jutott kitörésre. Ekkor a rendek a legélesebben elítélték az udvari kamarától kiinduló önkényes jóságfoglalásokat s a tárgyalások olyan izgatott folyamatot vettek, hogy az országgyűlés eredménytelenül oszlott szét. E viharok azután minduntalan ismétlődtek. Főleg 1597-ben panaszolták a rendek az ekkorig hallatlan visszaéléseket, mert ekkor a kamara már minden törvényes eljárást mellőzött s pör nélkül egyszerűen magához ragadta a nemesi jóságokat. Mátyás főherczeg azt mondta ugyan, hogy csak egy ilyen esetről van tudomása s jövőre kilátásba helyezte az önkény mellőzését. Csakhogy az ide vonatkozó törvényeziknek (1597: XXVII.) olyan szövegezést adatott, mely méltán bizalmatlanságot kelthetett az ő szándékai iránt is. A következő esztendőben a panaszok csakugyan megújultak s ekkor végre a korona is kénytelen volt belenyugodni olyan törvény hozatalába, mely minden önkényes elkobzástól eltiltja a kamarákat s igényeikkel a rendes pör útjára utasítja őket (1598: XXXIX. t.-cz.: *neque permittat cameris ut quoruncunque bona praeter viam juris adimant*).

E törvényeziknek új korszakot kellett volna a kincstár pénzügyi politikájában jeleznie, olyan korszakot, melyben véget ér a kamaráknak a nemesi magántulajdon ellen indított hadjárata. Valóban új korszakot is jelez a törvény, csakhogy éppen az ellenkező irányban. E törvényezikk meghozatala után kezdődött tulajdonképen a jogfosztás rémuralma, mert a kincstár most már nem elégedett meg kisebb jóságokkal, hanem egyenesen a legnagyobb birtoku, legvagyonosabb családokat szemelte ki áldozataivá, sőt titkot sem csinált belőle, hogy elkobzásaival az állam pénzügyi bajain kíván segíteni. Nehéz napok virradtak tehát Magyarországon a gazdag emberekre,

kiknek sem a trón iránti hűség, sem a közpályán szerzett érdem nem nyújtott többé kezességet a kifosztás ellen. A kincstárnak pénz kellett, a háborús időkben a szükségletek borzasztóan felszaporodtak s rendkívül sürgetőkké váltak úgy, hogy idő sem marad sokat gondolkodni fedezésök eszközeiről. Vették tehát a pénzt onnan, a hol épen volt s minthogy akkor csupán a fő uraknak volt Magyarországon pénzök, az ő kirablásuk lett a pénzügyi politika vezéreszméje. A kincstár tett ugyan próbát azzal is, hogy felhívott egyes adományosokat, eszközöljenek utólagos ráfizetést olyan jószágaikra, melyeket csekély összegben birtak s melyek értéke az adományozás óta állítólag sokat emelkedett. De midőn az ilyesmire az illetőknél csekély hajlandóság mutatkozott, egész vakmerően és nagy arányokban indította meg a jószágelkobzást. Tette ezt sokszor magszakadás czímén, de oly esetekben is, midőn az adománylevél világosan a női vagy a mellékágnak biztosította az örökösödést. A viharos, háborus időkben tényleg sok család kihalt s tetemes jószágok háramlottak vissza a koronára. Az éhes kincstárnak azonban mind ez nem volt elég s azon nagybirtokos családoknak, melyek nem tették meg neki a szívességet, hogy kihaljanak, a legkicsinyesebb ürügyök alatt, olyan csekélységek miatt, melyeket máskor figyelmére sem méltatott, főleg hatalmaskodás czímén, nota-pört akasztott nyakukba s szolgalelkű bírák ítélete alapján vagy a nélkül rátette a kezét vagyonukra. Belekötött a legnagyobb és leggazdagabb urakba, az Illésházyakba,¹⁾ a Homonnayakba, Balassákba, Lorántffyakba és sok másba csak azért, mert vagyonukra áhitozott.

E rabló politika érvényesítése a legkisszerűbb, igazán nevetséges ürügyök alatt történt. Petheő Ferenczet azért fogták hűtlenségi pörbe, mert egy nemes embert kiheréltetett, a mit azonban vádlott a leghatározottabban tagadott; Nádasdy Tamást vérfertőztetésért (incestum matrimonium), mert unokahugát Petheő Zsuzsánnát vette feleségül; Homonnay Györgyöt és Bálintot hatalmaskodásért, az elhunyt Balassa Andrást, mert mostoha leányát, Serédy Zsuzsánnát dus hozományával

¹⁾ Erre nézve l. Károlyi Árpád nagybecsű művét: Illésházy István hűtlenségi pöre, mely a pör pénzügyi motívumait is kidomborítja.

egy lengyel herczegnek adta hitvesül. Egész végtelen serege a pörnek, mely mind hasonló jogczímeken nyugodott, foglalkoztatta a bíróságokat, s vezetett a legtöbb főúri családnak vagy teljes vagy legalább nagy arányú kifosztására. Hogy célját minél gyorsabban elérje, a kamara a törvényes formaságokhoz sem tartotta magát, hanem önkényesen beavatkozott az igazságszolgáltatás menetébe s hasztalan mondták a rendek, hogy a kamara pénzügyi közeg s így maradjon competentiája körében. Ezzel a kamara nem törődött s katonai karhatalommal vitette a megjelenni vonakodó feleket a bíróság elé. A kincstárnak pénzhez kellett jutnia minden áron s az udvari kamara csupán azért sürgette az országgyűlés összehívását, mert folyamán szokták a bírák a fiscális pöröket tárgyalni. E pöröktől pedig, mint Bécsben mondták, több jövedelmet várhatni, mint akár egy esztendei adóból. 1602-ben maga a király is leplezetlenül oda nyilatkozott, hogy csak folytassák a jószágelkobzást, mert a hadi költségek fedezésére pénzt kell előteremteni.

E felülről indított socialis forradalom ellen a rendek a keserű csalódás mellett, melyben az 1598: XXXVIII. t.-cz. szentesítése után részesültek, még jó sokáig a törvény segítségével igyekeztek védekezni. 1599-ben újra panaszkodtak a jószágfoglalások miatt; 1600-ban a kamarákat visszautalták pénzügyi feladataik ügykörébe, 1603-ban ismét kikeltek az igazságszolgáltatásba való beavatkozásuk ellen s külön törvényt hoztak, mely megtiltja nekik, hogy a feleket magok elé idézzék, mely törvény szövegét azonban az udvar utólag teljesen átalakította s hatástalanná tette. Így köszöntött be az 1604-esztendő a maga nagy mozgalmaival. Ezeket a kamarák nemcsak végzetes pénzügyi politikáikkal készítették elő. Szuhay István egri püspök, a pozsonyi kamara elnöke, tanácsolta a királynak, hogy a kassai nagy templomot a protestánsoktól karhatalommal vegye vissza. Már 1603. nyarán kívánta ezt s a király volt kénytelen a türelmetlen főpapot várakozásra inteni. De 1604. január 7-én teljesült a kamaraelnök vágya s megtörtént a templomnak katonai erő általi visszavétele valamint a Kassán levő összes templomok elfoglalása. Ugyanez évben történt az országgyűlés alkotta törvények szövegének önkényes

megváltoztatása, sőt egy új czikkely (a XXII. t.-cz.) betoldása. A törvények ezen meghamisítása részben a szepesi kamara kívánságára s javaslatai szerint ment végbe s így nem csoda, hogy a két kamara ellen általános és szenvedélyes gyűlölet támadt. A Bocskay-mozgalom nagy részt a kamarák ellen is irányult s egyik jelszava a két királyi kamara teljes eltörlése és mindkettő elnökének: Szuhay István egri és Migazzi Miklós váradai püspöknek számkivetése volt. Az 1605. novemberi korponai gyűlés ki is mondotta a száműzetést s azt, hogy a két kamara, mint minden bajok kutfeje, töröltessék el s helyökre kincstárként lépjen. A szepesi kamara, mint az irattárában fennmaradt egyik följegyzés mondja, 1604. október havától 1607. április haváig tényleg szünetelt s a bécsi béke kimondotta, hogy kamaraelnök jövőre csak magyar és világi ember lehet.

Ilyen messzemenő következményekkel járt tehát Miksa és Rudolf királyok pénzügyi politikája s különösen a jószág-elkobzásokkal üzőtt szörnyű visszaélés, mely a társadalom alapjait ingatta meg s elidegenítette a koronától az uralkodó osztályokat, előbb a köznemességet, azután a főurakat. Így a kincstár maga készítette elő azt a nagy fölkelést, melynek lobogóját a király egyik legloyalisabb alattvalója, Bocskay István tűzte ki. A nevéhez fűződő belső vajudasokat és mozgalmakat nemzeti és vallásos indító okok mellett nagy mértékben a pénzügyi kormányzat végzetes tévedései érlelték meg. Csakhogy a pénzügyi politika ez elfajulásában részük van az uralkodó osztályoknak is, melyek állandóan és következetesen meghiusították a kincstár azon törekvését, hogy törvényes úton jusson szükségleteihez mért bevételi forrásokhoz.

A szepesi kamara alapítása.

Miksa király trónra lépte (1564. július 25.) óta kiváló figyelmet fordított magyarországi közjvedelmeire s kezelsükre. Számos ide vonatkozó rendelete és leirata, melyek még uralkodása első éveiből keltek, tanuskodik ebbeli buzgalmáról, mely különben is nagyon érthető, minthogy óriási terhek fedezése nehezedett rá és kormányára. A szükségletekben minden téren rohamosan emelkedő tendencia nyilvánult s például a

császári udvartartás költségei 1551. óta 224.243 fítról Miksa idejében 304.456 forintra szöktek föl. A katonai költségek Magyarországon trónra lépte évében, 1564-ben, évi 541.805 fírtot tettek, mely azonban oly rendetlenül fizettetett, hogy Miksa e czímen 1,066.836 rh. forint adósságot örökölt atyjától, ki emyivel maradt adósa magyarországi hadseregének.¹⁾ Az évi katonai szükséglet azonban természetesen fokozódott, mert alighogy a trónváltás beállott, beköszöntött az új háború előbb János Zsigmond erdélyi fejedelemmel, azután magával az agg Szolimán szultánnal. Zrínyi Miklós dicsőséges áldozata megmenté ugyan a Habsburgok német országait a további catastropháktól s hivatalosan nem sokára helyre állt a béke, de a végeken egyre folyt a csatározás s mindenütt nagyobb számú sereget kellett tartani.²⁾ Természetes tehát, hogy a király a legfőbb súlyt fektette a magyar közjövelmekre s a pénzügyi szervezetet fontos és nehéz céljainak megfelelően fejleszteni, szilárdítani, tökéletesíteni igyekezett.

E szervezet élén mint a pénzügyi közigazgatás legfőbb és egyetlen közege Miksa trónra léptekor a pozsonyi magyar kamara állt. Ez időben az I. Ferdinánd alkotta intézmény már rég túl volt a kezdet nehézségein, szerencsésen átesett a gyermekbetegségeken s hatalmas, az államélet minden ágára befolyást gyakorló testületté fejlődött. Miksa a pozsonyi kamara hatáskörét a szent korona egész területére³⁾ tehát nem csak az anyaországra, hanem Horvát-Szlavonországra (ezeket mindig a régi értelemben véve, mikor Szlavonia alatt Kőrös, Varasd, Zágráb vármegyék, Horvátország alatt pedig a Kulpán túli részt értettek, mint az ez idők számtalan okiratából a legvilágosabban kitűnik), sőt a magyar koronának mindazon tartományára és országára kiterjesztette, melyek ezután

¹⁾ Huber Alfonz: Studien über die Finanziellen Verhältnisse Oesterreichs unter Ferdinand I.

²⁾ 1575—77. a császár összes, de Magyarországgal kapcsolatos hadi szükségletét évi két milliónál többre számították, Hadt. Közl. 1893, 545. lap.

³⁾ Non modo in Regno Hungariae, sed etiam in aliis Regnis nostris Croatiae et Sclavoniae item in partibus Transilvaniae si quando ea in manus nostras redierit, ac in aliis omnibus et singulis provinciis, regionibus et locis Coronae Regni nostri Hungariae subjectis et annexis.

vissza fognak hódíttatni. A valóságban azonban, sajnos, nem így állt a dolog, mert magának az anyaországnak összes és tényleg a király birtokában levő területei vagy legalább pénzügyi hatóságai sem álltak a magyar kamara hatásköre alatt. A szlavoniai, sőt az egész magyar Dunántúli részekben levő harminczadokat, a bányavárosok ez időben még elég virágzó bányászatát, az ottani pénzverést közvetlenül bécsi főhatóságok vezették, s így ezek ki voltak vonva a magyar kamara bármely befolyása alól. Az országnak ezen közjogilag sérelmes és financiaiális érdekekkel sem igazolható pénzügyi feldarabolása még I. Ferdinánd korából származott ugyan, de Miksa alatt s az 1569-ki utasításban hirdetett azon szép elv mellett sem változott meg, hogy a pozsonyi kamara Szent István koronájának egész területén a legfőbb pénzügyi hatóság.

Ellenkezőleg, ez utasítás keltekor némely idegen hatóságok mellett már törvényes formában működött és a közjogi fogalmaknak megfelelően alakított egy másik kamara, mely a saját területén ép olyan, sőt bizonyos tekintetben még szélesebb hatáskörrel volt felruházva mint a pozsonyi kamara a magáén. Ez a szepesi kamara Kassán, melyet a király akként akart ugyan szervezni, hogy a maga dolgaiban és területén önállóan járhasson el, de közvetlen és erős függési viszonyban álljon a pozsonyival, mely azonban tényleg csakhamar teljesen bécsi befolyás alá került. A pozsonyi kamara tehát Miksa király korában a szépen hangzó elv mellett, mely szervezeti szabályaiban ki volt mondva, még az anyaországnak sem volt egyetlen legfőbb pénzügyi hatósága. Bizonyos területek egyenesen idegen, hazánkban törvénytellenesen működő hatóságok alatt álltak, az ország észak-keleti, Liptó vármegyétől a Tiszáig terjedő területei számára pedig külön királyi kamara alakítottatott Kassán. Ekkor végleg a következő vármegyék vonattak el a pozsonyi kamara közvetlen hatósága alól:¹⁾ Szepes, Torna, Abauj, Sáros, Gömör, Pest, Solt, Borsod, Heves, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, *Máramaros*, Szatmár, Szabolcs, Belső- és Külső-Szolnok, *Kraszna*, *Bihar*, *Békés*, *Zaránd*, *Csongrád*, *Csanád*, *Arad*, *Torontál* és *Temes* vármegye, természetesen csak

¹⁾ 1567. ápril 1-én kelt utasítás Bécs közös pénzügym. lev.

annyiban, a mennyiben és a mikor egyáltalán a király hatalma alatt álltak. (A kassai kamara később ¹⁾ megjegyzé, hogy azon vármegyéken kívül, melyek itt dőlt betűvel szedvék, tényleg az ő vezetése alatt állanak.) Elvonattak továbbá a pozsonyi kamarától Kassa, Eperjes, Bártfa, Kis-Szeben, Lőcse szabad királyi városok, Eger, Sáros, Tokaj, Szerencs, Szendrő, Krasznahorka, Zaard, Szentmárton, Putnok, Pelsőcz, Gombaszeg, Erdőd (akkor: diruta), Szatmár a kihalt Drágffyak egész urodalmával, Nagy-Bánya, Munkács, *Huszt* (erre a kassai kamara később megjegyzé, hogy az nem volt a királyé s így a kamarának sem volt alávetve), Diósgyőr várak s általában alia dominia et castra, quae deinceps infra cottum Lipto cis et ultra Tibiscum in sacrae coronae fisciue regii jurisdictionem fuerunt devoluta.²⁾ Végre az e nagy területen működő következő királyi harminczadok: a késmárki, lőcsei, lublóí, eperjesi, kassai, bártfai, sztropkói, szikszói, ungvári, homonnai, kis-várdai, varannói és tokaji.³⁾

Az ország ezen pénzügyi ketté osztása alkotmányszerűen történt ugyan s az új kamara felállítása nem ütközött törvényes akadályba, de természetesen nem maradt politikai következmények nélkül. Belőle magyarázható ki, hogy az ország-rész, melyet akkor neveztek el Felső-Magyarországnak, míg a pozsonyi kamara területe Alsó-Magyarország nevet viselt, az idők folyamán úgy szólván külön tartományként jelentkezett. A pénzügyi szervezet alkotta kapocs az egyes vármegyék közt bizonyos érdekközösséget, a speciális összetartozandóság érzetét fejlesztette ki, mely később önálló politikai szereplésekre vezetett.

Az új kamarának előzményei messze visszanyúlnak I. Ferdinánd király uralkodása idejébe, mert a pozsonyi kamara

¹⁾ Az 1567-ki utasításra később vezetett észrevételeiben a közös pénzügyminiszterium levéltárában Bécsben levő példányon.

²⁾ Ugyanez utasítás egy másik példánya (Orsz. Lev. Liber instructionum VII. köt.) ezt röviden így fejezi ki: quae quoque Deo volente ad manus nostras devenerint.

³⁾ Az utasítás egyik példánya (Liber instr. VII.) nem egészen így adja a harminczadok sorozatát. Említi a szebenit s a váradit is (a hol nem volt), de kihagyja a varannóit, a hol volt harminczad.

1531-ben történt alakítása után csakhamar kitűnt, hogy nem képes a távolból az észak-keleti vármegyék pénzügyi kormányzatát vezetni. A János királylyal és híveivel folyó küzdelmek általában lehetetlenné tették a felföldön a rendesebb pénzügyi kormányzatot. A két király birtokviszonyai örökös változásoknak voltak kitéve, az egyes vármegyékben hol az egyik, hol a másik fél kerekedett felül s így egyik részére sem működhettek állandó pénzügyi közegek, hanem az adót és más közjövödelmeket egyes főurak vagy várkapitányok szedték be, még pedig ott, olyankor és olyan mértékben, a hol, a mikor s a mint épen tudták. Ferdinánd részére ezt főleg Sáros vára főkapitányai tették azon vármegyékben, melyek időnkint e királynak engedelmeskedtek. Noha 1542. után Ferdinánd uralma a felvidéken tetemesen szilárdult, a roppant távolság és a közlekedés nehézségei miatt, a pozsonyi kamara ekkor sem vezethette közvetlenül e terület pénzügyi kormányzatát s azt továbbra is meghagyta a sárosi főkapitánynál, ki a provéntuum regalium administrator címét is viselte s e minőségében egyszerűen a pozsonyi kamara exponált közege volt. Később ez adminisztráció elválasztatott a főkapitányi tiszttól s székhelye Eperjes városába tétetett át, de azért megtartotta előbbi jellegét s csak mint a pozsonyi kamara kirendelt közege működött, melyhez a jövedelmeket s a reájok vonatkozó összes számadásokat beküldötte.

De ez adminisztrációra a pénzkezelésen és elszámoláson kívül csakhamar egészen más, nem csupán praktikus természetű feladatok hárultak. Az alája rendelt területen sokféle, néha igen alapos szakismeretet igénylő, néha nagyon kényes jogi, politikai, pénzügyi és közgazdasági kérdések merültek föl, melyekről neki kellett véleményt mondania. Erre a munkára azonban, noha épen az ilyen feladatokat Ferdinánd király uralmának a felvidéken való szilárdulása nagyon felszaporította, ez alantós közeg nem volt alkalmas. Természetesen fölmerült tehát az eszme, hogy a szükségletnek megfelelően ez országrészben külön felsőbb pénzügyi közeget kellene szervezni, mely nemcsak a pénzügyi közigazgatást vezesse, hanem az összes finantz-politikai kérdéseket is intézze. Az eszmét, a mint eddigi kutatásaimból látom, először Werner György sárosi

főkapitány s a királyi jövedelmek administratora pendítette meg. Werner nem csak katona, hanem mint ránk maradt művéből tudjuk, igen művelt, olvasott ember volt s gyakorlatban jeles pénzügyi szakemberré fejlődött úgy, hogy a pozsonyi kamarához tanácsossá neveztetett ki. A fennálló adminisztráció hiányait is ő ismerte legjobban s a kamarához 1549. aug. 4-én intézett levelében ¹⁾ megújította azon már, mint mondja, előbb kifejezett nézetét, hogy a Szepeességben külön kamarát (*aliqua camera in Scepusia*) kellene alapítani. A tervet ekkor közvetlenül bizonyos valuta-kérdések tárgyalása alkalmából vetette föl. A felvidék ugyanis el volt árasztva lengyel pénzzel, még pedig annyira, hogy a vármegyék közül kettő teljesen, sok pedig nagy részt ilyen pénzben fizette be az adót. Noha e lengyel pénz nem volt olyan értékű mint a magyar, a kincstárnak az adófizetőktől teljes értékben el kellett fogadnia, ha az adózó jobbágyságot tönkre nem akarta tenni, melynek más pénze nem²⁾ volt, s mely azt jóhiszeműleg fogadta volt el a forgalomban. A pozsonyi kamara tehát azt a fogas kérdést intézte Wernerhez, hogyan lehetne a lengyel pénzt az országból kizárni. Erre felelt Werner s azt mondotta, hogy jó magyar pénzt kell kibocsátani. E célra külön kamara alakítandó, mely a pénzverést vezesse s Szepesben vagy a hozzá közeli bányavárosokban az ezüstbeváltást eszközölje. Ő tehát még tisztán bányakamarának képzelte az új intézményt s azért azt mondja, hogy a királynak nem lesz közvetlen haszna az új kamarából, de mivel elősegítheti a zűrzavaros valuta-viszonyok rendezését, hasznos lesz az országra.

Werner eszméje csak sokkal később és sokkal tágasabb keretben valósult meg, de az új intézménynek nevét (*Camera Scepusiensis*), melyet állandóan viselt, noha nem a Szepeességben székelt, kétségtelenül ő adta neki. Még Ferdinánd király életében foglalkoztak a tervvel, mely nem mindenütt találkozott helyesléssel. Hogy a pozsonyi kamara sem helyeselte volna, az az eddig ismert tömértelen ide vonatkozó iratból nem tűnik ki. Aunyi bizonyos, hogy foglalkoztak vele, mert a gyakorlati

¹⁾ Közzétettem: Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd uralkodása alatt. Budapest 1888: 62. oldal.

szükséglet minduntalan rá irányozta az illetékes körök figyelmét. Miksa király trónra léptekor még a távoli Gyula vára a hozzá tartozó jöszágokkal és területekkel is a király kezén volt. E vár ellátása s a gazdasági kezelés ellenőrzése a zavaros időkben sem a távoli Pozsonyból, sem Eperjesről nem történhetett s az eperjesi administráció különben is csak a pénztári hivatal s nem a pénzügyi főhatóság jellegét viselte. Közégei sem voltak a távolabbi részek ellenőrzésére. Így történt, hogy Miksa király 1564. okt. 1-én kelt utasításában¹⁾ Gyula várát nemcsak katonailag, hanem gazdasági és pénzügyi-közigazgatási tekintetben is teljesen Kerecsényi László kapitányra bízta. Kerecsényiben a legkülönbözőbb szaktehetségeknek kellett volna tehát egyesülniök, hogy nagy és fontos feladatát — a többek közt évi 31,000 frt, akkor roppant összeg, behajtásáról, elköltéséről és elszámolásáról volt szó — sikeresen végezze. Hogyan teljesíti kötelességét, tart-e annyi katonát, mint a mennyire költséget kapott, gondoskodik-e a vár védelemre képes állapotáról, a szükséges hadi szerőről, befolyának-e a költségek, — mindezt a király nem ellenőrizhette, mert nem volt hozzá alkalmas és megbízható közége. Néha-nehá úgy segített magán, hogy vizsgáló biztosokat küldött a távolabb eső országrészekbe, kik azonban csak rövid időt tölthettek a hely színén, s kideríthettek ugyan egyes hiányokat, de hamarabb eltávoztak, sem hogy a hiányok pótlását ellenőrizhették volna.

Megtörtént az is, hogy nagyobb jöszágok szálltak vissza a felvidéken a koronára, hol ennek nem lévén megfelelő közégei, a király Bécsből, Pozsonyból volt kénytelen a helyszínére biztosokat rendelni, mi sok időbe, költségbe került s a kincstárnak nagy károkat okozott. Ez történt például a híres Drágffy-család kihaltakor, midőn Tokaj hatalmas vára (arx), Szerencs és Szent-Márton erősített helyek (castella), Szatmár-Németi és Nagybánya városok cum arcibus Erdőd et Kővár visszaháramlottak a koronára s nem volt a közelben senki, ki azokat a kincstár számára nyomban átvegye, mi sok visszaélést okozott s nagyon megkönnyítette egyes jöszágok és bir-

¹⁾ N. Múzeum F. L. 964.

tokrészek jogtalan eltulajdonítását. A király 1565. tavaszán Thurzó Ferencz és Torda Zsigmond kamarásokból, Kyelmann András hadi mustramesterből és Némethy alias Fassgern János komáromi tiszttartóból álló bizottságot küldött a helyszínére s ápril 24-én kelt utasításában ¹⁾ megbizta, hogy az illető jószágokat átvegyék s jövődöbeli kezelésükre nézve jelentést és javaslatokat készítsenek.

Egy egész kis országrészt, millióra menő értéket képviseltek e jószágok s hogy nem volt senki a közelben, a ki gondjukat viselhette volna, hanem a távolból, nagy későn kellett külön bizottságot küldeni átvételükre, az maga is eléggé kimutatta a pénzügyi-közigazgatási szervezet hiányosságát s kiegészítésének halaszthatatlan voltát. Még nagyobb bajok nyilvánultak a felvidéki katonaság fizetése körül, mely téren az eperjesi adminisztráció elégtelensége szintén a legnagyobb mértékben kiderült. Mikor tehát Schwendi Lázár Felső-Magyarország főkapitányává neveztetett ki, ő is ismételve ²⁾ ajánlotta a királynak, hogy ez országrész számára külön kamarát szervezzen. Nem csak a pénzügyi, hanem a katonai érdek kívánta tehát az ügy rendezését s mihelyt egy katona, egy hadvezér vette kezébe a dolgot, a terv gyorsan közeledett valósulásához. Miksa király már kétségkívül 1566. derekán meghozta ide vonatkozó elhatározását s később a pozsonyi kamarával is közölte. Ez nov. 28-ki felterjesztésében tudomásul vette, hogy a felség Kassán új kamarát akar állítani; szerencsét kívánt az elhatározáshoz s hozzá tette, adja isten, hogy az ország összes északkeleti részei mind visszakerüljenek a korona uralma alá.³⁾

A hozzá intézett felszólításnak megfelelően a pozsonyi kamara véleményt adott arról is, kikkel kellene Kassán az új állásokat betölteni s minők legyenek a tiszti fizetések. Elnökül Pesty Ferenczet, a mostani adminisztráció főnökét, tanácsosokul Alaghy Jánost, Serédy Gáspárt, esetleg ennek unokaöcsét, Györgyöt és a csanádi püspököt hozta javaslatba s azt

¹⁾ Orsz. Levéltár Liber Instr. XI.

²⁾ Ezt Miksa említi 1567. aug. 21-én Schwendihez intézett levelében. Orsz. Levéltár. A kamarához írt levelek 1560—69. Á) csomag.

³⁾ A felterjesztés a közös pénzügyminiszterium levéltárában Bécsben

ajánlotta, hogy az elnök 600, a tanácsos 300, a titkár 150, két írnok 80, a pénztárnok 200, ellenőre 125, a számvevő és írnoka 200, a magyar kapus 25 frt évi fizetést kapjon.

De még egy egész esztendő eltelt, míg az új intézmény megalakult. 1566. decz. 30-án a király egy ide vonatkozó újabb rendeletet ¹⁾ adott ki. Értesítette a pozsonyi kamarát, hogy a Kassán állítandó kamara ügyében régebben jelzett szándékát a közügy érdekében immár foganatosította s kinevezte az új tanácsosokat. A kassai kamara elnökévé Bornemisza Gergely esanádi püspököt, tanácsosaivá gyulai Torda Zsigmondot és Paczóth Jánost, a tokaji vár tiszttartóját (provisor) nevezte ki, a kikhez még egy németet is akar adni, hogy a tanácsosok száma három legyen. A többi tisztekre, a számvevőre, pénztárnokra, ellenőrre, két írnokra, 1 kapusra és fizetésökre nézve varja a kamara előterjesztését. Végül arra utasította, helyezkedjék érintkezésbe Schwendivel s tegyen meg mindent, hogy az új kamara mielőbb megkezdhesse tevékenységét. Mikor Pozsonyban nem siettek eléggé a dologgal, a király, hivatkozva decz. 30-ki leiratára, 1567. elején újra megsürgette a kamarát.²⁾ Csakhamar, márcz. 1-én ³⁾ kiadta az alapvető szabályzatot az új intézmény számára, az úgynevezett utasítást (instructio), mely azonban, minthogy a pozsonyi kamara kifogást emelt több pontja ellen, nem lépett életbe.⁴⁾ A király erre kidolgoztatta az új utasítást, melyet alá is írt.⁵⁾ E terjedelmes és részletes szabályzaton nyugodott a következő évek-

¹⁾ Országos levéltár. Benignae Resolutiones gyűjtemény.

²⁾ A király sürgető irata ugyanott.

³⁾ Orsz. Lev. Liber instructionum V.

⁴⁾ Ezt a közös pénzügyminiszterium levéltárában levő s számos széljegyzettel ellátott 1567. ápril 1-én kelt utasítás egyik példányában előforduló megjegyzés mondja.

⁵⁾ Ez az utasítás két példányban maradt fenn. Az egyik Orsz. Lev. Liber Instructionum gyűjtemény VII. kötete, mely a terjedelmes bevezetésen kívül 70 §-ra oszlik. A másik a bécsi közös pénzügyminiszterium levéltárában s 94 pontra van osztva. E pontokat a széljegyzetekben magának a szepeesi kamarának észrevételei kísérik fontos adatokkal arra nézve, hogyan és mily mértékben felelték meg az utasítás egyes határozatait a tényleges viszonyoknak s hol mutatkozik bizonyos módosítások szükségé.

ben az új intézmény egész létele; ez volt az alaptörvény, mely jogainak és kötelességeinek körét végérvényesen megjelölte.

Csak mikor az aláírás már megtörtént, kapta a király, mint április 8-án írja,¹⁾ a pozsonyi kamara által a szepesi kamara és tisztei számára készített utasítás-tervezeteket. Mindezeket módosítani kellett, mert a király azt óhajtotta, hogy az új intézmény ne csupán az országos pénzügyeket kezelje, hanem bizonyos katonai ügyekre is kiterjessze figyelmét. (A fontos nyilatkozat szó szerint így hangzik: Quia vero eam cameram nostram non tamen propter proventus utiliter administrandos, quam ut omnibus provinciarum illius necessitates per consilia-rios adhibitos, quoad ejus unquam fieri potest, rite provideatur, instituendam decrevimus. Itaque operam prolium imo perquam necessarium fore rati sumus, ut camera illa *non solum politicarum*, verum *etiam bellicarum* rerum curam gerere debeat: ita tamen ne ipsius sit bellica negotia ex professo tractare, sed in iis saltem, ut omnia rite gerantur, inspectionem adhibere.) A király a katonai közigazgatás, főleg a várak és a végbeli katonaság élelmezése körüli teendőket is az új intézményre akarta bízni. Ilyenekre a pozsonyi kamara készítette utasítás-tervezet nem terjedt ki, mert ez a kamara maga ilyen teendőkkel nem foglalkozott.

Ugyanekkor Miksa további kinevezéseket is eszközölt Kasára; számvevővé Kremer Mihályt, segédévé Ernleutner Bálintot, Lippay János pénztárnok ellenőrévé Vizkelety Tamást, irnokká Chemniczky Györgyöt nevezte ki s meghagyta a pozsonyi kamarának, hogy a fentjelzett keretben mindegyiknek külön utasítást készítsen, mely ne az illetőnek nevére, hanem hivatala számára szóljon, mert az utasítás nem csak mostani, hanem a jövőbeli hasonló ügykörben működő tisztviselőre is kötelező lesz.

Végül a király már ekkor intézkedéseket tett az új kamara ünnepélyes installatiójára, ámbar a nap kitűzését későbbre hagyta. Elrendelte, hogy a beiktatáson az új kamarások mind megjelenjenek s biztosaivá Schwendi főkapitányt, Thurzó Fe-

¹⁾ Orsz. Levéltár Benignae Resolutiones.

renczet, a pozsonyi kamara elnökét és Hosszutóty György pozsonyi kamarást (a kamara tanácsosát) nevezte ki, meghagyván az utóbbiaknak, hogy annak idején Kassára menjenek s ott cameram illam nomine et autoritate nostra collocent.

Kétségtelen, hogy a király azt óhajtotta, hogy az új kamara már ápril havában tényleg megkezdje tevékenységét, sőt ez időtől fogva már úgy intézte hozzá leiratait, mintha valóban működött volna.¹⁾ E leiratokat azonban mind csak október 20-ka után intézte el, mert az új kamara megnyitása a tavaszról az ősze maradt. Hónapról-hónapra húzódott a dolog s egyre újabb, váratlan nehézségek merültek föl. Május 16-án a király ugyanazoknak, kiket az új intézmény ünnepélyes beiktatására kirendelt, egyszerre csak meghagyta, hogy a hely színén ujjalag hányják meg a kérdést, szükséges-e egyáltalán az új kamara, s ha szükséges, Kassa vagy más város tüzesék-e ki székhelyévé? ²⁾

Így a bizottság ez időben, midőn a kinevezések már megtörténtek, sőt az intézmény már létezőnek vétetett s a

¹⁾ Az Orsz. Levéltárban a szepesi kamara eddig rendezett iratai az Acta Cameræ Scepusiensis nagy gyűjteménybe foglalvák, mely két csoportra oszlik. Az első a Benigna mandata, a második a Repraesentationes, informationes et instantiæ. Ez utóbbiban is vannak 1567-ki iratok, de csak az év utolsó hónapjaiból, mikor a kamara már tényleg működött. Ellenben a Benigna mandata, a királyi leiratok gyűjteménye 1567. ápril 14-én kezdődik. Ekkor kelt a királynak e gyűjteményben levő első leirata, melyek száma azután hónapról-hónapra szaporodik. De épen belőlök lehet megtudni, hogy a kamara az ápril—októberi időben még nem működött, mert mindegyiknek hátára rá van vezetve, hogy ki és mikor mutatta be a kamarának. Így például a legelső, 1567. ápril 14-én Prágában kelt kir. leiraton rajta áll: exhibuit Joannes Moré die 13. nov. 1567. A második (1567. júl. 17. Pozsony) királyi leiraton az van, exhibita oct. 20.; a harmadikon exhibita Eperjesii oct. 6., a negyediken (1567. júl. 18. Pozsony) fuerat apud dñum eppum, reddita oct. 20. A későbbiekben is mindenütt megvan a jelzés s a legtöbbször oct. 20-ka szerepel a bemutatás napjául.

²⁾ Miksa leirata Orsz. Levéltár Benignæ Resolutiones-gyűjtemény. A többek közt azt írja: Cacterum ad locum Cameræ quod attinet, dedimus commissariis in Cameræ illius collocationem deputatis, nuper negotium, ut tunc de eo constituendo deliberare nobisque sententiam suam, num illa Cassoviæ vel alio in loco commodiore ibidem manere debeat, præscribant.

király is leiratokat intézett hozzá, csakugyan előlről kezdte a dolgot s belement azon elvi kérdés taglalásába: szükséges-e egyáltalán a felvidéken külön kamarát állítani? A bizottság tagjai e kérdésről valamint a székhely ügyében igen terjedelmes munkálatban összegezték nézeteiket s azt Schwendi főkapitánynak nyújtották át.¹⁾ A szakférfiak egy értelemmel szükségesnek nyilvánították az új intézményt, melynek nézetök szerint a katonai dolgokon kívül minden egyébbel kell foglalkoznia, hogy megmentse a felség jövedelmeit a felvidéken a végpusztulástól, mely a jelen viszonyok közt fenyegeti azokat. Nagyon érdekes a jelentés azon része, mely a székhely kérdését tárgyalja. Eperjes és Kassa versenyeztek az új kamaráért, mely nagy országos jelentőségénél fogva legalább a tartományi főváros színezetét kölcsönzé azon helynek, melyben széke volt. A Schwendihez intézett jelentés szerzői mind Eperjesnek adtak elsőbbséget s egyhangulag kimondották, hogy ez legyen a székhely. Nézetök indokolására felhozták, hogy ez a város biztos és nyugodt, hogy nincs benne annyi katona, nem oly lármás tehát és nem is oly drága, mint Kassa, hogy mindig ez a város volt az eddigi pénzügyi adminisztráció központja s végül, hogy Kassán nincs alkalmas helyiség a kamara, nincs szállás a hivatalnokok számára²⁾ mert itt a tűzvész s a háboruk viszontagsága egyetlen házat sem hagyott épen.

A végeldöntés azonban sem a kamara hatáskörét sem székhelyét illetőleg nem a bizottsági javaslat értelmében történt. Azon helyi szempontokkal szemben, melyeket a bizottság Eperjes javára felhoz, a kincstár és az ország érdekeinek megfelelően, a földrajzilag kedvezőbb Kassa győzött. Az, hogy addig az adminisztráció székhelye Eperjes volt, az új intézmény telepítésénél nem lehetett irányadó, mert az adminisztráció olyan időben alakítottatott, midőn Kassa nem volt a király kezén, másrészt az adminisztrációt a sárosi főkapitányok szervezték és

¹⁾ Jelentésük Orsz. Levéltár. A kamarához int. levelek 1560—69. A) csomag.

²⁾ *Tertia quod Cassoviae nec domicilium Camerac aptum nec hospitia nobis ipsis idonea inveniri possunt, cum civitas et incendio et militum bellicae totius longa permansione sit destructa ita, ut vix ulla domus in ea integra permaneat.*

sokáig vezették is, kik tehát saját kényelmi szempontjaikból választották ki a Sáros várához közelebb levő Eperjest.

Kétségkívül maga Schwendi, az eszme főmozgatója is Kassa, a saját székhelye mellett volt, s így a király szintén e város javára döntött. 1567. aug. 21-ki levelében felhívta Schwendit, hogy mivel épen az ő sürgötésére alakította az új kamarát, föltétlenül szükséges, hogy a kamara és a katonai hatóságok közt jó viszony fejlődjék, miért ennek megfelelő magatartásra utasította.¹⁾ A kamara azonban még mindig nem kezdte meg működését s az eddig ismert okmányok szerint 1567. júliusban Pesty Ferencz kezelte a felső-magyarországi közjövendelmeket. Julius 31-én a királyhoz intézett levelében sürgősen kérte fölmentését e súlyos tisztség alól, különösen pedig azt, hogy azon kölcsönöket és előlegeket, melyeket katonai szükségletekre a saját vagyonából adott, az új kamara visszafizesse neki.²⁾ Ekkor azt várták, hogy a kamara már augusztus 1-én megkezdheti működését, de a várakozás nem teljesült (erre már Pesty is utal jul. 31-ki levelében) s csak 1567. október 7. és 8. napjain ment végbe az új kamara ünnepélyes beiktatása Schwendi és a többi királyi biztosok jelenlétében, a mint ezt Torda Zsigmond kamarás naplójában följegyezte.³⁾

Az új intézmény első elnöke Bornemisza Gergely csanádi püspök, első kamarásai gyulai Torda Zsigmond, addig pozsonyi kamarás és Paczóth János, addig tokaji tiszttartó, főpénztárnoka Lippay János, többi tisztjei pedig a fönt említettek voltak. Eleinte azonban az elnök, mint a ránk maradt iratok mutatják, keveset tartózkodhatott székhelyén s az ügyek intézése egészen a két kamarásra nehezedett. Leginkább az ő nevök szerepel az 1567. október óta kelt ügyiratokon s ők voltak azok, kik már okt. 10-én azon kéréssel fordultak a királyhoz,

¹⁾ A németül írt levél Orsz. Lev. A kamarához int. lev. 1560—69. A) csomag.

²⁾ Orsz. Levéltár. Acta Cam. Scep. Benigna mandata I.

³⁾ Kovachich Scriptores Minores I. 127. Torda naplója: oct. 7 et 8. Ingredivimur officium novae Camerae. Juramentum a domino Paczoth et Lippay exactum.

hogy a kamarát Kassáról Eperjesre költöztesse át. Erre a leghatározottabban tagadó választ kaptak s a király Bécsben 1567. okt. 22-én ¹⁾ megparancsolta nekik a Kassán való maradvást (ut Cassoviae maneat et camerae nostrae negotia pro fide et industria vestra sedulo et diligenter tractetis).

Nem kicsinyes, helyi érdekek, hanem a működésök első idején tett szomorú tapasztalatok vezették a kamarásokat, midőn az átköltözést sürgették. Az önkénykedő Schwendivel egyáltalán nem bírtak megférti s az elköltözéssel igyekeztek hatalmi köréből kijutni. Ezt nyíltan megmondották a királynak. Mert Schwendit nem a közügy, nem az államérdek szempontjai vezették, mint egykor Werner Györgyöt, midőn az új kamara felállítását sürgette. Olyan intézményt akart maga mellett, mely először is pénzzel látja el, azután pedig mindenben az ő parancsai szerint cselekszik; ő akarta a kamara egész ügymenetét dirigálni s kétségkívül ez okozhatta, hogy az új intézmény a kitűzött időben meg nem kezdette tevékenységét. A király még 1567. augusztusban lelkére kötötte, hogy jó viszonyban éljen a kamarával. De az önkénykedő katona nem vette figyelembe a király parancsát s alig hogy a kamara megnyílt, a kamarások egyik legelső teendője az volt, hogy okt. 10-én bepanaszolták a királynak Schwendit, mert a kamara dolgaiba avatkozik. A király ekkor a kamarások ellen döntött ugyan, még pedig véglegesen a székhely kérdésében, de a Schwendi elleni panaszukat igazoltnak tartotta; okt. 22-én újra írt neki, hogy maradjon a maga hatáskörében, a kamarásokat pedig utasította, hogy a főkapitánynyal fentartsák ugyan a barátságos viszonyt, de neque functiones confundi permittatis. Mindez azonban nem használt semmit. Az összeütközések és viszályok folytatódtak s 1568. február 22-én ²⁾ a király újra azt írja, hogy nagy sajnálattal hallotta a Schwendivel való veszekedéseket s meghagyta neki, hogy a kamarát kötelességeiben ne háborgassa. Ezek a viszályok Schwendi egész főkapitánysága idején folytatódtak. De bizonyos, hogy Miksa maga tekintetben föltétlenül a kamara pártján állt s nem akarta tűrni, hogy az intézmény a katonai

¹⁾ A király levele Orsz. Lev. Benigna mandata I.

²⁾ Ugyanott.

hatóság alárendelt közegévé süllyedjen. Buzgón támogatta az önállósága fentartására irányuló küzdelmekben, melyek csakhamar, első sorban Schwendi távozása folytán sikerre is vezettek. Mióta Rueber lett Felső-Magyarország főkapitánya, az ilyen összeütközések nem ismétlődnek többé s a katonai hatósággal szemben az új kamara megővta függetlenségét.

A szepesi kamara viszonyát a pozsonyihoz s a bécsi udvarhoz már azon alapvető, 1567. ápril 1-én kelt utasítás szabályozta, melyre az új intézmény kezdettől fogva fektetve volt. Eleinte, mint az utasítás kétségtelenné teszi, a király a pozsonyinak a szepesire nézve a főfelügyelet, sőt a közvetlen beavatkozás igen sokoldalú és széleskörű jogát akarta biztosítani s ennek megfelelően rendezte a két intézmény viszonyát összes részleteiben. Már utasítása bevezetésében hangsúlyozta, hogy csupán czélszerűségi tekintetből, egyedül azért állítja fel Kassán az új kamarát, mert a pozsonyi a nagy távolság miatt a Tiszán inneni és túli részek pénzügyi kormányzatát közvetlenül vezetni nem képes. Ezzel maga jelzette, hogy az új intézmény csak egyik segédeszköze lesz a pozsonyi főhatóságnak, melyen a király könnyíteni akart, de nem szándékozott az említett területeket teljesen elvonni főfelügyelete alól. Ennek megfelelően a kamara haszna nevű adóról szólva az utasítás meghagyta, hogy a szepesi kamara a pozsonyitól kérjen információt; kimondotta továbbá, hogy a szepesi kamara csupán a sürgős kiadások kifizetését rendelheti el, minden más esetben a pozsonyitól függ; minden évnegyed végén az az időre, minden esztendő végén az egész évre vonatkozó részletes számadás egyik példányát a pozsonyi kamarának küldje meg. Végül az utasítás még határozottabban kimondotta, hogy a szepesi kamara általában a pozsonyinak van alá rendelve. Mindez teljes összhangban állt a magyar közjoggal és alkotmánynyal. Csakhogy az utasítás végén nagyot fordult a dolog, A király egyszerre azt mondja, hogy a szepesi kamara, noha a pozsonyitól függ, *tulajdonképeni fejét és főnökét* a bécsi udvari kamarában lássa. E nagyfontosságú, alapvető pont egész szövegében így hangzik: Propterea quum Posonii consilium camerae nostrae habemus velimusque istam cameram nostram cassoviensem *ab hac immediate dependere*; adquam dicta camera nostra cassoviensis

ac utraque ad cameram nostram *aulicam* tamquam *reliquarum camerarum caput* respectum habeat et recursum in omnibus et singulis, quae aliquae majorem declarationem, informationem et resolutionem indigere aut quae nostra cognitione digna esse et ad incrementa camerae nostrae pertinere videbuntur, addita semper opinione sua cum bono iudicio de iis, quae sive ad nos, sive ad cameram utram memoratam per postam vel per literas vel per speciales nuntios, quum opus esse videbitur, sunt relaturi.

Ezzel a szepesi kamara jogviszonya nagyon bonyolult rendezést nyert. Két gazdát kapott, a mi szükségképen illetékességi összeütközésekre vezethetett volna egy részt a két fő, másrészt mind a három fél közt, ha a pozsonyi kamara erőlyesen ragaszkodik a számára biztosított felügyeleti joghoz. Úgy látszik azonban, ez kezdettől fogva nem történt s csakhamar a szepesi kamara teljesen és kizárólag a bécsi udvari kamara főhatósága alá került s a pozsonyival nem mint felettes, hanem mint a maga körében vele egyenrangú hatósággal érintkezett, kérdéseire felelt, átiratait elintézte, vele elszámolási viszonyban állt, mert állandó évi segílyt kapott tőle. De a reánk maradt írásbeli emlékek roppant tömegéből nem tűnik ki, hogy a pozsonyi kamara a szepesinek ügymenetére olyan tevékeny befolyást gyakorolt volna, mint a hogy a fentebbi lutasítás alapján várni lehetett s minőt az udvari kamara tényleg gyakorolt reá. Jellemzi egyébiránt a helyzetet az, hogy azon utasítás,¹⁾ melyet Miksa király 1569. május 1-én Bécsben a pozsonyi kamarának adott, a szepesi kamara feletti főfelügyeletről s e jog gyakorlásának részletes módozatairól meg sem emlékezik, mert mindezt ekkor már az udvari kamara ragadta magához. Ellenben magát a pozsonyi kamarát az 1569-ki utasítás minden fontosabb ügyben szintén az udvarinak rendelte alá.²⁾ A magyar pénzügyi kormányzat mindkét országos főhatósága idegen befolyás alá került tehát, s habár nem jogilag,

¹⁾ Orsz. Levéltár Liber Instructionum VIII. kötet.

²⁾ Praeterea cum in curia nostra speciale Camerae consilium habeamus, ad quam omnia et singula, quae in aliis Cameris nostris geruntur, referri solent, consilarii istius camerae nostrae respectum et recursum suum habere debent in omnibus et singulis stb. (szó szerint következik az, a mit a szepesi kamarához intézett utasítás tartalmaz).

mert az országgyűlés minden alkalommal kifogásolta az udvari kamara beavatkozását, de tényleg a bécsi udvari kamara intézte Miksa király óta két magyar országos közege útján Magyarország pénzügyi kormányzatát.

A kamarák hatásköre.

1567. utolsó évnegyede óta tehát két külön királyi kamara vezette a magyar anyaország pénzügyi kormányzatát. Mindkettőnek jogköre a maga területén hasonló, de még nem teljesen azonos volt. Egészben ügyködésöknek már azért hasonlóknak kellett lennie, mert a király jövedelmei a magyar állam összes területén ugyanazon forrásokból származtak. El források a következő voltak: az időnkint megszavazott adó, mely a rendkívüli ¹⁾ jövedelmek közé soroltatott nem azért, mert csak időnkint folyt be, hanem azért, mert az országgyűlés megszavazásától függött; a városi taxa és census, a harminczad-, a bányászat és pénzverés, a só, a vár- és koronajöszágok, üresedésben levő egyházi javak jövedelme. Ezek kezelése, illetve közvetlen vezetése, elszámolása, az összes belső és külső tisztek kinevezése iránti előterjesztés, ugyanezek ellenőrzése és megszámloltatása a két kamara hatásköréhez tartozott. Csakhogy a gyakorlati viszonyoknak és szükségleteknek megfelelően mind-egyiknek voltak sajátos feladatai vagy pedig az egyiknél ez, a másiknál amaz a feladat domborodott ki élesebben. Ennek megfelelően a hatáskör megjelölésében a két kamara számára készült utasítások is eltéréseket mutatnak.

A pozsonyi kamara hatáskörét különben ekkor már teljesen megállapította a gyakorlat is. Miksa király azonban 1569-ki utasításában még szabatosabban körülírta s a következőket tűzte ki feladataivá. Első sorban igyekeztek a király rendes jövedelmeit és jogait kideríteni s érvényesíteni nem csak az ország azon részeiben, melyek közvetlenül igazgatása alatt álltak, hanem a szent korona egész területén. Minden jog

¹⁾ A középkori adó elméletéről és a királyi jövedelmek gyakorlati megkülönböztetéséről bővebben szölok »Magyarország pénzügyei I. Ferdinánd alatt« című művem bevezetésében, továbbá az egyenes adók fejezetében stb.

összeirandó s az ide vonatkozó okmányok a kamara levéltárában megőrzendők. Különös gondot kellett fordítani a régi királyok decretumaira; ezeket egész a jelenkorig — az akkori időt értve — össze kellett iratnia s egy könyvbe foglalnia — in unum librum comportari. — A kamarásoknak szorgalmasan kellett a törvényeket olvasniok, ut actiones suas et causas incidentes juribus ac legibus istius regni nostri tanto melius accomodare sciant. A kamara dolga volt az összes királyi jogokról, jövedelmekről másnemű alapos információt is szerezni s a felmerülő hiányokat orvosolni; a bányászat állapotáról és jövedelmezőbbé tételéről időnkint véleményt adni, a bányabért (urbura) behajtani s az ide vágó mentességeket megvizsgálni. Feladatához tartozott továbbá javaslatot tenni arról, hogyan történjék a Kőrmöczbányától távolabb eső helyeken a nemes érczek beváltása; a hamis pénzverők kikutatása és perbe fogatása; időnként ő vizsgálta meg, van-e törvényes súlya a királyi pénzverdéből kikerülő pénznek. A harminczadügy (egyes hivatalokat kivéve, melyek bécsi vezetés alatt álltak) teljesen az ő gondjaira volt bízva; ő vette át a befolyó jövedelmeket és az összes számadásokat; az évnegyedes és évi kimutatásokat ő vizsgálta meg; ő ügyelt a vámtételek pontos megtartására; rendezte a fizetéseket, utasítást adott a tiszteknek; évnegyedenkiint egy-egy kamarással, szükség esetén pedig egy királyi biztossal a helyszínen megvizsgáltatott minden egyes — a kamara alatt álló — harminczadhivatalt, vajjon megtartja-e az utasításokat. Ő tett jelentést és javaslatot minden e téren felmerülő módosítás vagy reform tárgyában. Ügyelt a sóbányászatra s a sójövedék értékesítésére. Behajtotta a kamara hasznadót, melyre nézve a király kimondotta, hogy minden oly évben fizetessék, mikor rovás-adó nem volt megszavazva. Csakhogy e királyi kívánságnak a kamara bizonyos okoknál fogva, melyeket az adókról szóló tanulmányomban fogok részletezni, nem tehetett eleget. A régi városi census pontos behajtása szintén az ő dolga volt; itt is sok visszaélés harapózott el, mert némely város, első sorban Pozsony, hosszú idő óta elmulasztotta a census-fizetést. A király meghagyta tehát a kamarának, hogy egyedül okmányilag igazolt immunitásokat vegyen figyelembe. Végül feladatává tétetett á II. Ulászló és II. Lajos

királyok után maradt adósságok és követelések pontos megvizsgálása és megfelelő rendezése. Általában összes vidéki tiszteit számadástételre kellett szorítania s ő állapította meg a határidőt minden számadás benyújtására. A fontosabb állásokat az ő előterjesztésére a király, ki, mint egy ízben az országgyűlésnek kijelentette, összes hivatalnokai kinevezését a saját korlátlan jogának tekintette, a kisebbeket közvetlenül a kamara töltötte be s az összes vidéki tisztek cum personis, rebus ac bonis suis teljesen a kamarának voltak alávetve. Ellenben nem volt joga bárkinek hátralékot elengedni vagy a tiszti fizetéseket emelni. Mind e jogokat a király közvetlenül magának tartotta fenn, kihez a kamara elnöke és titkára aláírásával ellátva minden helyben hagyott számadás, a felmentvény megadása végett, valamint az évi zárszámadás felterjesztetett. Ugyan ő hozzá kellett a fontosabb határozatokat és döntvényeket a kamara véleményével és megfelelő indokolással jóváhagyás végett felterjeszteni. Minthogy gyakran nem Bécsben tartózkodott, ily esetekben »ad eum referant, quem in nostra absentia per mandatum nostrum declaravimus«.

A szepesi kamara hivatása és jogköre körülbelül ugyan ezen keretben mozgott. De minthogy itt egészen új intézményről volt szó s a felvidék állapotai a hosszú, rendes kormányzat nélküli időben nagyon összebonyolódtak, ennek megfelelően módosult a kamara ügyköre. A mit a régen fenálló pozsonyi kamara már évtizedek munkájában sikeresen végzett, azt a kassainak most kellett megkezdeni. Az ő feladatát tehát úgy szabta meg a király, hogy első gondja legyen a rendes jövedelmeket gyarapítani, a király jogait kideríteni és érvényesíteni, a bányászatra gondot viselni s a bányaugyet rendezni. E téren azonban kevésre ment, mert fennállása első éveiben semmiféle arany-ézüst-, só- vagy más bánya után jövedelmet vagy huszadot nem kapott.¹⁾ Javaslatot tett az egyes harminczadok jövedelmezőségének szaporítása, a hivatalok áthelyezése iránt; ő állapította meg az összes külső tisztek fizetését, ő adott mindegyiknek szabatos utasítást, melyet, hogy tekintélye nagyobb legyen,

¹⁾ Az 1567-ki utasításnak a közös pénzügyminiszteriumban levő példányára vezetett széljegyzet ezt határozottan mondja.

a király nevében állított ki s a kamarások írtak alá és pecsételték meg. Ő kezelte a sójövedéket valamint az adókat, melyeknél azonban nagyobb visszaélések harapóztak el mint a pozsonyi kamara területén. Itt már, mint a király hitte, nem csupán egyes dicatorok, hanem az egyes urak is sok kárt okoztak a kincstárnak, qui proventus dicarum vel distrahunt vel fraude minimant, s így a kamarának ez irányban hatékonyabban kellett a kincstári érdekek védelmére kelnie. Ez okból is behatóan meg kellett vizsgálnia a különböző kiváltságokat és kivételes jogkedvezményeket, melyek igazolásainak rövid határidőben való bekérésére utasítottatott. Ő volt hivatva az Ulászló, Lajos és I. Ferdinánd királyok korából származó összes adósságleveleket megvizsgálni, hogy csupán a minden kétségen felül állók fiztessenek ki. Minthogy ezen kamara területén már igen terjedelmes királyi és várjóságok, nagyszerű urodalmak voltak, ezek gazdasági kezelése fölötte nagy munkát okozott, melynek vezetése, ellenőrzése, a tisztek megszámlatása, a jövedelem hova fordítása, a szabatosan megállapított módzatok közt, szintén az ő hatáskörébe tartozott. Mindazonáltal a szepesi kamara csupán a halaszthatatlan kiadásokat teljesíthette a maga hatáskörében. Más esetekben, legalább elméletileg, az utasítás szerint a pozsonyitól, tényleg a bécsi udvaritól függött.

A szepesi kamara, mint jeleztem, roppant kiterjedésű urodalmakat is kezelt. A pozsonyinak területén ilyenek ekkor már nem voltak, mert a koronára visszaszálló nagy jóságok újra eladományoztattak vagy elvesztek. De a megmaradottak sem álltak közvetlenül a kamara alatt s számadásaiból nagyobb arányú gazdálkodási tevékenység csak azon években szerepel, midőn egyes főpapi székek, kivált az esztergomi érsekség, üresedésben voltak. Ez okból az ő utasításának ide vonatkozó szakaszai nem is oly részletesek mint a szepesi kamaráé, mely sok száz faluban, ezer meg ezer jobbágy felett gyakorolta a király nevében a földesuri jogokat. A király kegyelmes volt jobbágyságai iránt s különösen meghagyta a szepesi kamarának, hogy velők jól bánják, panaszaikat meghallgassa s az indokoltakat orvosolja ¹⁾ vagy a király eldöntése alá bocsássa.

¹⁾ Ita quoque colonorum et subditorum nostrorum gravamina, si quae ad illos referuntur, cognoscant dirimantque, ac ubi ea non nisi decidi

Még lényegesebben kibővült azonban a szepesi kamara hatásköre egy más tekintetben, a hadügyek terén. A király már az új intézmény megalakításának előkészítése közben kijelentette, hogy ezt a kamarát nem csupán a kincstári jövedelmek czélszerűbb kezelése érdekében akarja felállítani. Az 1567-ki utasítás a felvidék összes szükségleteiről való gondoskodást: — *omnibus ejus provinciae necessitatibus provideatur* — tűzi ki feladatává s így folytatja: *proinde committimus, ut praefatae camerae nostrae cassoviensis consilarii non solum politicarum, sed etiam bellicarum curam gerant, ita tamen non, ut ipsi bellica tractare, sed iis saltem, ut omnia rite gerantur inspectionem adhibere et quasi superattendere debeant. Videlicet ut omnia illarum partium praesidia finitima bene constituentur, ut milites cum subditis et colonis quiete et sine injuria vivant.* Az új kamarára hárult tehát a területén levő számos erődített hely és végház jó karban tartása s a végbeli magyar és német őrség szabályszerű élelmezése. Az ő gondjai közé tartozott tehát, hogy az egyes várak kapitányai megkapják mindazt, a mi a vár fentartásához és védelméhez szükséges, hogy elegendő tüzéroségi anyag és lőszer, továbbá mindenféle eleség valamint takarmány a lovak számára legyen beemők. A zsoldfizetésen kívül tehát, mely jogilag nem az új kamarát, hanem közvetlenül a királyt terhelte, ki fizetőmestere útján teljesítette e kötelezettséget, az összes végvárak fentartása és mindennemű ellátása a kamarára nehezedett. Ez okból első kötelességévé tétetett minden egyes vár készleteiről, a várakhoz tartozó (mert mindegyik egy-egy urodalom középpontja volt) helységekről és jószágokról, ezek kezeléséről és mindennemű jövedelméről pontos adatokat és a legrészletesebb tájékozást szerezni s azután a kezelést mindenütt lehetőleg egyöntetűen és akként rendezni, hogy a jövedelmek a szükségletnek megfeleljenek s tényleg is kielégítésére fordíttassanak. Természetes, hogy az új kamara e fölötté nehéz feladatának csak úgy felelhetett meg, ha a területén működő összes katonai hatóságokkal lehető egyetértésben működött s velők állandóan jó

posse compererint, tunc ea exacta negotii informatione sua ad nos referant, resolutionemque nostram desuper expectent.

viszonyt tartott fenn. Ez eleinte nem igen ment, ámbar a király nyomatékosan is hangsúlyozza utasításában. De a király is elismerte, hogy nem ő a hibás s a mint a katonai hatóságokhoz szigorú parancsot intézett a kamara érdekében, akképen a kamarának szintén kötelességévé teszi, hogy a felső-magyarországi főkapitánynyal, és a kassai királyi hadak kapitányával jó egyetértésben éljen, ha valahol hiányt tapasztal, arról őket értesítse, velök az egyes várak helyőrségeiről, különösen pedig a nemesi fölkelés elrendelésekor, értekezzen s így a pénzügyi és katonai főhatóságok működésében a kellő egyöntetűség ne hiányozzék.

Ezen, a kamara minden tagjára és tisztjére törvényerejű utasítások vagy helyesebben alapszabályok és ügyrendek, melyek mindegyik kamarában évnegyedenként egyszer ünnepélyesen felolvastattak, hogy egyetlen pontja, legcsekélyebb részlete se menjen feledésbe, óriási hatáskört nyitottak mindkét intézménynek. A gyakorlatban azonban még jóval nagyobbnak bizonyult az s tulajdonképen a kamarákban összpontosult akkor mindaz a tevékenység, mely később a korona más központi főhatóságai közt oszlott meg. Egyrészt akkor még igen kevés más főhatóság volt, a meglevők illetékességi köre pedig nagyon bizonytalan maradt. Másrészt alig van kérdés az államéletben, melynek pénzügyi vagy gazdasági háttere nem lenne s így a kamara hatáskörébe nem lett volna vonható. A nyolczados törvényszékek költségeit nagy részt ő fedezte, a határjárásra vagy diplomatiiai alkudozásokra kiküldött biztosokat ő látta el pénzzel, a királyi propositiók előkészítő tanácskozásaiiban kiváló részt vett, az országgyűlési tárgyalásokban, a rendek előterjesztéseire adandó válasz elkészítésében kikérték véleményét, még olyankor is, mikor tisztán vallásügyi, közigazgatási, magánjogi kérdésekről volt szó. El lehet mondani, hogy a korona nem hozott magyar ügyekben számot tevő elhatározást a kamara tudta és közreműködése nélkül. Noha a nádori szék üresedése esetén a legtöbbször szervezett királyi helytartóság működött, mégis azon megszámlálhatlan tömegű okmány és magánlevél alapján, mely mindkét kamara működéséről ránk maradt, constatálható, hogy ez intézmény a sokkal később felállított helytartótanácsot s a megfelelő szervezettel szintén csak később

ellátott királyi vagy udvari kancelláriát is pótolta s mindkettőnek hivatását legnagyobb részt ő végezte. Ez természetesen első sorban a pozsonyi kamarára vonatkozik, melyet a király az állandó székhelyéhez való közelség s később is, mikor a székhely Prágában volt, az érintkezés könnyebbége következtében leginkább vett igénybe a hazánkat érintő összes közös magánjogi természetű ügyek elintézésénél. De azért a szepesi kamarának is bőven kijutott a maga része olyan dolgokban, melyek utasításában említve sem voltak s mint a pozsonyi a maga területén, úgy ő meg Felső-Magyarországban tényleg nem csupán a pénzügyi, hanem általában az összes királyi polgári kormányzatnak tulajdonképeni központi főhatóságává fejlődött.

Ez nem csupán a királyság és teendői szempontjából mondható. Nem csak a korona, melynek kormányzati közege főleg a felvidéken a katonáikon kívül nem volt, vette igénybe minden lehető ügyben kamaráját s terjesztette ki ezzel hatáskörét az utasítások keretén túl tényleg az államélet minden ágára. Maga a közönség hasonló mértékben hozzá járult e kiterjesztéshez, mert a mindkét kamara működéséről ráuk maradt roppant anyaghalmaz — pedig ez az egésznek csak csekély része, mert a legtöbb a századok viharában kétségkívül elpusztult — élénk világitásba helyezi a két kamara és a nagy közönség közti érintkezés végtelen sokoldalúságát. Ez iratokban egy egész korszak összes politikai és társadalmi törekvései, rég elporladt nemzedékek elevenednek meg perpatvarukkal, jogos vagy képzelt sérelmeikkel, panaszaikkal, vágyaikkal, pénzsovárságukkal, vagyonszerzési törekvéseikkel egyetemben. Föltámad előttünk örömeivel és bujával a létért való nehéz küzdelem, a mint azt az akkori embernyom vívta s a mint ezer meg ezer ügyes-bajos dolgával, melyek sokszor egyáltalán nem pénzügyi természetűek, a kamarához fordult. Ez időben ez volt tulajdonképen az egyedüli, állandó szervezet alapjára fektetett királyi közeg s így lett az állami ügyvitel nagy központjává, ama nagy medenczévé, hová az egész ország, a társadalom minden rétege köréből tömegtelen s a legkülönbözőbb természetű ügy s a reá vonatkozó ügyda-

rab¹⁾ természetszerűen összefolyt. Hogy ez megtörtént, az viszont kétségtelen bizonyítéka az intézmény életrealitásának s folytonos szilárdulásának. Nagy és értékes hivatást teljesített s bármi szigorral igyekezett érvényesíteni a királyi jogokat és kincstári érdekeket, maga a közönség akár bizalomból akár kénytelenségből tömegesen fordult hozzá s vette igénybe védelmét a hatalmasok ellen, közreműködését a fölmerülő mindennapi ügyes-bajos dolgokban. A rendiség világában ez az intézmény volt az egyetlen, mely által a korona az összeség javára irányuló állami politika érvényesítését, úgy a hogy a viszonyok engedték, valósítani igyekezett, mely különösen a jobbagyok helyzetének javítását, nehéz sorsuk enyhítését is határozottan szem előtt tartotta, habár csak elvileg, mert a gyakorlatban vajmi kevés sikert birt elérni.

A szabályzatai által a kamarai intézmény számára kijelölt széles hatáskör, melyet a gyakorlati élet még inkább kibővített, úgyszólván határ nélkülivé, korlátlanmá tett, könnyen és természetszerűen visszaélésekre, veszedelmes és ártalmas elfajulásokra vezethetett. Nem annyira az intézményben, mint inkább a viszonyokban rejlett ez elfajulás oka, mert a túlságosan nagy hatalomból rendesen a hatalommal való visszaélés szokott

¹⁾ A két kamara szerepére a király tanácsában a korra vonatkozó országgyűlési emlékekben, Fraknói-Károlyi nagy művében a VI. kötettől kezdve igen sok tájékozás rejlik. De van ide vonatkozólag a kamarai iratokban is sok, a mi még felhasználatlan. A két kamarának a nagy közönséggel való érintkezéseit az Orsz. Levéltár több gyűjteménye világítja meg. Ezek közül a leggazdagabbak a két kamarához intézett levelek című imposáns gyűjtemény. Van még sok más ide vonatkozó anyag is. A szepesi kamarára nézve igen tanulságos azon 4 kötetes gyűjtemény, melynek címe *Extractus minutarcalis administrationis scepusiensis*. Ennek első kötete 1568. május 21-től 1679. végéig terjed. Csak 1779-ben készült s így természetesen egyedül azon régi iratok időrendi kivonatát tartalmazza, melyek akkor még megvoltak, és csupán a kamara által főleg a felvidéki királyi javak tárgyában a királyhoz, a főherczegekhez, a bécsi és pozsonyi kamarákhoz küldött információkat tartalmazza. De azért sok benne a kortörténelmi anyag s a XVI. század száz meg száz mindenféle ügyéről, bajáról van benne szó jelentések, vélemények stb. alakjában. Ezenkívül a bécsi közös pénzügyminiszteri levéltár óriási anyagtómege is kellő világot vet a két hazai kamara s a közönség minden rétege közötti folyó sűrű és benső érintkezésre.

következni. Minthogy minden képzelhető ügyben kikérték véleményét vagy beavatkozását, a kamara lassanként elfeledte, hogy tulajdonképen csak a pénzügyi kormányzat közege s hogy hatásköre szabatosan körül van írva. Beavatkozott mindenbe, a közigazgatásba s főleg az igazságszolgáltatásba. Mellőzte a rendes bíróságokat s közvetlenül maga elé idézte a panaszos feleket, karhatalommal, a katonai kapitányok segélyével hajtott végre önkényes ítéleteit, szóval korlátlanabban uralkodott, mint maga a király. Ez elfajulás részben a közállapotok elfajulásával függ össze, de összefügg az intézménnyel magával, különösen pedig elnökei egyéniségével. A milyen volt elnöke, olyanná lett a kamara maga is, melynek tevékenységében az elnök egyénisége tükröződött vissza. Ez elnökök sorából főleg Szuhay István válik ki; ő erőszakos, önkénykedő, igazsággal, törvénnyel nem törődő ember volt s hosszú elnöksége alatt (1596—1608.) a pozsonyi kamarát az önkény és a jogtapadás szelleme vezette. Ő tette oly gyűlöletessé a kamarai intézményt, a rendek folyton panaszkodtak túlkapásai ellen s különösen 1599-dik évben hangsúlyozták, hogy a kamara tisztán pénzügyi közeg s azt követelték a királytól, terelje vissza törvényes competenciája körébe. Midőn kívánságuk nem teljesült, 1605-ben már az intézmény teljes eltörlését decretálták. Mind ez nem a kamara, hanem első sorban elnöke Szuhay István bűne volt. De téves lenne azt hinni, hogy Szuhay minden cselekedetét az idegen befolyás, akár a korona akár az udvari kamara parancsolta volna reá. Servilismusa és önkénye sokszor az idegen befolyásra vezethető ugyan vissza, de számos nyilvánulásaért kizárólag őt magát terheli a felelősség s többször épen Bécsből hiusították meg törvénytelen szándékait. Mikor az 1600. országgyűlésen a rendek hevesen kikeltek az ellen, hogy a magyarországi javak idegeneknek adományoztatnak, a hozzá intézett kérdésre Szuhay, illetve a pozsonyi kamara azt felelte, hogy nincs tudomása róla, hogy idegenek bírúnak a koronára visszaszállt jószágokat. Ez nyilván való hazudság volt, melyet maga az udvari kamara bélyegzett azzá, midőn egész őszintén felsorolta az idegen jószágbirtokosokat s legalább indokolni törekedett, mért nyerték adományul az illető jószágokat. 1603-ban Szuhay és a pozsonyi kamara ajánlotta

a királynak, ne tartson országgyűlést, hanem saját hatalmából vesse ki az adót. E képtelen tervet ismét az udvari kamara hiúsította meg. Sajnos, hogy nem tette ugyanezt a kassai templomok erőszakos visszafoglalására vonatkozó tervvel, mely szintén Szuhay agyában fogamzott meg. Szuhay a kivitelt is annyira sürgette, hogy a király volt kénytelen türelemre inteni. Migazzi váradi püspök szintén rá nyomta egyénisége bélyegét a szepesi kamarára, melynek elnöke volt s melyet törvénytelenégeivel, önkénykedésével épen oly gyűlöletessé tett, mint ugyanez időben Szuhay a pozsonyit. Mindkettejük örökös száműzetését követelték a Bocskay-mozgalom idején a rendek. De csak annyit tudtak elérni, hogy a bécsi béke kimondotta, hogy kamaraelnökké jövőre csupán magyar és világi ember neveztesse ki, hogy továbbá Szuhay csakugyan kénytelen volt az országból hosszabb időre távozni. Csak 1607-ben tért vissza s csakhamar meghalt.¹⁾ Egyénisége azonban korának pénzügyi és politikai történetével elválaszthatatlanul össze van növe s első sorban reá vezethető vissza a kamarai intézmény elfajulása és gyűlöletessé tétele, mely még végzetesebb következményekre vezethetett volna, ha épen a korona nem mérsékli, legalább egyes esetekben, önkénykedéseit.

A kamarák szervezete.

Nagy és sokoldalú hivatásuk teljesítésére a király mindkét kamarának megfelelő szervezetet adott. A minta, mely után még Ferdinánd a pozsonyi kamarát alakította, az örökös tartományokban akkor már fennálló kamarai intézmény volt. Mennyire híven másolta ezt a mintát, az kitűnik abból, hogy a prágai és pozsonyi kamarák csaknem szóról-szóra azonos utasítást kaptak tőle. Miksa király a szepesi kamara szervezősekor közvetlen mintának már a pozsonyit használhatta s egészen az utóbbinak kaptájára szabta; a személyzet azonban itt csekélyebb volt s állandóan csekélyebb is maradt mint az anyaintézetnél. Mindkét kamara főalkatrészei voltak: 1. A kamara-tanács (*consilium camerae*), mely az elnökből, a kamará-

¹⁾ Szederkényi Nándor: Heves-vármegye tört. III. köt. 17.

sokból s a titkárból alakult; 2. a számvevőség; 3. a pénztár; 4. az irat- és levéltár; 5. a királyi ügyek igazgatósága; 6. végül bizonyos számú szolgaszemélyzet. Mindezek Pozsonyban egy közös épületben voltak elhelyezve.¹⁾ Kassán azonban nem állt ily terjedelmes épület a kamara rendelkezésére, mert a pénztárnoknak az 1575-ben adott utasítás²⁾ meghagyta, hogy lakása, s vele együtt megfelelően berendezett helyisége, egész személyzete számára a kamara közelében legyen. Az összes szakokban alkalmazott tisztviselőket a király nevezte ki; hivatalba léptökkor mindnyájan esküttettek, melynek szövege az ügykörhöz képest eltérő volt ugyan, melyben azonban mindenki, az elnöktől le a kapusig, kit szintén föleskettek, egyformán kötelezettséget vállalt teendőinek pontos és lelkiismeretes teljesítésére. Az esküminták³⁾ — legalább azok a formulárok, melyeket e korszakból ismerünk — rendesen a kath. vallás hitelveinek megfelelően szerkesztvék (a legtöbb: Ego N. juro per Deum unum, sanctam et individuum Trinitatem, Patrem et filium et Spiritum sanctum, Beatam Mariam semper Virginem, Dei genitricem, omnes sanctos et electos Dei — a legtöbb eskümintá vagy így kezdődik vagy a szűz Máriára s a szentekre való hivatkozással végződik). Egyik-másiknál azonban eltérő e részben a fogalmazás, kétségkívül azért, hogy az esküt protestánsok is letehessék.⁴⁾

¹⁾ Legalább az ellenkező nem tűnik ki az iratokból.

²⁾ Nemz. Múzeum Fol. Lat. 953. A rendelet azzal kezdődik, hogy a mostani számvevő s utóda is habeat peculiare, bene praeparatum et vicinum camerae hospitium, melyben személyzetével együtt dolgait végezze.

³⁾ N. Múzeum Fol. Lat. 953.

⁴⁾ Külön eskümintá volt a kamara elnöke, tanácsosai, irnokai, számvevője, pénztárnoka, ennek ellenőre, a cancelláriai irnok, a számvevő segéde, a királyi ügyigazgató, a postások (kamara szolgák), az ajtón álló számára. Csak a két utóbbi magyar; a többi latin szövegű. A *postás* arra esküszik, »hogy én az postáságnak tisztiben, melyet énnekem király urunk ő felsége magyar kamarája kegyelmesen adott, hü és szorgalmatos leszek; az ő felsége kamara levelével híven és gyorsan járok és a hova parancsolják, oda megyek. Az kamara titkait, kik értésemre lesznek, senkinek ki nem jelentem és mindennekben az én tisztem szerint jámborul és híven viselem magamat. Az *ajtónálló* esküszik, hogy a tanácsházba hír nélkül senkit, ki nem oda való és az urak akaratján kívül oda be nem bocsátok, a minemű leveleket és írásokat kezembe adnak, azokat híven a meghagyott helyekre elviszem és senkinek olynak, kinek nem ille-

Az intézmény sokoldalú, nagy jelentőségű tevékenysége s azon tény mellett, hogy benne öszpontosult és lett valósággá ez időben a királyi, vagyis modern szót használva az állami köz-igazgatás Magyarországon, érdemes gépezetének belső szerkezetét és működését behatóbban vizsgálni. Nézzük tehát külön-külön mindazon hatóságokat, melyek a kamara keretébe tartoztak.

A *kamara-tanács*. Legelől áll a legfőbb tisztviselők azon köre, mely kamara-tanács nevet visel s mely az egész intézmény központja, vezető szelleme, lelke volt. Mindenütt az elnökből, Pozsonyban rendszeren 4—5, Kassán 2—3 tanácsosból (ezeket kamarásoknak nevezték) s a titkárból alakult. E tanácsra hárult a pénzügyi kormányzat tulajdonképeni vezetése azon széles hatáskörben, melyet a király, mint fentebb láttuk, számára kijelölt. Alatta álltak a kebelbeli és a kamara egész területén működő különféle tisztek, kik az ő előterjesztésére, néha közvetlenül általa nevezettek ki, tőle kapták utasításait, hozzá terjesztették fel pontosan megállapított határidőn belől a számadásokat; velők szemben egyáltalán ő képviselte a legfőbb állami, a királyi hatalmat. Volt titkos pecsége; ezt külön ládában tartották, mely két különböző zárral volt ellátva. Az egyiknek kulcsát az elnök, a másikat a titkár őrizte. Csak együtt használhatták a pecsétet, melyet a pecsételés végeztével nyomban ismét el kellett zárni. Ugyanazon ládában őriztetett a kamara külön harminczad-pecsége, melylyel az egyes harminczadhivatalok számára rendelt vámbárczákat — *scheda regia* — egyenkint megpecsételték. Minden nyílt vagy titkos utasítást — első sorban a harminczadok számára — a király nevében adta ki az elnök, egy tanácsos és a titkár aláírásával és a titkos pecséttel. A fontosabb ügyekre vonatkozó okmányokat, donatiókat, obligatiókat irodájából hártýára vagy papírra írva juttatta az elnök és egy tanácsos aláírásával a királyhoz, hogy sajátkezüleg aláírja s azon pecséttel, *quo ut Rex Hungariae utimur* ellátva a kir. kancellár útján expedíáltassa. Évi

nék, olvasni meg nem hagyom. Azonképen a tanácsházból is az urak hire és akaratja nélkül semminemű levelet avagy írást ki nem adok és a mi titkot ott hallok, másnak ki nem jelentem és meg nem beszélem és az tisztemben és egyebekben, valamit énnekem ő uraságok parancsolnak, híven és jámborul eljárók. — Nemzeti Múzeum Fol. Lat. 935.

kimutatásait s a különböző alantás tisztek jóváhagyott számadásait az elnök és a titkár aláírásával terjesztette a király elé, e mellett fentartotta az összeköttetést a bécsi s a másik hazai kamarával, a többi hatóságokkal s a nagy közönséggel, mely ügyes-bajos dolgaival tömegesen folyamodott hozzá. A királyi javakról két külön könyvet kellett vezetnie; az egyikben ama javak, melyek magszakadás czímén hárultak vissza a koronára, a másikban azon javak, melyeket a király magánosoknak adott zálogba, voltak a legrészletesebben összeírva.

A tanács az év minden szakában állandóan működött s minden nap, kivéve s vásár- és ünnepnapot, in quibus vacationem habebant, a hivatalos helyiségben rendes ülést tartott délelőtt és délután (mane quidem hora sexta, a meridie vero hora prima manebantque una in consilio, tam mane quam a meridie horis ternis). A hivatalos órák szabatosan meg voltak állapítva s reggeli hat órákor kezdődtek s naponkint két részben hat órát tettek. Sőt a vasárnapi munkaszünet sem volt feltétlen. Sürgős esetekben bármilyen napon s bármely órában ülést kellett tartani halasztást nem tűrő ügyek elintézésére. Tanácskozásai és határozatai a collegialis szervezetnek megfelelő szabályozást nyertek. Az ügyeket egyenkint referálták. A mint valamit előterjesztettek, az elnök megnyitotta a tanácskozást s elsőnek maga fejtette ki véleményét. Azután meghallgatta a többiekét s végül kimondta a határozatot, melyet a titkár írásba foglalt. Mikor egyik tanácsos beszélt, nem volt szabad őt sine rationabili causa félbeszakítani. A fontosabb határozatokat és döntvényeket véleménynyel és indokolással ellátva a királyhoz kellett fölterjeszteni végleges jóváhagyás végett. Az üléseken mindig jelen volt a titkár, s ha szükségesnek látszott, meghívatott a számvevő s a pénztárnok is. De Miksa király határozottan elrendelte, hogy mindhárom csak teendői végzésére szorítkozzék, szavazati jogot azonban a tanácsban ne gyakoroljon. Noha a kamara minden tagja egyenkint megesküdött a titoktartásra, ezt a királyi utasítások a tanácsüléseken jelen levőknek külön is lelkökre kötötték. Hasonlóképen nem volt joga a tanácsnak, a király tudta nélkül, bármely okmányt kiszolgáltatni, mely a fiscusra vonatkozott.

A tanács, illetve az egész kamara élén az *elnök* (prae-fectus camerae) állt. Első sorban ő képviselte az egész intézményt egyrészt az összes tisztviselőkkel, másrészt a közönséggel szemben. Kiváló jogokkal volt felruházva, melyeknek megfelelő gyakorlása s általában az egész intézmény működésének szelleme erélyétől, buzgalmától, szakavatottságától s egyéniségének tekintélyétől függött. A pozsonyinál az elnöki tisztelet ez időben csupa egyházi férfiak ¹⁾ viselték s a király a szepesi kamara első elnökévé szintén főpapot, mint láttuk, Bornemisza Gergely csanádi püspököt, nevezte ki. Az elnöknek a király különösen lelkére köti, hogy hivatalában híven és lelkiismeretesen járjon el, korra, állásra, személyre tekintettel ne legyen, a kamara titkait megőrizze, a kamara székhelyéről a király tudta nélkül ne távozzék. Ő vezette a tanács üléseit, mondta ki a határozatot, irta alá a kamara összes hivatalos okiratait, a király elé terjesztendő számadásokat és kimutatásokat, őrizte a titkos s a harminczados pecsét ládájának egyik kulcsát s havonként legalább egyszer megvizsgálta a kamara kanczelláriáját vagyis az irodát és levéltárt. Távollétében egy kamarás helyettesítette. Évenként egy havi szünideje volt, melyet egyszerre vagy két részben kivethetett.

A *tanácsos* vagy kamarás szünideje szintén ugyanígy volt megállapítva. Máskülönben pontosan meg kellett jelemnie az üléseken, s a mikor igazolatlanul elmaradt, levonták fizetéséből az illető napokra eső díjat. Magánügyben csak az elnök engedélyével távozhatott székhelyéről; szünidejébe az indulás és érkezés napja is be volt foglalva. Hivatalos kiküldetésekkor azonban napi díjat húzott s egy-egy diaetára öt mértföldnyi út vétetett. Tisztelettel tartozott az elnök iránt, kinek fegyelmi hatósága alá volt rendelve. Számos kiadványt az elnökön kívül egy kamarás is aláírt. Kamarásokul a király rendesen megbízható, az ügyekben járatos embereket és pedig leginkább a főpapság vagy birtokos nemesség köréből nevezett ki. Az első alakításkor Pozsonyból küldettek tanácsosok Kassára, később

¹⁾ Ujlaky János váci püspök 1561—1568., Rádeczy István püspök 1568—87., Fejérváry István nyitrai püspök 1587—96., Szuhay István váci püspök 1586—1608. Thallóczy Lajos: A kamara haszna 225. oldal.

azonban előfordult, hogy Kassáról Pozsonyba léptették elő az ott ügybuzgalmáról bizonyítékot tevő kamarást. Ellenben annak, hogy valaki hosszas szolgálatban fokozatosan, tisztán tehetségei által emelkedett volna a legszerényebb állásból a kamarási székbe, csak egész kivételesen van nyoma. Megtörtént ugyan ez is, például, mint alantabb látni fogjuk, Eruleitner Bálinttal, ki kis hivatalból emelkedve fölfelé, mint kamarás fejezte be hosszú pályáját. De máskülönben ez a rang előkelőbb egyházi vagy világi uraknak volt fentartva. Ellenben az alsóbb állásokban rendszeren német nevű, tehát vagy a hazai városi elem köréből vagy külföldről származó — erre is számos a példa — hivatalnokok működtek, kik az akkor uralkodó jogi és társadalmi nézetek következtében egy bizonyos határon túl egyáltalán nem emelkedhettek.

De a kamarások közt is voltak rendszeren idegenek, nem magyar honfiak, kiket a király részint azért, mert személyök iránt különös bizodalmat táplált, részint mert bécsi működésükben szakképzettségüknek kiváló jelét adták, nevezett ki magyar kamarái tanácsába. A pozsonyi kamaránál ez időben ezt az idegen elemet egymás után Sinzendorf báró, Karling János, Ankerreith János és Nostitz György stb. képviselik. A szepesi kamara szervezésekor a király egyenesen kijelentette, hogy a két magyar kamarás mellé harmadiknak egy németet fog kinevezni. Meg is tette, de nem mindjárt a legelső, két-három évben; csak a hetvenes évek elején találkozunk ott Sycelius Mihály kamarás nevével. Ő volt tehát e kamara németje, s az idegen elem, mely ez intézményekbe beplántáltatott, nagyben hozzá járult a magyar kamarák s a bécsi udvari kamara közti kapocs szilárdításához s a közöttük megállapított függési viszony gyakorlati kifejlesztéséhez.

A kamara tanácsának keretébe tartozott, de csak az ülés és nem a szavazás jogával felruházva a *titkár* (secretarius camerae), kinek feladata volt a tanácsüléseken az elnök által kimondott határozatokat írásba foglalni, a mint ma mondani szokás, az ülés jegyzőkönyvét vezetni, bizonyos okiratokat, a királyhoz rendelt évnegyedes és évi számadásokat az elnökkel együtt aláírni, a kamara részéről expedílandó iratokat kiadni. A pénztárnok iratainak kivételével ő vitte a felügyeletet a

kamara egész irattára felett; a registratort, a ki minden iratot lemásolt s megőrzésre elhelyezett, ellenőrizni tartozott, hogy az összes iratok és okmányok mindenkor teljes rendben legyenek. A kamara két pecsétjét őrző láda egyik kulcsa nála volt s az elnökkel együtt végezte az okiratok megpecsételését. A legfontosabb és legtitkosabb okiratok a kamara titkos levéltárában őriztettek — Kassán a harminczados-pecsét is — s a levéltár egyik kulcsa az elnöké, a másik a titkárnál volt. Minthogy a titkári teendők nagyon felszaporodtak, a király még 1569-ben megengedte, hogy a pozsonyi kamara titkára mellé a szükségnek megfelelően segéd adassék s a kamaránál ezután csakugyan állandóan két titkárral találkozunk, kiknek egyike rendesen valamivel csekélyebb fizetést huzott, mint a másik.

Minthogy a két kamara kezelte a királyi jövedelmeket s fizette ki a kiadásokat, természetesen igen nagy szerepet játszott keretében a *pénztári hivatal* (perceptoratus), melynek élén a főpénztárnok (perceptor generalis) állt, mellette pedig az ellenőr s esetleg egy-két írnok működött. A pénztárnoknak és ellenőrnek kizárólagos joga volt az összes jövedelmek átvétele és kifizetése a kamara rendeletei alapján. Ez maga készpénzt nem kezelhetett, hanem minden bevételnek közvetlenül a pénztárba kellett befolynia, mely a fizetéseket is eszközölte, de mindig csak írásbeli megbízás alapján s mindig csak nyugta mellett. A pénztárnok és az ellenőr ügyködését a legszabatosabban és a legapróbb részletekig királyi utasítások ¹⁾ és rendeletek szabályozták, melyek az egész hivatal s a keblébe tartozó tisztek mindegyikének ügyködését élénken megvilágítják. Határozottan

¹⁾ Az ide vonatkozó adatokat a nagy számmal ránk maradt utasításokból veszem. Különösen felhasználtam a következőket: 1565. márcz. 10-ki utasítás Forsteter János pozsonyi ellenőrnek, országos levéltár Liber Instructionum II.; 1574. Aichinger Mihály pénztárnoknak és Wiener András ellenőrnek adott utasítás Liber Instr. VI.; 1577. Wienernek, ki ekkor pénztárnok lett s Moncsák Mihály ellenőrnek adott utasítás, mely az előbbivel nagyrészt azonos, Lib. I. VI.; 1575. Merczinger György kassai pénztárnok utasítása (eleje hiányzik), Nemz. Múzeum Föl. Lat. 953; 1585. Szentgyörgyi Ampruster Pál pozsonyi pénztárnok utasítása Liber I. III.; 1589. Ztenichniaky Mihály pozsonyi pénztárnok utasítása Liber I. IX. s számtalan más egykoru irat.

ki van mondva, hogy a két pénztári tiszten kívül a kamarának sem tanácsosa, sem más tiszte a kamarához befolyó pénzt át nem veheti s róla nem intézkedhetik. Ép úgy nem volt szabad a két pénztári hivatalnoknak akár az elnök, akár a tanácsosok egyszerű, szóbeli meghagyására kifizetést eszközölniök. Minden egyes esetben scriptas et sufficientes commissiones, tehát kifogástalan írásbeli utalványokat kellett kívánniok. Ez utalvány a bemutató nyugtája mellett a pénztári hivatalban maradt s ennek igazolványul szolgált. A pénztárnak tiltva volt a rendelkezésre álló készpénzből bárkinek kölcsönt adni, azt rosszabb veretű pénzre felváltani, saját céljaira használni, akár az elnöknek, akár bármelyik más kamarai tisztnak fizetésére előleget adni, vagy a saját fizetését idő előtt felvenni. Miksa király már kevéssel trónra lépte után (1565. márcz. 10-én Bécsben kelt utasítása) a leghatározottabban véget igyekezett vetni azon visszaélésnek, hogy a kamara tisztei, ha a pénztárnok nem adott nekik előleget, vagy ha esedékes illetményeiket pénzhűny miatt nem volt képes pontosan kifizetni, valamely közeli harminczadból, vármegye adójából vagy más jövedelmi ág kezelőtől közvetlenül vehessenek fel pénzt magánszükségleteikre. A király megtiltotta a sok visszaélésre és elszámolási zavarra vezető szokás fentartását s elrendelte, hogy a kamara minden hivatalnoka, az elnöktől a kapusig, szokásos fizetését egyenesen a pénztárnok kezéből vegye föl.

Pénztárnok és ellenőr köteles volt minden bevételről közös nyugtát adni, minden kiadásról pedig ugyanolyat venni s megőrizni. Mindegyiknek *külön* kellett pénztári naplókönyvet vezetni, melybe időrendben bejegyezte a napi bevételeket vagy kiadásokat és pedig tételenként a legapróbbakat is. Ezen naplókönyv és igazolványai alapján mindegyikök külön köteles volt évenyenként kiadásairól és bevételeiről pontos extractust — non falsos, non fictatos, sed veros ac legitimos — még pedig két példányban készíteni s aláírásával és pecsétjével ellátni. Az egyik példányt mindegyik a saját kamarájához, a másikat a bécsi udvari kamarához terjesztette föl s minthogy a meghagyást úgy látszik nem elég pontosan teljesítették, az 1575. márcz. 18-ki utasítás (Mereczinger György szepesi pénztárnokhoz) hozzá teszi, hogy tartozik ezt mindegyik sub poena amis-

sionis salarii sui pontosan megtenni. (Az egyes utasítások azonban e tekintetben nem mind egyeznek meg. Egy 1574-ki utasítás szerint a pénztári hivatal nem évnegyedes, hanem csak félévi kimutatást volt köteles a bécsi udvari kamarához küldeni.) Ez évnegyedes kimutatáson kívül bizonyos kiadásokról, főleg a katonaiakról, félénkenként tartozott kivonatot készíteni és az udvarhoz beküldeni. Végül teljes évi számadását szintén fizetésvesztés terhe alatt két példányban, még pedig legföljebb egy hónap alatt az év vége után kellett előterjesztenie. Iratait azonban a pénztárnok és ellenőr mindig folyton rendben tartozott tartani, hogy bármikor ejtenek nálok pénztári vizsgálatot, ott hiányt vagy zavart ne találjanak. A pénztárnok általában úgy volt köteles számadásait és könyveit vezetni, hogy a kamara bármikor konstatálhassa, hátralék van-e valamely jövedelmi ágban, ki a hátralékos s mennyit tesz hátraléka. A kifizetésekre vonatkozó igazoló iratokat, az átvett jövedelmekről a nyugtákat az ellenőr¹⁾ külön könyvbe szóról szóra lemásolta, míg az eredetiek a pénztárnoknál maradtak. Magát a készpénzt ketten együtt tették a pénztárba, melynek két különböző lakatja és ennek megfelelően más-más kulcsa is volt. Az egyiket a pénztárnok, a másikat az ellenőr őrizte s így a pénztárhoz egyikök sem nyulhatott, hanem együtt vettek ki belőle s együtt tettek bele minden készpénzt vagy készpénz értékű igazolványt. Az egyik föltétlenül a másikra volt tehát utalva, s együtt kellett bármikor számadásaikat is előmutatniok. Ha valamelyikük elutazott, a kamara beleegezésével, mindig gondoskodtak alkalmas, a számvitelhez értő rationistáról, a ki ideiglenesen helyettesítette, hogy a pénztári

¹⁾ Az ellenőr ügyvitelére vonatkozólag a király legfontosabb határozatai így szólanak: *Servet porro sibi ipsi contrascriba noster proprios et peculiares indices perceptionis et erogationis non collatione ad collegiae sui volumina adaptos, sed per se et a se ac suo tantum parte ex die in diem pro re nata conscriptos, eosque ita ordinatos ac digestos habeat, ut expleto anno aut quando nobis videbitur una cum perceptore codices suos explicatos reddent, iisque collatis ratio legitima sumi et uterque expediri possit. Volumus praeterea, ut peculiari libro sibi ordine continuato conscribat exempla integre de verbo ad verbum quietantiarum omnium seu quas ipsi officialibus de perceptis suis dederint, seu quas ab officialibus paratarum loco acceperint. 1565-ki utasítás Liber Instr. II. Lényegileg ugyanígy tartozott a pénztárnok a maga könyveit vezetni.*

működés megfelelő ellenőrzés hiánya miatt megszakítást ne szenvedjen.

Minthogy a vidéki hivatalok, főleg harminczadok jövedelme valamint számos vármegye rovás-adója bizonyos célokra és egyének számára, kik a jövedelmet nyugta mellett a hely színén fölvették, a király számtalan rendelete alapján időnkint kisebb-nagyobb összegben deputálva volt, ezen helyi hatóságok közvetlenül fizették el az utalványozott összegeket s csak a nyugtákkal számoltak be. A készpénz helyett a kamarához küldött ilyen nyugtákat a pénztárnok és ellenőr előzetes megvizsgálás végett a kamara tanácsának bemutatta, s csak ha ez megvizsgálta s kifogástalannak találta, fogadhatta el a pénztári hivatal. Az itteni tisztek hivatalos órai is meg voltak állapítva. Éjjel-nappal rendelkezésre kellett ugyan állaniok, ha a szükség megkívánta (1585-ki utasítás), de föltétlenül hivatalokban kellett lemiökök, mikor a kamara tanácsa ülést tartott, s míg ez véget nem ért, nem volt szabad távozniok.¹⁾ Minden bevételezésnek és kifizetésnek természetesen a hivatal helyiségében kellett történie. A legcsekélyebb részletekig szigoruan megállapított s a legnehézkesebb ügyködést kívánó utasítások nem mindenben tartottak ugyan meg, kétségkívül azért is, mert az a rideg burokratikus szellem, melyben készültek — mindnyájan eredeti bécsi gyártmányok vagy legalább e gyártmányok utánzatai és egyszerű másolatai — nálunk még nem talált elég fogékonyságra. Néha és pedig rövid időközben egyes részletek módosítottak, mi szükségképen zavarra adott okot. De egészben a pénztári kezelés a fentjelzett keretben mozgott, még pedig nagyon kielégítő eredménnyel.

¹⁾ Erre nézve érdekes Merczinger szepesi pénztárnok utasítása 1575. márcz. 18-káról. Ez azt mondja, hogy ügyeit pontosan végezze s officium suum in hippocaeusto inferiori domus camerae, quod ei attributum est, exerceat, ibique tam erogationes quam perceptiones faciat et semper spatio unius horae, quando fieri potest, tam matutinis, quam pomeridianis temporibus ante congressum consiliariorum in loco sui servitii adsit, nec prius quam soluto consilio discedat. N. Muzeum F. L. 953. — Az 1585-ki utasítás ellenben a hivatalos órákról ezt mondja: ab hora septimana, a meridie vero ab hora prima, quousque consilium solvatur. Liber Instr. III. kt. Orsz. Levéltár.

A számrevőség. A kamarai intézmény egyik főfeladata lévén az államháztartás rendes, szabatos ügymenete, természetesen igen nagy szerepet játszott kebelében az az osztály, mely az összes számadásokat, a kiadások és bevételek minden egyes tételére vonatkozó írásbeli igazolásokat felülvizsgálta s a maga területén a legfőbb állami számszék jellegét viselte. Mindegyik kamara utasításában voltak a számrevőség ügykörét megállapító általános határozatok. Ki volt mondva, hogy a főpénztárnok nyugtáit átvegye és aláírja, hogy rendes könyvet vezessen, hogy olvashatóan, tisztán írja kimutatásait, hogy a hátralékos tisztviselőkről külön könyvet vezessen, mely mindig kéznél legyen, hogy szorgalmasan átvizsgálja nem csak a hozzá érkező, hanem elődei által már elintézett számadásait is.¹⁾ A hivatal élén a főszámrevő (magister rationum) állt s mellette rendesen két irtok (scriba, coadjutor), mint segéd működött; mindnyájan a kamarától függték s minden ügyöket, észrevételüket annak kellett bejelenteniök (pendebit autem ipse rationum magister quam duo ipsi additi coadjutores a suprascripta camera nostra, ejusque monitis obtemperabunt et ad eam difficultates referent). Mindhárom tisztviselőnek ügykörét külön utasítások szabályozták, melyek nem csak azt kötötték szivökre, hogy lelkiismeretesen járjanak el teendőikben, hanem az eljárást a legaprólékosabb részletekig eléjük szabták.

A főszámrevő vizsgálta meg a kamara összes pénztári számadásait, a külső és kebelbeli tisztviselők kimutatásait és zárszámadásait az összes ide vonatkozó nyugtákkal, igazoló iratokkal együtt. Lapról lapra, tételről tételre kellett a vizsgálatot meg ejtenie s a hol valami hiányt vagy rendetlenséget tapasztalt, azt feljegyezte és nyomban jelentést tett róla a kamarának. (Regesta et rationes aliorum officialium camerae ac quietantias, quas ipsi cum rationibus suis exhibebunt, per singulas paginas ac latera accurate revideat, mondja az utasítás.) A főpénztárnok hozzá utalt nyugtáit egyenkint aláírta s könyvébe bejegyezte (quietantias etiam perceptoris, quas idem aliis ratione perceptoratu daturus est, sua manu signet et in peculiarem

¹⁾ A pozsonyi kamara 1568-ki utasításában Ernleithner Bálint számrevőnek kötelességévé van téve, hogy elődei Kisserényi Ferencz, Eördögh Péter és Zermegh János számadásait is felülvizsgálja.

librum conscribat). Különös gondot fordított a hátralékos tisztviselők nyilvántartására. A beérkezett nyugták alapján kimutatást (*confestim ex oblatiis rationibus extractum summarium*) készített s a hol hátralék volt, azt nyomban jelentette a kamarának, hogy az esedékes összeg behajtása iránt intézkedhessék. Könyvét úgy vezette, hogy benne minden egyes tisztviselő vagy külső hivatal számadásainak kivonatát külön lapon feltüntette s így minden nap kimutathatta, melyik hivatal s ott melyik tisztviselő van fizetéseivel hátralékban. A rovók számadásainak felülvizsgálatánál még fel kellett tüntetnie, melyik várkapitány hol és mennyit vett fel közvetlenül az adóból. Ezt a kimutatást havonként a kamara elé kellett terjesztenie, hogy ez nyomban jelenthesse a bécsi udvari kamarának, mennyit tett a fizetés s így az tudhassa, időnkint milyen összeg szükséges még a katonák zsoldjának kiegyenlítésére. Különösen meg volt hagyva a főszámvevőnek, hogy a hátralékosok könyve mindig kéznél legyen s hogy ne csak a saját, hanem hivatalbeli elődei számadásait is folyton tanulmányozza s tapasztalatairól jelentést tegyen a kamarának. Minthogy mindazok, kik bármely királyi jószágok kezelésében részt vettek, a meghatározott időben a kamarának tartoztak számolni, e számadásokat szintén a számvevőség intézte el. Mindazokat az évnegyedes vagy más időszak kiutatásokat, a melyeket a kamara összes külső és belső tisztei két példányban tartoztak elkészíteni s melyek egyike Bécsbe küldetett, szintén a számvevőség vizsgálta át s mindenről, a mit észlelt, jelentést tett a kamarának. Hivatalos órái meg voltak állapítva. Ha a szükség úgy kívánta, a tisztviselők bármely időben hivatalukban tartoztak lenni. De a főszámvevőnek s legalább egyik segédének mindig ott kellett lenniök azon órákban, midőn a kamara rendes üléseit szokta tartani (*nimirum mane ab hora sexta, a meridie vero ab hora prima, quousque consilium servatur*); ott kellett lenniök még akkor is, ha maga a kamara bármely okból ez órákban nem tartott ülést.

Ily keretet tűzött ki Miksa király első, 1565-ki utasítása ¹⁾

¹⁾ A király 1565. jún. 19. Bécsben kelt utasítása Ernleutner Bálint pozsonyi főszámvevő számára. Orsz. Lev. Lib. Instructionum II,

a számvevőség ügykörének. Idővel azonban a tapasztalásnak vagy szükségletnek megfelelően az eljárás sokféle módosítást nyert s a többek közt kimondatott a számvevő személyes vagyoni felelőssége minden oly pénztári kárt illetőleg, melyet a kincstár az ő hanyagsága, mulasztása vagy hibája következtében szenvedett. A beküldött számadásokon nem volt szabad semmiféle módosítást vagy változtatást eszközölnie; a számadásokról az egyes vidéki helyek és hivatalok szerint kellett könyvet vezetnie. Folyton tanulmányoznia kellett a liber debitorum czímén az adósokról s a liber solutionum czímén (ez a salaria, provisiones et pensiones tartalmazta) a kamarában vezetett külön könyveket, hogy szemmel tartsa, nem kapott-e valaki többet, mint megilleti.¹⁾ És hogy az egyes kezelési ágak, például harminczadok köréből beérkező összes számadások egyöntetűen készüljenek s megkönnyítsék a felülvizsgálatot, minden kezelési ágra nézve szabatos utasítást készített egyes külső tiszteknek arra nézve, hogyan, minő alakban és módon állítsák össze a magok számadásait. De még 1575-ben a felvidéken sajnosan volt tapasztalható, hogy a különféle tisztek vagy hiányos számadást küldtek be vagy egyáltalán nem tettek semmiféle számadást, miből sok baj származott. Igen nehezen s csak lassan lehetett őket rendre s pontosságra szoktatni s e téren fontos szerep ruháztatott mindegyik kamarának a főszámvevőjére. Neki kellett vigyáznia, hogy gyakorlati valósulást nyerjen az elv, hogy minden tisztviselő számadásra köteles. Különös gondot kellett tehát arra fordítania, hogy bekérje a kamara által kitűzött határidőben számadásait mindenkitől. De egy más körülményre is ügyelnie kellett. A király tudvalevőleg kizárólag magának reserválta a fizetésjavítás vagy a hátralék-elengedés jogát s a főszámvevőt bízta meg annak ellenőrzésével, nem tesz-e a kamara olyasmit, mi a király említett jogába ütközik. Vigyáznia kellett arra is, hogy a számadásokban, bárkitől származzanak, minden kiadási tétel, mely az egy forintot meghaladja, irással, nyugtával legyen igazolva. E nyugták közül azokat, melyek nem magyar királyi, hanem

¹⁾ A liber solutionum et debitorum tanulmányozásáról egy összeírás tesz említést 1584-ből. N. M. F. Lat. 964.

császári udvari (aulicus) tisztektől, minő a hadi fizető mes-ter (solutor bellicus) volt, származtak, szintén be kellett a maga könyveibe vezetnie. De a kezébe jutó ilyen nyugtákat évnegyedenként eredetiben a bécsi udvari kamarának küldötte be. Természetes, hogy abbeli kötelességét, hogy a számadásokat tételenként megvizsgálja, s minden hiányt vagy hibát azonnal bejelentsen a kamarának, hogy továbbá gyorsan és pontosan végezze teendőit s ügyeljen, hogy a számadások föl ne halmozódjanak, a későbbi utasítások még inkább hangsúlyozták.¹⁾

A pozsonyi számvevőség számára a pozsonyi kamara palotájában volt megfelelő hivatalos helyiség, — legalább az ellenkezőre eddig nem találtam adatot. Ellenben Kassán a kamara háza nem volt oly tágas, hogy e hivatalt is magába fogadhatta volna s a király 1575-ben elrendelte, hogy a számvevőség mindig a kamara-épülethez közel eső és alkalmas szállásban legyen elhelyezve, mely a főszámvevő magán lakása is lehetett s melyben személyzetével együtt hivatalos teendőit állandóan végezni tartozott. A pozsonyi és szepesi kamarák számvevőségénél azonban a szervezetet illetőleg is lényeges eltérés mutatkozik, ámbár magok a fent ismertetett királyi utasítások nem tesznek róla említést. Már láttuk, hogy a két kamara a maga területén nem egészen azonos hatáskörben járt el. A szepesi kamara, noha ifjabb volt s rangra nézve a pozsonyi mögött állt, szélesebb hatáskörben működött. Közvetlenebb érintkezésben állt a katonai hatóságokkal; végezte a hadügyi közigazgatás bizonyos teendőit, gondoskodott a katonaság élelmezéséről, kezelte azon jószágokat, melyek minden egyes vég helyhez tartoztak s ellátására voltak rendelve; végül a területén levő bányák is az ő felügyelete alatt állottak. Mindezekkel a pozsonyi kamara nem foglalkozott s így a szepesihez olyan számadások, jelentések és másnemű hivatalos iratok is érkeztek, minők a pozsonyihoz vagy ritkán vagy éppen nem küldettek. Ez iratok pedig gyakran olyanoktól származtak, a kik sem magyarul, sem latinul nem tudtak s németül fogalmazták irataikat. Ehhez járult, hogy noha a király alapvető utasítása a szepesi kamarát első sorban a pozsonyinak főhatósága

¹⁾ 1575-ki utasítás N. Muzeum F. L. 953.

alá rendelte, a főhatóságot csakhamar egészen a bécsi udvari kamara ragadta magához s vele sokkal bensőbb érintkezésben állott, mint a pozsonyi. Mindebből az következett, hogy a szepesi kamaránál az állam hivatalos nyelve, mely akkor a latin volt, csak elvileg tartotta meg uralmát. Tényleg a magyaron kívül, mely a felekkel való érintkezésből épen nem volt kizárva, ámbár a tulajdonképeni hivatalos iratok mindig latinul adattak ki, a német nyelv a szepesi kamara ügyvitelében kiváló szerepre kezdett vergődni. E kamarának ügyiratai közt a XVI. században feltűnő sok a német nyelvű. Ebben semmi része sincs annak, hogy mindkét kamara tisztjei nagyobbára külföldiek vagy legalább magyarországi németek voltak s német nevet viseltek. Ők mindnyájan tudtak latinul, néha magyarul is s egyáltalán nem folytattak propagandát a német nyelv érdekében. Még az a körülmény is kevésbé járult a német nyelv hivatalos nyelvvé emeléséhez, hogy mindegyik kamarában német tanácsosok ültek, mert nekik szintén tudniok kellett latinul, különben tiszttársaikkal nem érintkezhetek volna. Igazi oka annak a feltűnő jelenségnek, hogy a német nyelv Miksa alatt a szepesi kamara hivatalos tevékenységében erősen előtérbe kezdett lépni, abban keresendő, hogy Miksa volt az ország első tulajdonképeni német uralkodója. Atyja Ferdinánd még tisztán spanyol nevelésben részesült s fejedelmi és emberi egyéniségében a német jelleg háttérbe lépett a spanyollal szemben, sőt az újabb német történetírók Ferdinándot nem is akarják németnek elismerni. Ellenben Miksa már teljesen német nevelést, német műveltséget nyert német érzelmű tanáraitól s mint magyar király a magyar rendekhez német beszédet akart intézni, mit csak a közfelháborodásra hagyott abban. Alatta öltöttek a bécsi udvar és kormányzata először határozottan német jelleget, s minthogy a szepesi kamara első sorban bécsi befolyás alatt állt, a német nyelv az ő körében is érvényesülni kezdett a hivatalos latin nyelv rovására ugyan, de kétségkívül nem a magyar nyelv javára.

A mi különösen e kamara számvevőségét illeti, itt a nyelvkérdést az a körülmény hozta napi rendre, hogy a helyi katonai hatóságoktól, főleg a különféle élelmezési tisztektől származó kimutatásokat és számadásokat is neki kellett felül-

vizsgálma. Ez időben sok idegen katonaság állomásozott a szepesi kamara területén levő fontos véghelyeken, Tokajban, Szatmárt, Szendrőn, Ónodon, magában Kassa városában s ez idegen katonák mellett német kezelő tisztek működtek, kik számadásaikat németül küldték be. A kamara eleinte úgy segített magán, hogy gondoskodott róla, hogy a főszámvevő mellett, a ki német neve után ítélve maga is tudhatott németül, az egyik írnok vagy alszámvevő (coadjutor) mindig német legyen s különösen a német számadások felülvizsgálatával és elintézésével foglalkozzék. 1574-ig Pobest Czirjék működött ily minőségben a számvevői hivatalban. De ez évben — úgy látszik hosszabb betegség után, mert sok ügydarabot hagyott elintézetlenül — meghalt s a szepesi kamara ismételve felkérte a bécsi udvart, hogy mielőbb küldjön neki egy alkalmas, a kellő nyelvismerettel bíró s bányáügyekhez is értő embert, kivel Pobest állását betöltheti.¹⁾ Hogyan nyert e kérdés ez alkalommal eldöntést, azt nem tudom. Később azonban a számvevőség formásterüen két külön osztályra vált szét, mert a század végéről származó számadásokon és okiratokon már többször előfordul a jelzés, »ex officina rationaria latina camerae Scepusiensis Suae Caes. Regiae Mattis,«²⁾ miből szükségképen következik, hogy kellett a számvevőség egy másik osztályának — officina rat. germanica — is működnie. Ezt különben későbbi adatok kétségtelenné teszik, mert, mikor 1622-ben

¹⁾ A szepesi kamara 1574. júl. 19-én írja ezt az udvarinak s arra kér meghatalmazást, hogy először Móré Jánost, ki Pesty Ferencz mellett egykor Eperjesen működött s nagy szakismeretre tett szert, egyik alszámvevővé kinevezhesse, hogy másodszor a kamara küldjön alterum Germanicum in rationibusque proventuum et in metallicis expertum. Nam ni hoc fiat, per rationarium huic camerae impossibile est, ut vel proventuum rationes debitum finem sortiri queant, germanicae vero rationes tam annonariarum quam scribarum aedilium, item metallicarum in quibusque valde multum tum positum est, jacebunt intactae non sine summo Mattis suae damno, cui praemisso modo nimirum suscepto memorato Joanne More ad latinas rationes, et transmisso alio ex aula ad germanicas rationes posset cito praeveniri. A szepesi kamara júl. 20-án e kérését Gueth Helfrich bécsi udvari tanácsosnak külön is megírta s kérése támogatását kérte. Júl. 29-én újra felírt ez ügyben. Levelei N. M. F. Lat. 913.

²⁾ Így például Nemz. Muzéum Dicagyűjtemény, 1575—71-ki csomagban egy 1591. júl. 28-án kelt okmányon s másutt is.

összeírták ¹⁾ a számvevőség saját levéltárát, mely nem volt egyesítve a kamaráéval, hanem a számvevői hivatal külön helyiségeiben a főszámvevő felügyelete alatt állt, világosan fel van említve, hogy a számvevőség latin osztályában megvannak 1569-től egész 1619-ig az összes dicatori számadások, az 1596., 1598. (mindkettő Kapronczay Györgytől), 1599. (Kiss Lukács), 1601. (Medve András) évre vonatkozó külön dica-elszámolások. Ellenben az officina rationaria germanicaban megvoltak az egri, kassai és a többi várak Hofrichtereinek és Proviantverwaltereinek, Bauschreibereinek stb. számadásai, a sóvári sókereskedésre vonatkozó ügyiratok, szóval mindaz, a mi számadás német nyelven érkezett be a szepesi kamarához.

A pozsonyi kamaránál a nyelvkérdés nem lépett ennyire előtérbe. Itt a hivatalos ügymenet még a bécsi hatóságokkal való érintkezésben is állandóan latin nyelven folyt s a számvevőség nyelvi megosztása is elmaradt. Ellenkezőleg, mikor 1566-ban a pozsonyi harminczad egy időre a pozsonyi kamara felügyelete alá helyezettett, a király által a harminczad tiszteinek adott utasításra a kamara külön rá vezette a megjegyzést: *ut rationes latine conscriptas camerae offerant.*²⁾ De a számadások itt is a számvevőség irattárában őriztettek, hogy mindig rendelkezésére álljanak a főszámvevőnek egyrészt a maga igazolására, másrészt azért, mert külön kötelezettségévé volt téve a régi számadások folytonos tanulmányozása és kutatása a netaláni hiányok kiderítése céljából. Ezeket tehát az ő felügyelete alatt kellett hagyni s a kamara titkárnak azon kötelessége, hogy az irat- vagy levéltárra felügyeljen, nem terjedt ki a számvevőségre. Ezt azonban 1590-ben nagy baj érte. A pozsonyi kamara épületében tűz támadt s a számadáskönyvekből sokat elpusztított.³⁾

Maga a tulajdonképeni *levéltár* a titkos levéltárra s az irattárra oszlott a kamara titkárnak közvetlen felügyelete és

¹⁾ Orsz. Levéltár Urbaria et Conscriptiones gyűjtemény 78 fasc. 27. szám.

²⁾ N. Muzeum F. L. 964.

³⁾ N. M. Fol. L. 935. számú codex egy jegyzete azt mondja a számadáskönyvekről: *Anno 1590. in conflagratione domus camerae multa interierunt.*

a registrator vezetése alatt. Az elnök mindeu hónapban megvizsgálni tartozott. Itt őrizték az összes beérkező ügyiratokat s vettek másolatot a kimenő ügyiratokról (et quoniam per magni nostra refert, ut semper omnia scripta et acta distincto ordine fideliter adserventur, injungimus firmiter, ut secretarius seu registrator omnium literarum in rebus arduis nostris, undecunque scriptarum exempla, acta, item omnia propriis et separatis voluminibus conscribat et accurate custodiat adservetque — mondja az 1567-ki utasítás). Fontosabb iratokat a kamara a király engedélye nélkül nem szolgáltatathatott ki magánfeleknek. A levéltárban természetesen idővel óriási anyag halmozódott össze s egy 1584. körül készült pozsonyi összeírás szerint itt őriztettek a pénztárnok, az esztergomi érseki javak, az érsekség pozsonyi és nagy-szombati házai, a szent-kereszti officialis és pisetarius, a morvai perceptor, a tescheni harminczadhivatalnok, a murányi vár kapitánya és provisora, a kamara alatti 14 harminczad, 22 vármegye dicatora összes számadásai, a közmunka számadások, továbbá az udvar számára készült különféle számadások és informatiok, a rendkívüli esetekben hozzá küldött számadások, minők a trencsényi polgárok, a pozsonyi praefectus navalis, a zalavári és kapornaki apátságok, a pozsonyi posta-mester, Bakabánya stb. számadása, a másolatkönyvek, a liber debitorum és status solutionum könyvek évtizedeken át. A 1590-ki tűz bennök is nagy kárt tehetett, mert sok jutott ugyan reánk, de még sem annyi, mint mennyi, számba véve az idő pusztítását s a lelkiismeretlen selejtezéseket is, megmaradhatott volna.

Végül a *királyi ügyek igazgatósága* (causarum regalium directoratus), e régi intézmény, szintén a kamara keretébe vonatott s minden jogi és pörös ügyben tanácsadójául szolgált.

A szolgaszemélyzet mindenütt a kapusból, a szükségnek megfelelő 1—4 lovaslegényből, a fütőből állott szintén rendes évi fizetéssel. A lovaslegény messziről megismerhető jelvényvel s ezüstözött puskával volt ellátva, melyet a kamarától kapott s ha elvesztette, árát meg kellett térítenie.

Ez a nagy, részben bonyolult, részben nehézkes utasításai folytán kelleténél is burokratikusabb szervezet, mihelyt egyszer megszilárdult, a körülményekhez képest nagyon szabá-

lyosan és eredményesen működött s rendet, lelkiismeretes kezelést, szabályszerű elszámolást hozott az államháztartásba. A zavaros közviszonyok természetesen számtalan akadályt gördítettek e cél elérése elé. A szepesi kamara eleinte, mint látni fogjuk, egyáltalán nem bírt a nehézségekkel megküzdeni, s egy évtizednél tovább elhúzódott, míg eredményt mutatathatott föl. Ellenben a pozsonyi kamara Miksa korában szabályszerűen működött s a reá bízott jövedelmi források kezelése, ellenőrzése és elszámolása nagy pontossággal ment végbe. Természetes, hogy neki is sok nehézséggel kellett küzdenie s a tiszti karban, főleg a külső tisztviselők közt, mindig akadtak egyesek, kiket nem igen lehetett rendre, pontosságra szoktatni. Még 1596. ápril 25-én olyan értelmű döntvényt volt kénytelen a kamara tanácsa hozni, hogy az a harminczados vagy ellenőr, ki az évnegyed után tiz nappal számadásait be nem küldi, egy havi fizetését elveszti. Ez közöltetett az illetőkkel, de azért még sem alkalmazkodtak hozzá. 1597. nov. 14-én a tanács e döntvényt megújította (*severissime repetita est et strictissime observari mandata*) s a két szakolczi tisztre kirotta az egy havi fizetés veszteszt.

Még ez sem használt s a tanács 1599. jul. 12-én megújította döntvényét (*pro immutabili ac irremissibili in perpetuum servari debere decretum*), 1602. jul. 23-ki ülésében pedig kiterjesztette a büntetést a kamara alá rendelt és számadástételre köteles összes tisztviselőkre.¹⁾

Ezek a számadások nagy részt ránk maradtak s pontosság tekintetében a legtöbb csakugyan kifogástalan. Az illetőnek, a ki számadásra volt köteles, részint a hivatalba léptekor adott általános, részint az időnkint adott különös utasítások vagy rendeletek megszabták a mintát, mely szerint számadásait el kellett készítenie s azt a legkülönbébb igazolványokkal főszerelnie. A mint egy számadás beérkezett, a kamaránál pontosan feljegyezték a beérkezés napját s erről külön kimutatás készült. Azután a számvetőség tételről-tételre átvizsgálta s mindenütt írásbeli igazolást kívánt. Hogy e vizsgálat mennyire részletes és lelkiismeretes volt, arra számtalan a bizonyítékunk.

¹⁾ Az említett döntvények N. Múzeum F. L. 953.

Mikor a szepesi kamara a rovók 1567—78-ki adószámadásait felülvizsgálta, azt kifogásolta, hogy Beregvármegyénél az alispán, szolgabírák és jegyző illetményeiről a nyugták nincsenek mellékelve, Szatmár-, Közép-Szolnoknál, hogy a Tatárfalván elpusztult egy portáról hiányzik a megye igazoló irata, Szepesnél, hogy a rovó a kamaránál lefizetett összegekről a nyugtákat nem mellékelte, Tornánál, hogy a saját fizetéséről nem csatolta a nyugtát stb.¹⁾ Csak ha az ilyen hiány pótoltatott, nyerte meg a tisztviselő a fölmentvényt, melyet a fontosabb állásban működők számára egész ünnepélyes alakban a kamara előterjesztésére maga a király, másoknak közvetlenül a kamara szokott kiállítani. A király 1569. jún. 3-ki leirata ²⁾ értelmében minden fölmentvénybe föl kellett venni a záradékot: quantum praesentem excussam concernit accepti et expensi rationem.

Mint hogy a kamara nagy szigorral járt el a számadások bekérésében, természetesen mindig tudta, melyik tisztviselőnél mennyi készpénz van az általa kezelt közjövödelmekből. Egyrészt a pontosság, másrészt a szükség, melylyel folyton küzdenie kellett, egyformán szigorú kötelességévé tették tehát, hogy a készpénz haladéktalanul rendeltetésére fordíttassék s hátralékok sem a fizetésre köteles magánosoknál, sem pedig a pénzt kezelő tisztelnél fel ne halmozódjanak. Nem is halmozódtak fel s a kamara e tekintetben oly sikeres tevékenységet fejtett ki, mely a háborús, zűrzavaros időszakban egyenesen bámulatot érdemel. Egykorú emlékeink főleg a XVI. század vége óta sokat beszélnek ugyan a felhalmozódott hátralékok roppant összegéről s a régi emlékek modern íróinkat is tévútra szokták vezetni. A hátralékokról bővebben fogok ugyan szólni az egyes jövedelmi ágaknál a reájok vonatkozó tanulmányban. De a kamarai intézmény gyakorlati működésének rajzánál nem mellőzhetem a hátralékok kérdését, melyekre nézve egy nagyon elterjedt félreértést kell helyre igazítanom. A két kamara pénzkezelésében a hátralék igen csekély s azok

¹⁾ Az 1567—78-ki revisio Orsz. Levéltár Monumenta Pénzügy I. Defectus quietantiarum et probationum ab anno 1567. usque ad annum 1578. penes datas in camera hac ipsorum rationes non productarum.

²⁾ A királyi leirat N. Múzeum F. L. 935.

a hátralékok, melyek időnként csakugyan nagyra növekedtek, egyáltalán nem a kamara ügykörébe tartoztak.

A kamara első főjöveldelmi forrása a rovás, a rendek által megszavazott évi adó volt. Ezt ez időszakban egész 1593-ig közvetlenül a kamara hajtotta be és számolta el. Milliókra ment ez időszakban az adójövedelem, de mint az egykorú számadások ¹⁾ bizonyítják, a hátralék, melynek egy része onnan származott, hogy a kivetés óta bizonyos összegek egyáltalán behajthatatlanokká váltak, aránylag elenyészően csekély volt, különösen pedig az az összeg, mely egyes tisztviselők kezén veszett el, az egész nagy időközben alig tett néhány ezer forintot. 1593-ban azonban a rendek nem a kamara kezelésére szavazták meg az adót, hanem behozták azt az ujítást, hogy minden országrészben rendi főpénztárnokok kezeljék a befolyó adójövedelmet. Noha, mint 1594-ben magok elismerték, ez a rendszer egészen rossznak bizonyult, később még nehányszor elvonták az adót a kamarától s kezelését főpénztárnokokra bízták. Ilyen években támadt az adózásban szörnyű zűrzavar, történt az elszámolás a leghiányosabban s halmozódtak fel roppant hátralékok nem a megyei rovóknál, hanem a rendi főpénztárnokoknál. Mind ehhez azonban a kamarának semmi köze ²⁾ nem volt s ezekért a hiányokért reá felelősség nem hárulhatott. Azokban az években, mikor ő kezelte az adót, a behajtás és elszámolás egyaránt a leglelküismeretesebben megtörtént

¹⁾ Liber Restantiarum 1549—80. N. M. F. L. 906.

²⁾ Félreértésen nyugszik tehát az Orsz. Emlékek IX. kt. 4. lapján előforduló azon megjegyzés, hogy a pozsonyi kamara 1597. végén az adó-hátralék iránt hozzá intézett kérdésre *nem restelli* kereken kimondani, hogy »arra felelni nem tud.« Itt nem volt semmi restelleni valója, mert a kérdéses hátralékok nem az ő ügykörébe tartoztak s így nem is lehetett rólok tájékozva. A mikor az ő kezelésére bízták az adót, akkor tudott, mint máig meglevő számadásai bizonyítják, a legutolsó forintról is felvilágosítást adni. A X. köt. 113. lapján említett hátralékosok: Szokoly Miklós († 1599, hátralék volt nála 20,000 frt) és Bornemisza György († minden számadás nélkül s örökösein semmit sem lehetett megvenni), nem a kamarának alárendelt megyei rovók, kiknél egy megye területén ily roppant hátralék fel sem halmozódhatott, hanem rendi főpénztárnokok voltak.

s ügyködése e tekintetben megfelelt minden törvényes és méltányos kívánságnak.

Még sokkal kedvezőbben alakult a kamara kezelésének eredménye olyan bevételi ágakban, melyek teljesen kívül álltak a rendiség befolyásán. Ezek közt a legdúsabb volt a harminczadjövedelem, mely évről évre átlag 100,000 frtot hozott. Az 1564—93-ki években a pozsonyi kamara alá rendelt 16 harminczadhivatalnál az összes hátralék 5931 frt 69 krt tett.¹⁾ E 30 évi időszakban e hivataloknál mintegy 200 különböző tisztviselő szolgált, s ha az összeg, melyről pontos számadást, tenni nem tudtak, még a 6000 frtot sem éri el, ez minden esetre szabályszerű és pontos ügykezelésről tanúskodik. E tekintetben a kamara magaviseletét kifogás nem érheti. Pontosan és lelkiismeretesen gyakorolta az ellenőrzést s hogy minő sikerrel, arra a fentebbieken kívül még a következő példa szolgálhat bizonyítéku. 1594. ápril 29-én fejezte be a pozsonyi kamara számvévsége az 1593-ki év harminczadszámadásainak felülvizsgálatát. Az e napon kelt kimutatás szerint a szempczi, ujhelyi, szakolezai, puchói, zsolnai, turdossini, szeniczi, besztérczebányai és ujbári harminczadoknál épen semmi, a galgóczy, sassini, verbói, trencsényi, lévai, bazini, szentjános-i hivataloknál összesen valami 400 frt volt elszámolatlan; ellenben a nagyszombati hivatal 7,394 frt 28 dról nem adott még kellő számadást s így a kamara egész területén 7,738 frt 60 drt tett a harminczadhivatalok mult évi hátraléka, mely leginkább onnan származott, hogy a hivatalok jogosúlva voltak egyes nagyobb kereskedőknek hitelt nyújtani; az illetők nem előre fizették le a külföldre szállított marháért a vámot, hanem csak utólag, mikor áruikat valamelyik ausztriai piacon eladták.

A kincstár bevételeinek többi ágaiban is hasonló eredménnyel működtek a kamarák. Az idők folyamán egyre nagyobb rend és pontosság uralkodott körükben s kiváló érdemükül szolgál, hogy a mit a törvény az állam szükségleteire kijelölt, az valóban befolyt a kincstárba s a legtöbbször csak-ugyan igazi rendeltetésére fordított.

¹⁾ A számadás 1595. jan. 21. kelt. Orsz. Lev. Copula Ann.

A kamarák és a rendek.

A kamarai intézmény szervezésébe, a szepesi kamara felállításába, hatáskörének kitűzésébe, szerkezetének, gépezetének megalkotásába, utasításainak, jövedelmi forrásainak, működésének szabályozásába, tiszti karának kinevezésébe, az országgyűlés nem folyt be. Mind ezt a korona a rendek megkérdezése, tudta és beleegyezése nélkül a saját jogai alapján és hatáskörében végezte s ez eljárás mindenben megfelelt az akkori alkotmányosság és törvényesség fogalmainak. Az országgyűlés mindezekre nem csak tényleg nem gyakorolt befolyást, hanem igényt sem emelt az ilyen befolyás gyakorlására. Ez a rendiség szelleméből, a rendi alkotmány természetéből következett, mely nem ismert országos vagy állami, hanem tisztán királyi pénzügyeket s a királyra bízta, hogy kezelésök módozatait belátása szerint állapítsa meg.¹⁾ 1528-ban a rendek magok szólították fel a nemrég megválasztott I. Ferdinánd királyt, szervezzen jövedelmei kezelésére alkalmas hatóságot s a király meg is alakította a magyar kamarát előbb Budán, azután Pozsonyban; megalakította pedig úgy, a mint a kincstári érdekekkel leginkább összhangban állónak tartotta. Hasonlóképen járt el utóda, Miksa a szepesi kamara megalakításánál, mely szintén a rendek közreműködése nélkül létesült s a pozsonyinak megfelelően nem köztörvényen, hanem egyedül a koronának ez

¹⁾ Itt helyre kell igazítanom a kitűnő Országgy. Emlékek V. ktnék egy tévedését. A 6. oldalon az van mondva, hogy a magyar tanácsosok azt ajánlák a királynak, hívja fel a rendeket »gondoskodjanak a királyi jövedelmek czélszerű kezeléséről.« Ilyen kívánság akkor legalább is ana-chronismus lett volna, mert ellentétben állott volna minden jogi és pénzügyi fogalommal. A királyi jövedelmek czélszerű kezelése akkor egészen a király dolga volt, ki ilyen kívánsággal nem is léphetett az országgyűlés elé. Nem is ezt ajánlák neki tanácsosai; javaslatuk eredeti szövegében az illető pont így hangzik: Gondoskodjanak a rendek et de constituendo etiam modo, quo praecaveatur, ne proventus S. Mattis ita uti hactenus distraherentur, sed integre et fideliter ob omnibus administrentur. Ez egészen mást mond; azt akarja, hogy gondoskodják az országgyűlés olyan törvényekről, melyek segítségével a királyi jövedelmeket bitorlóktól el lehessen venni. A jövedelmek czélszerű kezeléséről maga a király gondoskodott.

esetben törvény erejű akaratán nyugodott. Az országgyűlés egyszerűen tudomást vett az új alkotásról, és pedig még mielőtt az intézmény tevékenységét tényleg megkezdette volna, mert a rendek 1567. június végén kelt felterjesztésekben arra kérik a királyt, hogy bizonyos pénzbeli tartozásokat a kassai kamara útján fiztessen ki az illető magánfeleknek.

A kamara szervezetére, a tisztí állások betöltésére való befolyást a rendek csak egyetlen egyszer, az 1587/8-iki országgyűlésen követelték. Tették ezt oly zavarosan, oly érthetetlen módon, hogy tárgyalásaikból azt sem lehet megtudni, mit akarnak tulajdonképen, mert valószínűleg magok sem voltak tisztában azzal, hogy mit akarnak. Förlépések inkább a rendi önértetnek pillanatnyi túltengése volt, minővel II. Lajos király győnge kormányzata idején is találkozunk, a mi azonban már akkor sem vezethetett állandó eredményre, mert ellenkezett az egész államszervezettel s a kor jogfogalmaival. Az 1587/8-ki országgyűlés egyik felterjesztésében a rendek felhívják a koronát, hogy a jelen országgyűlés alatt a kamarához alkalmas elnököt és tanácsosokat nevezzen ki, mely kívánság annál érthetlenebb, mert akkor ez állások mind be voltak töltve. Azt is kimondották, hogy ez új emberek kezeljék az összes közjóvedelmeket, hogy más kamarától függetlenek legyenek — a mi elvileg teljesen jogosult kívánság volt, melynek a rendek már előbb is gyakran kifejezést adtak, — hogy csak a királynak, távollétében helyettesének, a főherczegnek s a magyar kancellárnak legyenek alárendelve.

E kívánságok méltán meglettek Ernő főherczeg, a király képviselőjét. Hogy a királyi, kivált a kamarai tisztviselők kinevezése a korona föltétlen joga, azt a király már 1578-ban hangsúlyozta s akkor a rendek nem is emeltek ellene kifogást.¹⁾ Ép oly kevésbé szólaltak fel annak idején a pénzügyi organisatió egyes közzegeinek megalkotása ellen. Ernő főherczeg azt felelte tehát, hogy ilyen követelésekkel a rendek Ferdinánd

¹⁾ Ekkor csupán a rovó kinevezéséről volt szó s a király azt mondotta: cum igitur C. Mattas hoc quoque loci publico bono et utilitati consultum cupiat, Matti autem suae alioqui per totum hoc regnum libera officiales, praesertim eos, qui a Mattis suae cameris dependent, pro suo arbitrio constituendi potestas sit.

és Miksa királyok idején elő nem mertek állani s hogy a mostani pénzügyi szervezetet, melyet még Ferdinánd király alapított, hirtelen megváltoztatni nem lehet, a pozsonyi kamaránál pedig az állások csupa hű és alkalmas emberrel vannak betöltve. A rendek meghátráltak s csakhamar elismerték, hogy a mostani főtisztségviselők mind alkalmas és hű emberek, nem is kifogásolták többé őket, hanem csak hatáskörüket. Ezt kiterjeszteni óhajtották s felkérték a királyt, hogy elevenítse föl a régi kincstartói állást, melynek idején a kincstár mindig jó karban volt¹⁾; ha azonban ezt most nem teheti s kincstartót kinevezni nem lehet, ruházza a kincstartói hatáskört a kamaraelnökre s szabadítsa föl a kamarát minden idegen befolyás alól. Evvel tehát a rendek magok elhagyták előbbi álláspontjukat s visszatértek az alkotmányos alapra, midőn egyszerűen a kamara felszabadítását az udvarinak gyámkodása alól sürgették. De e tekintetben sem tudták többre vinni egy semmit sem mondó törvényczikknél (1588: IV. t.-cz.).

A kincstartói tiszt betöltését még 1593-ban is követelték ugyan, de ez állás nem illett bele a pénzügyi szervezet keretébe s csak felesleges költséget okozott s legfeljebb a pénzügyi kormányzat szabályos menetét nehezítette és zavarta volna. A király nem teljesítette tehát a kívánságot, mert a kamara teljesen elvégezte mind azt, a mit a rendek a kincstartóval akartak végeztetni, s minthogy a két hatóság egyike felesleges lett volna, a korona megtartotta azt, a mely már tényleg működött s nem bocsátkozott a háborús időkben egy új intézmény szervezésének kétes kísérletébe. A rendek elélltak kívánságuktól s czélszerűbb módon igyekeztek a királyi pénzügyekre bizonyos befolyást gyakorolni. Ugyancsak az 1588-ki gyűlésen fölvetették az eszmét, hogy vizsgáló bizottságok, melyek a saját bizalmi embereikből s a király képviselőiből alakuljanak, küldessenek ki az összes magyarországi részekbe, mind a négy kerületbe, kik a pénzügyi közegek és hatóságok működését, az összes királyi bevé-

¹⁾ Ez nem felel meg az igazságnak, mert sokszor előfordult, hogy a kincstartó mellett is üres volt a kincstár, főleg Ulászló király korában, a mint a pénzügyek alakulata egyáltalában nem attól függött: kincstartó vagy kamara kezeli-e a jövedelmeket, hanem attól, hogyan alakulnak az ország politikai és gazdasági állapotai.

telek és közszükségletek állapotát a helyszínén behatóan megvizsgálják s tapasztalataikat kimerítő jelentés alakjában terjeszték elő. Ezt a kívánságot a korona készségesen teljesíté, mert a viszonyok alapos ismerete neki is érdekében állt s remélhette, hogy a beérkező jelentések további fontos reformoknak, — melyek alatt mindig a szükségletnek megfelelő jövedelem-szaporulatot értette — kiinduló pontjai lehetnek.

A rendek ide vonatkozó óhajaikat 1587. decz. 12-én személyesen kifejezték Ernő főherczegnek s nevökben Forgách Simon adta elő, hogy magyarokból és németekből álló vegyes bizottságok küldendők az országnak mind a négy részébe, tehát a Dráván túlra is. A főherczeg bele nyugodott e kívánságba s csakhamar kinevezte biztosait. A bizottságoknak 1588. február 1-én kellett működésüket megkezdeni, hogy a magyar királyi tanács 1588. ápril 20-ára kitűzött évnegyedes gyűlésének bemutathassák jelentéseiket. Ezek alapos megvitatása volt a tanácsülés főtárgyául kijelölve. Az ő megállapodásai alapján kellett volna a koronának majdan a szükséges reformokat a saját hatáskörében vagy az országgyűlés útján valósítani. A rendek a bizottságok költségeire portánként külön 10 dénáros adót szavaztak meg s minthogy ez csak később volt behajtható, a kamara által 4000 tallér előleget adattak a biztosoknak.¹⁾

A bizottságok meg is kezdték működésüket. Első sorban a két kamarához fordultak s mindegyiktől külön-külön részletes választ kértek a következő kérdésekre:²⁾ 1. hány és melyik vármegye adózik neki, mennyi bennök a porta; hány királyi város van területén s mennyit fizetnek taxában; a kimutatásnak a legutóbbi négy országgyűlés egész idejét föl kellett ölelnie; — 2. hány harminczad tartozik alája s mindegyik külön-külön mennyi jövedelmet hozott az utóbbi években; —

¹⁾ A kamara eleinte nem volt hajlandó e kívánságot teljesíteni, mert azt mondta, hogy a 10 dénáros adóból a 4000 tallér nem fog visszatérülni. Csakugyan igaza volt, mert e czímen csak 1647 frt 48 dr. folyt be. A kamara azonban csak 3400 frtot előleget adott s így a hiány 1752 frt 52 dr. volt. Orsz. Lev. Copula Annorum III. köt.

²⁾ A vizsgáló biztosok által a pozsonyi kamarához intézett felhívás — a szepesiehez a viszonyoknak megfelelő módosításokkal lényegileg hasonló felhívás intéztetett — Orsz. Levéltár Copula Annorum gyűjtemény.

3. minő más jövedelmi forrásai vannak a kamarának; ilyenek például az esztergomi érsekség, a zalavári és kapornaki apát-ság javai; e kimutatásnak szintén több esztendőről kellett szó-lania; — 4. milyen összeg folyik be hozzá egyházi és világi javak inscriptiójából; — 5. mire költi jövedelmét a kamara s különösen minők az egyes tiszti fizetések. Mind e kimutatások, melyeket a pozsonyi kamarának sub juramento dni Georgii Hosszu-tóthy tanquam primi et antiquioris consiliarii camerae hujus, továbbá Eruleitner Bálint főszámvevő aláírásával kellett beküldenie, el is készültek, még pedig a legnagyobb pontossággal és lelkiismeretességgel, a mint ezt a belőlök megmaradt s eddig ismert kimutatások bizonyítják. Ilyen például az esztergomi érsekség javaira vonatkozó munkálat,¹⁾ mely az 1581—84. éveket öleli föl s mindegyiknél teljes részletességgel mutatja ki a pénzben, gabonában, borban, szarvas- és apró marhában befolyó jövedelmeket, melyek igen nagy értéket (csupán a készpénzbevétel 79,734 frt volt a négy év folyamán) képviseltek ugyan, de a reájok utalt szükségleteket (kezelési költség, egyházi kiadások, papnöveldek fentartása, Érsek-Ujvár őrségének fizetése stb.) nem fedezték.

A kamarák részéről nyert általános és mindenre kiterjeszkedő tájékoztatással ellátva a vizsgáló biztosok a számukra kijelölt terület összes véghelyeit bejárták; minden vármegyében hozzájuk csatlakozott az alispán s így a törvényhatóságok is segédkeztek a vizsgálat megejtésében és sikeressé tételében. Eredményéről minden bizottság külön kimerítő jelentést dolgozott ki, s ha mindegyik olyan lelkiismeretesen teljesítette feladatát, mint a felső-magyarországi, akkor kétségkívül igen értékes és tanuságos anyagot gyűjtött össze, mely messze menő reformoknak lehetett volna kiinduló pontja. A Felső-Magyarországban eljáró bizottság tagjai voltak Révay Ferencz, Herberstein báró, Melith István, Rákóczy Zsigmond és Szokoly Miklós, kik megvizsgálták a szepesi kamara mindenféle rendes és rendkívüli jövedelmét és kiadását s magukhoz véve a kamarától nyert tájékoztató iratokat bejárták a Liptóvármegyétől egész Erdélyig terjedő országrészt, különösen az egyes véghelyeket

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. I.

és pedig Kassa, Szendrő, Krasznahorka, Csetnek, Putnok, Balogh, Szádvár, Diósgyőr, Sirok, Eger, Ónod, Tokaj, Kálló és Szatmár várát. Ez utóbbi helyen írták meg 1588. szept. 24-én kimerítő jelentésüket,¹⁾ melyben lelkiismeretesen számot adtak tapasztalataikról s a helyszínén nyert adatok alapján ez ország-rész állapotainak, főleg pénzügyi és katonai viszonyainak élénk színekkel megrajzolt képét nyújtották. Kiterjeszkedtek mindenre, s a királyi jövedelmek minden legcsekélyebb ágának állapotáról az utóbbi három év tényleges eredményei alapján tüzetes számbeli tájékoztatást adtak, felsorolták a szükségleteket s főleg a végházak állapotát világították meg. Pénzügyi és katonai szempontból egyaránt ritka becsü ez a jelentés, mely sokféle adattal a kortörténelem egyik értékes kútfeje.

Nincs okunk feltételezni, hogy a többi vizsgáló bizottság nem hasonló buzgalommal és szakértelemmel járt volna el a király és az ország együttes bizalmából reá ruházott feladatban. Amyi bizonyos, hogy elkészítették s be is nyújtották jelentéseiket a magyar királyi tanácsnak, noha ez nem 1588. április 20-án foglalkozhatott velök, mint eleinte tervezték, mert például a felső-magyarországi jelentés, mint láttuk, csak szept. végén készült el. A magyar tanács minden esetre foglalkozott a munkálatokkal s tanácskozásaihoz megidézte a bizottságok számos tagját személyesen is, hogy a szükséghez képest szóbelileg adjanak további felvilágosítást. De az Ernő főherczeg vezetése alatt folyó tanácskozásokat teljes meddőségre kárhóztatta Rudolf király, ki ekkor már rég prágai udvarában zárkózott el országai és alattvalói panaszai elől. A magyar tanácsosok azt kívánták tőle, hatalmazza fel Ernő főherczeget arra, hogy a beérkezett jelentések alapján általok szükségesnek talált reformokat jóvá hagyhassa s végre hajthassa. Rudolf azonban ezt nem akarta tenni s így a magyar tanács abban hagyta a jelentések további tárgyalását. 1593-ban a rendek visszatértek az ügyre s azt kívánták, hogy a jelentések az országgyűlés folyamán tárgyalassanak, de ez sem történt. A munkálatok levéltárba kerültek s a bennök foglalt gazdag tanuságok a közügy javára nem értékesítették.

¹⁾ A jelentés megvan Orsz. Levéltár Monumenta Pénzügy II. csomag. Megjelent e tanulmány nyomtatása közben Tört. Tár 1894. évf. 29-50. lap.

Erre egy másik kísérletet tettek a rendek a végből, hogy befolyást gyakoroljanak a pénzügyekre, de ez már kevésbé széles keretben mozgott. Nem az összes királyi jövedelmeket, hanem azon egyetlen jövedelmi forrást, melyet kizárólag ők szavaztak meg, az adót igyekeztek az általok választott bizalmi férfiak kezelésére átruházni. 1593-ban akként szavazták meg az adót, hogy annak jövedelmét a rovó, a ki behajtotta, a rendek által az ország mindegyik kerülete számára választott főpénztárnokoknak szolgáltatassa be, kik közvetlenül teljesítsék a király rendeletére a kifizetéseket s sáfarkodásukról részletes számadást tegyenek. Ilyen rendi főpénztárnokok nem ismertetlenség a XVI. század pénzügyi történetében. Előfordultak már I. Ferdinánd alatt is, de legutóljára 1545-ben. A pozsonyi kamara 1593-ban eleinte nagyon rossz neven vette a rendek e kívánságát, mely irányában bizalmatlansági szavazatnak látszott. Határozottan ellenezte tehát s azon álláspontra helyezkedett, hogy a rendek óhaja ellentétben van az elvvel, mely szerint a közjövedelmek kezelése s a pénzügyi közegek kinevezése a korona kizárólagos joga; ha azonban kénytelenségből teljesíteni kellene a rendek ez igazolatlan kívánságát, azt minden esetre ki akarta mondani, hogy a kamara vizsgálja felül a rendi főpénztárnokok számadásait. A törvény csakugyan úgy intézkedik, hogy az adót főpénztárnokok kezeljék, kik a királynak és az országnak tartoznak számadással.

Ez a rendszer azonban minden tekintetben hasznavehetetlennek bizonyult s már az esztergomi részgyűlés 1594. június 2-án, mint mondja, a régi módra a kamarának szavazta meg az adót (*dicam illam integram S. Mattis duae camerae, quod antehac semper in usu fuit, colligant*), mert a főpénztárnokok kezelése és számadásai a legnagyobb rendetlenségre vezettek (*hujus proximi anni dica rationes ita intricatae, ambiguae et incertae sint, ut quantum inde acceptum aut expensum et in quos usus ea conversa fuerit, nemo satis norit*). Az 1595: XI. t.-cz.-ben a rendek az 1593-ki főpénztárnokok számadásainak megvizsgálására külön bizottságot küldtek ki. Az 1596-ki országgyűlés szintén mellőzte a főpénztárnokok kiküldését s a kamarának szavazta meg a pénzadót. Ekkor s később is ezenkívül még katonaságot szavaztak meg s e katonákat közvetle-

nül a rendek magok fizetvén, főpénztárnokaik kezelésében szörnyű zűrzavar támadt s némelyiknél roppant hátralék halmozódott fel, mit azonban nem a kamara hanyagsága okozott, mert a főpénztárnokok ügymenetére neki nem volt befolyása.

A főpénztárnokok kiküldése leginkább azon években szerepelt, midőn a rendek a jószágfoglalások miatt nagyon elkeseredtek a kamarák ellen, melyeknek végül lételét is megtámadták. Ez azonban csak a Bocskay-mozgalmakat megelőző évtizedben történt, míg Miksa király alatt a rendek még teljes bizalommal voltak a magyar kamarák iránt s midőn az idegen befolyás ellen küzdöttek, épen őket igyekeztek függetleníteni és jogkörüket a szent korona egész területére kiterjeszteni. Ide vonatkozó törekvéseikről fentebb már szöloztam, midőn a rendeknek az udvari kamara elleni küzdelmeit vázoltam. De a törvények és az országgyűlési tárgyalások sok más adata is kétségtelenné teszi, hogy a rendek a kamarákat, mint magyar hatóságokat, sokáig készségesen támogatták s jogkörüket nem csorbítani, hanem bővíteni igyekeztek. 1569-ben törvényileg biztosították a kamara elsőbbségi jogát a papi tized bérbe vételénél, mert azokból látja el a végváraikat s követelték, hogy a király által a végvárhoz foglalt jószágok ügye a magyar kamarához tétessék át. Kivánták továbbá 1582-ben, hogy a harminczadok és bányák kizárólag a pozsonyi kamara alá helyeztessenek; 1587-ben, hogy a kamaraelnök függetlensége minden idegen hatóságtól törvényileg biztosíttassék, az összes közjövödelmek kezelése a kamarára ruháztassék s annak hatásköre teljes épségben visszaállíttassék. Sőt még 1598-ban is, midőn már nagyon megingott az iránta való régi bizalom, kimondották a rendek, hogy a megszavazott adóra nézve a felség a magyar kamara tanácsával éljen.

Kétségtelen azonban, hogy a rendek már Miksa király korában is emeltek a kamara ellen egynémely panaszt, mely azonban egészen más természetű a későbbiekénél, mikor a kamara nem csak egyes törvényeket sértett, hanem a vagyonjogot, a gazdasági szervezet egész alapját megtámadta. Eleinte (1566) a kamara ellen csak azt hozták föl, hogy nepotismust űz, hogy a kamarások rokonaira, szolgálóra bízza az egyes megyékben a rovói tisztet s törvénybe ütköző utasításokkal látja el őket,

mely vádak ellen határozottan tiltakozott s a rovói utasításokat illetőleg méltán. Ez utasításokat az akkori s a későbbi időből majdnem mind ismerjük s elmondhatjuk rólok, hogy szigorúan a törvény keretében mozognak, sőt a kamara rendesen megküldte a rovónak mihez tartás végett szó szerinti másolatban azon t.-czikkek szövegét, melyekben az országgyűlés az adót megszavazta. Az 1567-ki gyűlésen ismétlődtek az afféle panaszok különösen a kamara egyes tisztjei, leginkább harminczadosai által a nemesi kiváltságokon ejtett állítólagos apróbb sérelmek miatt, melyeknél azonban legalább a tisztek jóhiszemősége nem vonható kétségbe. Az 1569: XXIX. t.-cz. megtiltotta a kamarásoknak, hogy a papi dézsmát mint magánemberek vegyék bérbe s saját magánvagyonuk gyarapítására fordítsák, a mi ha addig csakugyan megtörtént, kétségtelenül visszaélés volt. Az 1572-ki országgyűlésen megújultak a rovók állítólag törvénytelen utasításai miatti panaszok. Ugyanekkor merült fel az első panasz közvetlenül a szepesi kamara ellen, mely a börtörmést több helyen lefoglalta s a borkivittelt Lengyelországba megtiltotta. Ez utóbbit királyi rendelet alapján tette, melyet az országgyűlés sürgetésére csakugyan hatályon kívül helyeztek. Az 1582-ki s a későbbi gyűléseken szintén merültek fel kifogások a kamarák némely tisztviselői ellen. Csakhogy mind ezek apróbb és gyakran csupán képzelt sérelmek voltak, melyek onnan származtak, hogy a pénzügyi közigazgatás az ország minden részében szabályoztatván, sokan elestek bizonyos haszontól, melyet előbb az anarchikus állapotokból huztak. Különösen a várjóságok és a harminczadügy rendezése a felvidéken sértette egyesek érdekeit, a kik addig vagy némely javakat magokhoz ragadtak vagy vámfizetés nélkül szállították külföldre termékeiket. Az illetők tehát gyakran panaszkodtak s zajt is ütöttek a pénzügyi közegek ellen; ügyöket az akkori alkotmányos viszonyoknak megfelelően még az országgyűlés elé is vitték. De a rendekben mindig megvolt a kellő belátás s nem tulajdonítottak az ilyen eseteknek érdemöknél nagyobb fontosságot. Nem ezek az igazi vagy képzelt sérelmek, hanem a kamarai intézménynek elfajulása, főleg Szuhay István és Migazzi elnöksége idején s abbeli törekvéseik sikertelensége, hogy törvény útján tereljék vissza a kamarát természetszerű azaz tisztán pénzügyi jogkörbe, keltették

fel a rendekben végre is a nagyon érthető kívánságot, hogy az egész intézményt, mint nézetök szerint »minden baj kútfejét« egyszerűen el kell törölni. Kívánságuk nem teljesült ugyan; a kamara szükséges, nélkülözhetetlen intézmény volt és maradt később is egész addig, míg a rendi alkotmány gyökeresen át nem alakított. Nem az intézményben magában volt a hiba; a rendek sokáig bizalommal voltak a magyar kamarák iránt s hogy az idegen befolyás elleni jogos küzdelmek végre a magyar kamarák egyszerű megszüntetését célzó törekvéssé fajult, azt, mint már jeleztem, azon emberek okozták, kik a XVII. század első éveiben a kamarák élén állottak.

A pozsonyi kamara.

I. A tiszti kar.

A pozsonyi és szepesi kamarák szervezete azonos elveken nyugodott ugyan, de gyakorlati működésök és annak eredményei tekintetében a kettő közt sokáig szembetűnő különbség nyilvánult. Nemcsak azért, mert a szepesi kamara hivatalnokainak létszáma mindig csekélyebb volt, hanem főleg azért, mert Miksa király idején az egyik már régi, meggyökerezett s így rendszeres működésre képes intézmény volt, míg a másik, mint új alkotás, a kezdet nehézségeivel volt kénytelen küzdeni s azokat, mint látni fogjuk, nem egykönnyen birta legyőzni. E szempontból a két intézmény közt lényeges az eltérés s a gyakorlati tevékenység tekintetében az egyik a másiktól egy ideig sok vonásban eltérő képet mutat.

A pozsonyi kamara az ország azon részét igazgatta, mely I. Ferdinánd trónra lépte óta nagyban és egészben megszaktítás nélkül a királyi hatalom alatt állt. Itt tehát a pénzügyi hatóságok szabályszerűen működhettek s a kamara az idők folyamán begyakorlott, szakképzett tiszti kart nevelhetett magának, mely nemcsak teendőit, hanem a helyi viszonyokat, az illető országrész gazdasági és politikai állapotait, érdekeit és szükségleteit is ismerte. E tiszti kar felsőbb rétegeiben, a vezérlő állásokban folyton megtartotta magyar jellegét, melyet a kebelében működő 1–2 idegen kamarás nem birt róla lemosni. Az

uralkodó osztályok köréből, az egyházi és világi rend alkalmas elemeiből került ki s az országgyűlés nem emelt kifogást a kinevezések ellen, sőt mikor, mint fentebb láttuk, a kamara szervezete elleni panaszait a kamarások személye elleni panasz-
nak magyarázták, egyenes bizalmi szavazatával szolgáltatott nekik igazságot.

A többi, a másod- és harmadrangú állásokban, melyek viselőire nem a rendelkezés, nem a parancsolás, hanem a tulajdonképeni munka, a fáradságos irodai teendők pontos elinté-
zése várákozott, a német elem emelkedett kezdettől fogva túl-
súlyra s csak az ajtónálló vagy a kapus volt rendesen magyar. Ez állások betöltése körül a pozsonyi kamarának nagyobb önállósága volt mint a szepesinek, mely üresedések betölté-
sekor kisebb esetekben is egyenesen Bécsre volt utalva. De azért a pozsonyinál is találkozunk a bécsi befolyás, a protek-
ció nyomaival. 1584. február 26-ki kelettel Ernő főherczeg Bécsből a kamarához levelet intézett, melyben felhívja, hogy sorai átadóját, Zeller Lukács nevű tehetséges fiatal embert egy havi próbára a számvevőségnél alkalmazza s az eredmény-
ről hozzá jelentést terjesszen föl. A kamara nem teljesítette a kívánságot, mert ápril 12-én a főherczeg újra meghagyja neki, hogy Zellert minden esetre alkalmazza. Ekkor engedett; Zeller megkezdte a munkát, de fizetés nélkül, mert díjazni a kamara ekkor sem akarta. A főherczeg jún. 4-én elrendeli tehát, hogy Zellernek hetenként 1 frtot adjon élelmezésére. A kamara ismét vonakodott, de a főherczeg nem engedett s aug. 25-én megparancsolta, hogy Zellernek az egy forintos heti fizetést megadják, még pedig visszahatólag márczius 1-étől kezdve. A kamara kénytelen volt engedni s 1584-ki zárszáma-
dásában ¹⁾ Zeller a márczius 1-től decz. 31-ig eső időre heti segély czímén 43 frt 56 denárral szerepel. De a főherczeg később sem feledkezett meg védenczéről s 1585. decz. 17-én meghagyta a kamarának, tegyen neki jelentést, nem lehetne-e a Püchler Lipót halálával megüresedett pénztárnoki állást Zel-
lerre bízni.²⁾

¹⁾ N. Múzeum F. L. 920 : XI.

²⁾ A főherczeg levelei N. Múzeum F. L. 964.

A kamarai alsóbb tiszti állások tehát ez időben keresettek voltak s már ekkor mindenféle befolyások és protekciók érvényesültek betöltésüknél, főleg mivel Bécs közelsége nagyon megszorította a pályázók számát. A tiszti kar állományát és fizetéseit állandóan szabályozta azon normativum, melyben Miksa király uralkodása harmadik évében, 1566. ápril 24-én ¹⁾ Nürnbergben az egész országos kormányzatot és illetményeit végérvényesen rendezte. A kamara létszáma és évi szükséglete a dologi kiadásokon kívül itt következőleg van megállapítva:

	Evi fizetés.
Ujlaky János váci püspök elnök	800 frt.
Karling János kamarás	560 »
Torda Zsigmond kamarás	400 »
Személyes pótléka	200 »
Zermegh János kamarás	400 »
Hosszutóthy György kamarás.	400 »
Zinzendorf János kamarás	400 »
Ernleitner Bálint főszámvevő	200 »
Mossóczy László főpénztárnok	400 »
Irnoka	80 »
Forstetter János pénztári ellenőr	200 »
Irnoka (nem fizetésül, csak kegyelemből)	50 »
Cremer Mihály a főszámvevő irnoka vagy segéde . . .	160 »
Fetzer János a főszámvevő irnoka vagy segéde . . .	80 »
Kisszerényi Pál registrator	150 »
Személyes pótléka	100 »
Váraljay Ferencz irnok	100 »
Sonnenbrodt Gallus irnok	100 »
Pesthy János irnok	60 »
Jó Balázs kir. ügyek igazgatója	300 »
Ruházatára (pro vestitura)	60 »
Nagy András kapus	40 »
Négy posta vagy lovas á 76 frt 80.	307. 20 dr.

A normativumban még néhány külső tisztviselő van ugyan a kamara rovatában felsorolva, de ezek a tényleges zárszámadásokban más tételeknél szerepelnek. De nem csupán ebben különbözik a normativum, melynek előirányzatszerű a

¹⁾ Országos Levéltár Benignae Resolutiones. A kamara főbb tisztviselőinek 1565-ki illetményeiről van egy kimutatás Verancsics Antal összes munkái XII. köt. 64—5. lap.

jellege, a zárszámadásokban mutatkozó végleges eredménytől. Megvan a kamara 1566-ki zárszámadása is s itt egyben másban változás mutatkozik. Torda Zsigmond csak 180, J6 Balázs úti költségeivel együtt csak 290 frtot kapott ez évben tényleg járó fizetésére, mi a kamara sanyarú viszonyait eléggé megvilágítja. Mossóczy László és Forstetter János a saját nevökre vették fel az irnokok számára utalt fizetést s így a létszám két hivatalnokkal csekélyebb, mert az irnokok nem a kamarától, hanem az illető tisztviselőktől kapták a fizetést s így nem álltak közvetlen államszolgálatban. Váraljay Ferencz irnok mint a kamara titkárának segéde szerepel a zárszámadásban. Fetzter János számvevősegi irnok az év folyamán elbocsáttatott s helyét október 1-én Reichenpach Sebestyén foglalta el. A négy lovas postás közül csak kettő (Révész János és Hizeri Lőrincz) állt egész éven át szolgálatban. Ellenben Keszteni János csak nyolcz, Horváth-Nagy András csak három hónapig szolgált. Ez utóbbi a tavasszal Hosszutóthy Györgyöt Konstantinápolyba kísérte s helyét az év utolsó három negyedében Eczet János töltötte be. A tényleg a kamara szükséglete czímén ez évben elszámolt összeg 5403 frt 87 dr. A normativum az összes tisztviselők közül ruhára csakis a királyi ügyek igazgatója részére állapít meg külön díjat, mely Ferdinánd király korában is előfordul a számadásokban. Ez a régi szokás azonban később megszűnt s a kir. ügyigazgató a két illetményt fizetés czímén egyesítve húzta. A számadásokban a kapusnál is előfordul egy kisebb összeg ruhára. Ez azonban kétségtelven liberáriára volt szánva, melyet a kapusnak már akkor viselnie kellett, hogy mindenki megismerhesse. Ellenben nem valószínű, hogy a kir. ügyigazgató a ruházati pótlékot különös, tiszti méltóságát feltüntető egyenruha beszerzésére kapta volna.

Tíz évvel később, 1576-ban ¹⁾ a pozsonyi kamara állománya és tiszti fizetései így alakultak:

	Évi fizetés.
Radeczy István püspök elnök	800 frt.
Zermegh János kamarás	500 »
Hosszutóthy György kamarás.	500 »
Ankerreith János kamarás	500 »

¹⁾ N. Múzeum F. L. 920 : IX.

	Evi fizetés.
Usali Péter kamarás	400 frt.
Ernleithner Bálint kamarás és főszámvevő	300 »
Aichinger Mihály főpénztárnok	400 »
Wiener András ellenőr	228 »
Váralyay Ferencz titkár	250 »
Ebeezky Mátyás titkár	160 »
Kiszerényi Pál registrator	300 »
Schnoll Eliás coadjutor	100 »
Kunich Antal coadjutor	100 »
Nigri Lőrincz coadjutor	100 »
Körmendy János irnok	80 »
Lichtenberger Tóbiás irnok	80 »
Schanberger György irnok	80 »
Borbély András kapus	40 »
Négy lovas pósta	370. 20.

Noha e kimutatásban a királyi ügyigazgató ki van hagyva a kamara költségvetésének keretéből s fizetése más tételnél szerepel, a tiszti létszám az 1566-ki normativumhoz, sőt az akkori tényleges állományhoz képest nemcsak nem emelkedett, hanem fogyott s az egyik megüresedett kamarási állás nem töltetett be, hanem a különben is eléggé elfoglalt főszámvevőre bízott, ki tehát egyszerre két fontos állásban működött. Ez kétségtől kivül költségkimélésből történt, ámbár az ügyek tetemes megszorodása ezt a takarékossgot aligha indokolta. De úgy látszik a pénztelenség igen nagy volt, mert 1576-ban a különben igen érdemes Zermegh Jánosnál, ki mint történetíró is fentartotta nevét, épen fizetésleszállítással találkozunk. Az 1566-ki normativum illetményét a személyes pótlékkal 600 frtban állapította meg, ellenben tíz évvel később már összesen csak 500 frt illetménnyel szerepel. Minő szörnyű pénztelenséggel küzdhetett ez időben a kamara, azt a legjobban szemléltethetővé teszi az évi járandóság s a tényleges kifizetés közötti feltűnő különbség. A főpénztárnokon kívül, a ki közvetlenül gondoskodhatott magáról, mert a készpénz az ő kezéhez folyt be, a kamara egyetlen egy tagja az elnöktől kezdve le a kapusig sem kapta meg egész évi illetményét, hanem legföljebb annak egy harmadát. Az előirányzat szerint a kamara évi

szükséglete 4825 frt 20 drt tett; tényleg azonban csak 4105 frt 38 dr fizettetett ki a tiszti karnak.

Az 1584-ki zárszámadás ¹⁾ az állományt és fizetést következőleg mutatja ki:

	Évi fizetés.
Rádeczy István püspök elnök	800 frt.
Hosszútóthy György kamarás	600 »
Berzenecy Kelemen kamarás	500 »
Ernleitner Bálint kamarás és főszámvevő	500 »
Váralyay Ferencz titkár	250 »
Ebeczky Mátyás titkár	225 »
Kiszerényi Pál registrator	300 »
Wiener András pénztárnok	400 »
Ztenyicsnyaky Mihály ellenőr	200 »
Armpruster Pál számvevő	100 »
Stayperger Salamon számvevői segéd	100 »
Seebold Lajos főszámvevői gyakornok (tiro)	50 »
Inderhell Lajos gyakornok	50 »
Jezerniczky János gyakornok	50 »
Lichtenberger Tóbiás őrnök	80 »
Bakith Gallus őrnök	80 »
Makó János őrnök	80 »
Zeller Lukács őrnök gyakornok 10 óra	43. 56.
Kis Bálint kapus	40 frt.
Négy lovas posta	307. 20.
A kályhafűtő egy-egy napra 8 drt kapott.	

A királyi ügyigazgató ez úttal is nem a kamara keretében kapta a fizetést. A tanácsosok száma ekkor általában csekélyebb, mert Nostitz György, ki még az 1583-ki zárszámadásban szerepel, meghalt s helye még nem töltetett be. Máskülönben sem mutat az állomány lényeges változást. A fizetések itt-ott javultak ugyan, de a létszám csak Zeller Lukács által, kit mint már említettem, Ernő főherczeg protegeált be a kamarába, szenvedett némi változást. Ez évben sem kapták meg a tisztségviselők egész illetményöket, mert a kamara szükségletei czimén csak 5001 frt 35 dr fizettetett ki.

A század utolsó évtizedbeli állapotait megvilágítják az 1594-ki zárszámadás ²⁾ következő adatai:

¹⁾ N. Muzeum F. L. 920: XI.

²⁾ N. Muzeum F. L. 921: VII.

	Évi fizetés.
Fejérvöy István győri püspök elnök	800 frt.
Ernleitner Bálint kamarás	500 »
Kubinyi László kamarás	500 »
Sándorffy Miklós kamarás	500 »
Baranyay Bálint elhunyt tanácsos esedékes járuléka	330. 81
Lóránt Ferencz titkár	250 frt.
Lippay János titkár	250 »
Ztanyicznyaky Mihály pénztárnok	400 »
Armpruster Pál főszámvevő	300 »
Peck Lipót registrator	100 »
Strepperger Salamon segéde	100 »
Böem Lipót segéde	100 »
Jezerniczky István írnok	50 »
Fröbelinck Volmár írnok	50 »
Herold Lajos írnok	50 »
Körmendy Márton írnok	50 »
Onezenwein György írnok	80 »
Zerdahelyi György írnok	80 »
Két futár	192 »
Egy postás	96 »
Kapus	70 »
Fűtő	16 »

Lényegesebb változást ez évben sem találunk; sem a költség, sem a személyzet nem szaporodott, sőt ellenkezőleg a takarékoság irányzata itt is határozottan előtérbe lép. Az illetmények azonban már jóval pontosabban fizettettek ki, ám-
bár ez évben is megtörtént, hogy az elnök csak 321 frt 55 drt kapott, még pedig azt is 1592-ki fizetésére. De a többiek kaptak annyit, mennyiök egy évre esedékes volt, némelyek többet is, a mi annak jele, hogy hátralékaik törlesztésére is rá került a sor. A kamara személyi szükségleteire ez évben tényleg 4503 frt 93 dr fizettetett ki.

Ez adatok kétségtelenné teszik, hogy a kamarai intézmény a század végén is megmaradt azon keretben, melybe Miksa király 1566-ki normativuma utalta. Sem az állomány nem emelkedett, noha az idők folyamán a munka tetemesen megszorodott, sem a fizetések nem szenvedtek nagyobb arányú változást. Mindezt természetesen az állam pénzügyi helyzete okozta, melynek kedvezőtlen alakulata a legszélsőbb határokig menő takarékoságot igényelt. Minthogy néha alig folyt be a kamarához egy

évben annyi készpénz, a mennyi a saját személyi szükségletinek fedezésére kellett (1593-ban, mikor a rendek azt követelik, hogy a szempeczi és nagy-szombati harminczadok jövedelme teljesen a mezői hadak fizetésére fordíttassék, a kamara azt felelte, hogy ez esetben annyi készpénz jövedelme sem maradna, hogy a saját tiszteit fizethesse), a legnagyobb takarékoság magától értődőnek látszott. Csakhogy ugyanekkor az ellenkezővel, a könnyelmű gazdálkodással, a pazarlással is találkozunk. A korona mindig kegyelmének legkülönbözőbb jeleivel tüntette ki azon tisztviselőit, kik pénzügyi kormányzatában hosszabb ideig, sikeresen szolgáltak. Nem is szólva olyan kiváltságokról, hogy 1566. jun. 29-én kelt rendeletével¹⁾ a király az elnököt és a kamarásokat fölmentette a személyi fölkelés kötelezettsége alól s csak arra szorította őket, hogy a birtokaik szerint törvényesen rájuk eső számú lovast s a kellő hadiszert küldjék a táborba. Az ilyen fölmentés szolgálatuk természetéből folyt, mert az háborúban még nagyobb fontosságot nyert mint béke idején. Az ilyeneken kívül azonban a kamara vezető elemei egészen más természetű előnyökben is bőven részesültek. Legközelebb állottak a dús forráshoz, melyből cím, rang, kitüntetés, befolyás gazdagon volt meríthető. Az alantosabb tisztek közül sokan kaptak nemes levelet, sőt zálogul kisebb-nagyobb jószágokat, a kamarások még könnyebben juthattak nagy vagyonhoz, az egyháziak pedig a saját hivatásuk terén csináltak fényes carriéret s emelkedtek a kamarából még előkelőbb állásokba. Ezenkívül azonban némelyikök aránylag óriási készpénz-jutalomban részesült mindenféle kegydíj és adomány címén, mely a kincstár pénztelenségével a legelénkebb ellentétben állt s méltán meglepetést kelt. Nemcsak azt bizonyítja, hogy sokan kellően ki tudták aknázni állásukat, hanem azt is, hogy a szegény nép nehéz áldozatai nem mindig a magok helyére fordíttattak s hogy a rendek panaszai a közjövödelmekkel való gondatlan sáfárkodásról nem voltak igazolatlanok. Mig a végbeli katonaság éhezett s fizetlensége miatt kegyetlenül dulta az országot, mig néha még a kamara portásának illetményeit sem adták ki a maga ide-

¹⁾ Orsz. Lev. Benignae Resolutiones.

jében, egyes hatalmas kamarások nem csupán évi fizetésök emelését tudták kivinni, hanem mindenféle czímen folyton új meg új kegydíjakat, pénzadományokat kaptak a koronától. Ezek közé tartozott Hosszutóty György, a különben nagyon érdemes egyházi férfiú, ki királyát sok téren, még a diplomáciai pályán is sikerrel szolgálta. 1557. július 1-én neveztetett ki kamarássá évi 400 frttal; 1568-ban fizetése 100 frttal emeltetett; 1578-ban ad salaria ipsius adjuncta fuit annua pensio 100 frt s így ez időtől fogva évi 600 frtot kapott. Mindezen felül 1588-ig, mikor a kimutatás¹⁾ kelt, gratiae nomine különböző összegekben nem kevesebbet mint 7750 frtot fizettek ki neki a kamaránál. A pénzértékhez s a kor viszonyaihoz mérve a nagy évi fizetés mellett ez az összeg tekintélyes vagyont képviselt.

Épen ily dús haszna volt állásából Ernleithner Bálintnak, a ki 38 évig, 1 hónapig és 6 napig szolgálta a kamaránál a királyt. 1564. ápril 29-én lett számvevő s 1567. jan. 1-ig 200, azután 1571. június 25-ig 250, 1577. márcz. 1-ig 300, 1579. ápril 1-ig 400 frt évi fizetést húzott. Ekkor kamarás lett, de e mellett vitte a főszámvevői tisztet is évi 500 frt fizetéssel. E fizetés élvezetében halt meg 1602. június 5-én. Uriasan, előkelő állásához mérten volt tehát a fizetés szempontjából dotálva. De hosszú hivataloskodása folyamán a király kegyelméből különböző czímeken és összegekben nem kevesebb, mint 11.729 frtot kapott.²⁾ Armbruster Pál szintén sokáig szolgált a kamaránál. Működését 1580. szept. 16-án kezdte meg 100 frt fizetéssel, de 1584. ápril 21-én leköszönt. 1585. január 14-én azonban ismét szolgálatot vállalt mint számvevő évi 200 frttal, mely 1590. aug. 6-án 300, 1597. január 1-én 400 frtra emeltetett fel. E fizetés élvezetében halt meg 1600. decz. 3-án. Tizenöt évig tíz hónapig és 20 napig tartó szolgálatában nem kapott semmiféle kegydíjat vagy külön jutalmat. De 1597 óta még 200 frt személyes pótlékot élvezett, halálakor pedig özvegye végkielégítésül kegyelemből 700 frtot kapott.³⁾

¹⁾ A kimutatás Orsz. Lev. Copula Annorum gyűjtemény I. köt.

²⁾ Orsz. Levéltár Copula Ann. gyűjtemény 1624—5. évi kötete. A kimutatást 1625. jun. 11-én készítette a számvevőség.

³⁾ A Copula Ann. 1624—5-ki kötetében.

Ez nem nagy összeg ugyan, de valamelyik felvidéki városban olyan ingatlan vagyon szerzését tette lehetővé, melynek jövedelme az özvegynek minden esetre tisztességes megélhetést biztosított, ha férje után más öröksége nem maradt volna is.

Minő összegekben történt időnkint az ilyen kegydíjak (gratiae) kifizetése, azt a következő hivatalos összeállítás¹⁾ teszi szemlélhetővé. Gratiae nomine kifizettetett:

Rádeczy István elnöksége alatt			Evi fizetés.
Báró Karlingh János kamarásnak	1574	2000	frt.
	1574	4000	»
Zermegh János kamarásnak	1576	1500	»
Hosszutóty György »	1578	3000	»
Ernleitner Bálint »	1580	1500	»
Nosticz György »	1583	1500	»
Fejérkövy István elnöksége alatt			
Hosszutóty György kamarásnak	1588	4000	»
Berzenczy Kelemen »	2000	»
Kubinyi László »	2000	»
Ernleitner Bálint »	200	»
Szuhay István elnöksége alatt			
Kubinyi László kamarásnak	1599	2000	»
Ernleitner Bálintnak	1599	4000	»
Ebeczky Máténak	1000	»
Összesen :			28.700 frt.

A kamara tisztviselőinek szolgálati viszonyaira jellemző tájékozást nyújthat egy összeállítás, mely a számvéviségnél segédül (coadjutor magistri rationum) alkalmazottak sorozatát tünteti föl. E tiszteket egymás után vagy egymás mellett, mert rendszeren ketten voltak, viselték Marius János 1573. jan. 1-től 1574. decz. 31-ig, Schmoll Éliás 1573. május 1-től 1578. márcz. 31-ig, Inderhall Lajos 1578. május 1-től 1580. aug. 25-ig (quo die in aulam vocatus erat), Kunicz Antal 1574. nov. 1-től 1581. okt. 31-ig, Nigro János 1575. okt. 29-től 1576. szept. 30-ig, Streithberger Salamon 1574. jan. 1-től 1595. jun. 30-ig, Armbruster Pál 1581. szept. 16-től 1584. ápril 21-ig,

¹⁾ Consignatio gratiarum regiarum consiliariis camerae Hung. annis infrascriptis collatarum. Orsz. Levéltár Copula Ann. 1624—5. évről.

Boema Tamás 1591. aug. 7-étől 1604. jun. 30-ig, Fröbling Volmár 1595. nov. 1-től 1598. szept. 5-ig, Keszler Márton 1598. decz. 15-től 1604. jul. 3-ig (ekkor fizetését 50 firttal emelték), Ernleitner Farkas 1599. ápril 24-től 1604. márcz. 24-ig (ekkor az ő fizetését is emelték 50 firttal), mindnyájan évi 100 firt fizetéssel.¹⁾ Az alantas tisztek tehát, bármi felelősségteljes állásban működtek, nem oly könnyen juthattak fizetésjavításhoz s az itt említettek egész 1604-ig mindig arra az évi járulékra voltak utalva, melylyel ez állást Miksa király még 1566-ban javadalmazta. Pedig azóta nemcsak a viszonyok változtak gyökeresen, hanem a pénz megrontása, rosszabb értékben való verése a valutát legalább is egy harmaddal devalválta úgy, hogy a Miksa korában megállapított fizetés 1604-ben már legföljebb 70⁰/_o-nyi vásárlási képességgel bírt. Annak sincs nyoma, hogy a kisebb tisztviselők külön kegydíjban, özvegyeik nyugdíjban részesültek volna. Ez egyes kivételes esetekben megtörténhetett ugyan, de az említett harmincz évi időszakban szolgáló számvevőségi tisztek egyike sem kapott semmit s mindnyájan tisztán évi fizetésökre voltak utalva. Mellékjövedelmeik lehettek, talán állásukat és összeköttetéseiket kisebb jószágok vagy más előnyök szerzésére tudták használni. Fizetésöket tekintve azonban helyzetök körülbelül megfelelt a mai 700—900 firtnyi javadalmazásu tisztviselőkének. Csakhogy akkor a fizetéshez a kincstár házbért nem adott. Ezt csupán azok kaptak, a kiknek saját lakásukon kellett hivatalos teendőiket végezniök s így lakásuk — Kassán a számvevőség, a vidéken a harminczadok, ha természetben nem kapták a lakást — a hivatalos helyiséggel összeesett. A pozsonyi kamara fő- és alantas tisztviselői közül azonban senki sem szerepel akár lakbérilletménnyel, akár természetben lakással — a kapus és szolgák kivételével — s mindegyik a rendes fizetésből fedezte lakása költségeit. A kis hivatalnokok tehát már a régi világban sem örvendtek valami fényes anyagi existenciának. Ha az állások mindazonáltal nagyon keresettek voltak, ezt nem a fizetés bőségessége, hanem egy-

¹⁾ A kimutatás 1614. máj. 9-én kelt. Copula Annorum gyűjtemény illető kötetében.

részt az államszolgálatból folyó tisztelet és tekintély, másrészt azon lehetőség okozta, hogy az állásban az illetők nagy befolyásu összeköttetéseket s talán némi mellékjövedelmet szereztek.

II. A bevételek.

Ismerjük a területet, melyre a pozsonyi kamara hatásköre kiterjedt. Vizsgáljuk immár azon jövedelmi ágakat, melyekből táplálkozott, melyek behajtása, elköltése, elszámolása, ellenőrzése a korona akaratából reá bízott. E jövedelmi ágak négy főcsoportba foglalhatók: 1. megyék és városok adója, 2. harminczad, 3. állami vagy egyházi javak jövedelme, 4. vegyes jövedelmek.¹⁾ Állandó és biztos mindezek közül csakis a harminczad volt, ámbár az évi tényleges eredményt itt is nagyban befolyásolták a körülmények, a háború, pestis, elemi csapás. De ez a jövedelem a legrosszabb esetben sem szűnt meg teljesen s így minden esztendőben biztosan lehetett rá számítani. Ugyanezt mondhatni az egyházi és állami jószágokról; valami mindig volt belőlök a király kezén s jövedelmet hozott. De hogy mennyit, az nem csupán a terméstől függött. A királyi javak ismét elzálogosíttattak, állományuk tehát egyre változott s ha előre nem látott körülmények következtében (háramlás, elkobzás) folytán szaporodott, a zálogbaadás ismét elvonta a kamarától évi jövedelmüket. A pozsonyi kamara Miksa és Rudolf királyok alatt egyáltalán nem kezelt tulajdonképeni koronajavakat, nagy uroalmakat vagy várjószágokat. Fekvéségekből csak is egyházi javak után volt jövedelme, mely azonban nagyon változott, a szerint, a mint az egyes főpapi székek be voltak töltve vagy nem, mert üresedés esetén az egyház jószágait a kamara kezelte s a közjövedelmek közt számolta el. Különösen az esztergomi érsekség javaiból voltak e korszakban tetemes bevételei, melyek azonban megszűntek, mikor az érsekség betöltetett. Még bizonytalanabb volt az adójövedelem; a megyei adó egyáltalán nem minden évben fizetett, hanem csak akkor, mikor az országgyűlés megszavazta

¹⁾ Ez egyes jövedelmi ágakkal alkalmilag külön tanulmányban fogok foglalkozni.

s akkor sem mindig a kamarához folyt be, hanem a század végén már gyakran a rendek által kiküldött országos főpénztárnokok kezeihez. Máskülönben az adóból csak a hátralékokat kapta a kamara. Ugyanahogy állt a dolog a városok adójával; a városok főadója, a taxa csak oly évben állt rendelkezésre, mikor az országgyűlés egyáltalán adót szavazott meg, más években a kamara egyedül a jelentéktelen censusra volt utalva.

Jövedelmei ezen állandó bizonytalansága következtében természetesen nem lehetett szó évi költségvetési előirányzatok készítéséről, hanem arra kellett szorítkozni, hogy a tényleg befolyó jövedelmeket az év folyamán pontosan elkönyveljék, a az év végén pedig rendszeresen elszámolják. A korona erről egyrészt a kamaráknak, másrészt az egyes tisztviselőknek adott utasításaiban, a legaprólékosabb módon gondoskodott. Az évnegyedes és évi kimutatásokon kívül a kamarának nem egyszer kellett kimutatást, jelentést, külön számadást akár összes jövedelméről és kiadásairól, akár az egyes jövedelmi ágak, harminczad, városi adó stb. tényleges eredményéről a király vagy a prágai magányába zárkozó Rudolf idején az egyes főhercegekhez küldeni.¹⁾ Mindez azonban a már tényleg elért eredményekre támaszkodik, tehát zárszámadásszerű munkát, nem pedig előirányzat, s csak kivételesen készült néha, még pedig az előbbi két-három év tényleges eredményei alapján, előirányzat is. Ez előirányzatszerű munkálatok némelyike reánk jutott. Egyáltalán nem olyan természetűek mint a modern költségvetési előirányzatok, melyek a legmesszebb részletezésbe mennek; amazok tisztán informatív céloknak szolgáltak, nem pedig annak, hogy törvényes úton megszavaztatván, a kiadások és bevételek tényleges eszközlése az ő keretökben történjék. Mindazonáltal figyelembe vételt érdemelnek, mert a kor pénzügyi állapotait, legalább általánosságban, megvilágítják. Egy 1583-ban készült és 1587-ben felülvizsgált és kijavított ilyen munkálat²⁾ a pozsonyi kamara átlagos évi netto jövedelmét következő ösz-

¹⁾ Így Miksa főherceg 1581. jan. 16-án Bécsben kelt levele kér ilyen előterjesztést. Orsz. Levéltár egyik számadáskönyve.

²⁾ N. Muzeum F. L. 954.

szegekben irányozza elő: 1. megyei adó 36.000 frt; 2. városi adó 25.080, melyből taxa 24.000, census 1080 frt; 3. harminczad 80.000 frt, 4. esztergomi érsekség tiszta jövedelme 12.000, összesen 153.000 frt.

Az 1588-ki nagy vizsgálat alkalmával a múlt eredményeinek összeállítása mellett a pozsonyi kamara kétségkívül szintén készített előirányzatszerű munkálatot. 1593. február 4-én a várható dica-adóra nézve állított össze előirányzatot,¹⁾ melyből az ekkor hatásköre alá tartozó adóterület pontosan megállapítható. Ez évben 22 vármegye volt a kamara alá rendelve, még pedig a Dunán-innen 13, a Dunán-túl 7, Szlavóniában 2 vármegye, összesen 12.724 szabad és 7596 hódolt portával. A 2 firtos adó mellett — a hódoltak a megszavazott adónak mindig csak felét fizették — a kamara a brutto bevételt 33.044 frt 75 drra irányozta elő, melyből levonva a személyi járandóságokat és a dologi kiadásokat, tisztán 28.800 frtot remélt a kincstár számára. Ha e kimutatásból az adóterület tényleges alakulatáról nyerünk tájékoztatást, egy másik munkálat, mely azon kérdéssel foglalkozik, hogyan lehetne a kincstári jövedelmeket fokozni, gyarapítani, viszont azzal ismertet meg bennünket, minő jövedelmeket kezelt ez időben tényleg a kamara, mire nézve az egykoruak sok balvéleményt, hibás nézetet tápláltak, a mint az országgyűlések előterjesztéseiből kitünik. Az 1599-ben készült munkálat²⁾ kimutatja, hogy ez idő szerint a kamarának állandóan csak két rendes (e szót a középkori fogalmában értve) jövedelmi forrása van: a harminczad és a városi census (nem a taxa, mely a rendkívüli jövedelmek közé soroltatott). Nincs jövedelme az út- vagy szárazvámából, mert ez a földes urat illeti, nem kezel urodalmakat (*dominia nulla huius camerae subsunt pro hac temporis ratione, praeter paucas possessiones turcis dedititias, quae praeter exiguum nihil aliud pendunt*), nincsenek erdősegei egyet kivéve (*silvae nullae, nisi una Modrensis ad rationem suae Mattis reservata*). Ez Modor határában feküdt, de midőn a kamara elnöke meg akarta nézni, a modori polgárok nem engedték meg s így ez

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Annorum III.

²⁾ Orsz. Lev. Monumenta pénzügy II. 56. sz.

sem hozott hasznót a kincstárnak, melynek pedig katonai és más építési czélokra folyton igen sok fíra volt szüksége. A pozsonyi és szentgyörgyi várjóságokban nagy erdőségek voltak ugyan, de ezek, mint magok az illető várjóságok, nem álltak a kamara felügyelete vagy befolyása alatt. Végül nem voltak jövedelmei a halászatból (*piscaturae nullae, nisi quod oppidani Marusienses duos uzones loco honorarii offerant*) kivéve évenként két vizát, melylyel Nagy-Maros lakói kedveskedtek s mely a kamarás urak asztalánál szokott elfogyasztatni.

Általánosságban ismervén a forrásokat, melyekből évi bevételei származtak, valamint e bevételek jellegét és természetét, áttérhetünk magára az évi összjövedelemre, a mint az a tényleges eredmény alapján a zárszámadásokban ki van mutatva. E számadások akár egy vagy két évnegyedről, akár az egész évről szólnak, határozott schema szerint készültek, mely 1565-ben kötelezően állapítottatott meg.¹⁾ Ennek megfelelően minden egyes, akár rendes, akár rendkívüli bevételi ágának külön rovata volt s így a számadás külön kimutatta, 1. a rovásadót, külön megjelölve a hátralékokból és a folyó évi adóból befolyó összeget, 2. a közmunkaváltságot ugyane megkülönböztetéssel, 3. a városi taksát, 4. a városi censust mindkettőt szintén a hátralékok és folyó évi kivetés szerint, 5. a harminczadot, ugyanígy, 6. a lefoglalt dugáru (*contrabanda*) jövedelmét, 7. az egyházi javak jövedelmét a főpapi székek szerint, tehát külön az esztergomit, győrit, váczit stb., a mennyiben és a mikor a kamara kezelése alatt álltak. Rendkívüli jövedelmeknek, a mikor épen fölmerültek, néha még a kölcsönpénznek is külön rovatot nyitottak, de egészben a zárszámadások állandóan a jelzett minta és csoportosítás szerint készültek.

A sokféle (egy, két, három, hat vagy tizenkét hónapot felölelő) kimutatások számtalan kötetéből azonban, sajnos, aránylag igen kevés jutott reánk. Azokból, melyeket különböző levéltárakban találtam, összeállítom a pozsonyi kamara évi tényleges bevételeinek főösszegét, de megjegyzem, hogy, mint már fentebbi fejtegetéseimből is kitűnik, a bevételek nem mind készpénzben, hanem legnagyobb részt nyugtákban folytak be

¹⁾ A schema az Orsz. Lev. egy számadáskönyvében.

s csak elszámoltattak a kamaránál. Tényleges elköltések vagy kifizetések a hely színén a rovók, harminczadosok stb. által történt, kik csak az igazolásukra szolgáló nyugtát küldték be. Ez magyarázza meg, hogy az évi zárszámadásokban bevételként szereplő tekintélyes összegek daczára a kamaránál sokszor olyan pénzhány állott be, hogy saját belső tiszteinek illetményét sem birta a megfelelő időben kifizetni. A zárszámadásokban szereplő bevétel tehát csak is a kamara hatáskörébe eső s nála tényleg elszámolt jövedelmet, nem pedig a készpénz-bevételt jelzi. Ez a körülmény bénítólag hatott ugyan a kamarára, melyhez kevés készpénz folyt be, de az ország közjővedelmei szempontjából mellékes, mert az elszámolt jövedelmeket maga a közönség, akár az adózó, akár a kereskedő elem, tényleg megfizette s így viselte azon közterheket, melyekből a zárszámadásban évenként elszámolt bevételek főösszege alakult.

1566. első két hónapjában jan. 1-től február utolsó napjáig bezárólag a különböző jövedelmi forrásokból készpénzben és nyugtakban befolyt ¹⁾ 32.512 frt 22 dr. Egy hónapra tehát átlag 16.000 frtnál több esett s ha az év másik tíz hónapjának jövedelme is e színvonalon maradt volna, a kamara bevételei megközelítették volna a 200.000 frtot. Tényleg azonban jóval kevesebb folyt be, mert általában az év elején szokták a múlt évi hátralékok nagy részét beszolgáltatni, mi az első hónapok mérlegét tetemesen megjavította a későbbiekkel szemben. Ez történt különösen 1566-ban, melynek zárszámadása ²⁾ szintén ránk maradt s melyből ez a tény határozottan megállapítható, mert az összes évi bevétel csak 148.635 forint 55 drt tett.

Az 1569. év költségvetéséről eddig csak egy töredék ismeretes, ³⁾ mely azonban nem zárszámadás, hanem királyi leirat részlete.

A hetvenes évtizednek már számos esztendejéről vannak kimutatásaink. Az 1571. évről van ugyan egy nagy számadás-

¹⁾ N. Muzeum 1566—67. dica csomag.

²⁾ N. Muzeum Föl. L. 920 : VIII.

³⁾ Közzétette Szilágyi Sándor Magyar Tört. Tár VIII. köt.

kötet,¹⁾ melyen azonban eligazodni nem lehet. Ellenben 1575-ben²⁾ 130.793 frt 36 dr, 1576-ban³⁾ 151.271 frt 79 dr volt a bevétel, melyből egy másik kimutatás⁴⁾ szerint okt. 21-től decz. utolsó napjáig 46.288 frt 97 dr folyt be.

A következő tíz év bevételeit első sorban azon fölmentvényből⁵⁾ ismerjük, melyet Rudolf király az állásától megváló Wiener András kamarai főpénztárnoknak adott, midőn kiemelve pontos és hű szolgálatait, számadásait a legnagyobb dicsérettel helyben hagyta. Wiener 1576. okt. 21-én lépett hivatalba, mert számadásai e nappal kezdődnek. Mellőzve az 1576-ra eső részt, melyet már említettem, a kamara pénztári bevétele évenként a következő volt:

1577	117.369 frt 29 dr.
1578	145.696 » 35 »
1579	97.624 » 48 »
1580	146.146 » 51 »
1581	102.278 » 18 »
1582	147.584 » 35 »
1583	115.557 » 48 »
1584	116.054 » 29 »
1585	110.673 » 27 »
1586 (márcz. 13-ig) . .	15.441 » 69 »

Hozzá számítva az 1576. év okt. 21-től befolyt összeget, Wiener ez időben 1,160.714 frt 69 drnyi bevételt számolt el.

Az 1583-ki évről azonban több más zárszámadás is maradt ránk. Az egyik ez év második felének eredményét⁶⁾ mutatja ki, mely azért érdekes, mert jelzi, hogy az egyes negyedek közt minő aránytalanságok nyilvánultak a bevételeknek a kamarához való jutásában. 1583. harmadik évnegyedében ugyanis befolyt 30.016 frt 32 dr, az utolsóban ellenben 60.307 frt 46 dr. De fenmaradt ez év teljes zárszámadásának két pél-

¹⁾ Országos Levéltár.

²⁾ N. Muzeum F. L. 938 : I.

³⁾ N. Muzeum F. L. 920 : IX.

⁴⁾ Országos Levéltár külön füzet.

⁵⁾ Országos Levéltár Copula Ann. III.

⁶⁾ Jerney-gyűjtemény a kecskéméti ref. főiskolánál I. köt.

dánya is,¹⁾ melyek a bevételt 115.715 frt 93 drra teszik, tehát valami 200 frttal többre, mint Wiener András számadása, mely már a végleg rectificált adatokat adja, míg a zárszámadásokba, minthogy azokat a naptári év után egy hónappal el kellett készíteni, néha olyan tétel is bele került, melyről később kisért, hogy más évre számolandó el. Ez okozza, hogy ugyanazon év némely számadásai közt eltérések mutatkoznak, mert az egyik korábban, a másik későbbben készült s így az egyik az ideiglenes, a másik a helyesbített eredményt tünteti föl. Az 1584. évről szintén van két további kimutatásunk. Az egyik ²⁾ az évnek harmadik negyedét öleli föl, mikor összesen csak 13.630 frtra 53 drt, tehát fél annyit sem mint az előző év hasonló negyedében, tett a bevétel. A másik ³⁾ az egész évre kiterjed s annak jövedelmét 126.012 frt 42 drra teszi s így jóval többre, mint a pénztárnok fentebbi kimutatása, minek okát már jeleztem. Az 1586. év eredményét azonban már csak töredékesen ismerjük márczius 13-ig Wiener fentebbi kimutatásából, azután két hónapi szünet következik, mert a pénztárnoki állásra úgy látszik csak május 15-étől kezdve akadt alkalmas tisztviselő. Ekkor Ztanyicznyaky Mihály lett főpénztárnok s évekig működött ez állásban, mint Rudolf királynak 1592. jun. 24-én Prágából kelt felmentvénye mutatja s legalább 1590. végéig, mely időre a fölmentvényt megkapta, teljes buzgalommal és sikerrel. 1586. május 15-től decz. végeig a bevételek ⁴⁾ kitettek 52.347 frt 67 drt, mely összeg a márczius 13-ig befolyt 15.441 frt 69 dral 67.789 frt 35 drra nő s így a márczius 13. május 15-ki két hónap alatt tetemes pénz folyhatott be, különben ez az év jövedelme aránytalanul elmaradt volna az előző s a következő éveké mögött.

¹⁾ N. Muzeum Fol. L. 920 : X. és 921 : VI. (ennek utolsó lapjai hiányzanak).

²⁾ Jerney-gyűjtemény I.

³⁾ N. Muzeum F. L. 920 : XI.

⁴⁾ A részletes évi zárszámadás máj. 15-től decz. 31-ig. N. M. F. Iat. 920 : XII. Ez az összeg már teljesen összevág a főpénztárnok azon kimutatásával, mely a királyi felmentvényben (Orsz. Lev. Copula Ann. II. köt.) említettik.

Ztanyicznyaky Mihály fölmentvényében ¹⁾ a következő négy év bevételei így vannak feltüntetve:

1587	182.828 frt 45 dr.
1588	163.498 » 35 »
1589	150.502 » 18 »
1590	82.341 » 84 »

Hozzáadva hivataloskodása első évét, — 1586 — ez időben a főpénztárnok 631.514 frt 52 dr bevételt számolt el és pedig 40 dr hiány kivételével, mely valami számadási hibából keletkezett, teljesen kifogástalanul. A következő években is megmaradt hivatalában s egy részletesebb kimutatás ²⁾ szerint 1591-ben 127.679 frt 82 drt, 1592-ben 107.955 frt 13 drt tettek a kamara bevételei. 1594-ből ismét van teljes zárszámadásunk, ³⁾ mely a bevételeket 82.087 frt 44 drban mutatja ki. Ebből mintegy 66,000 frtot a harminczad hajtott s adójövedelmet ez évben a kamara semmit sem kapott. Az 1598-ki zárszámadás ⁴⁾ 158.595 frt 38 dr bevételről szól, míg az 1600. évből eddig csak az első évnegyedit ⁵⁾ ismerem, melyben a bevételek 17.799 frt 86 dral szerepelnek. Ez az összeg valami másfél ezer forinton kívül hátralékokból, azon pénzből, melyet Illésházy István Trenecsénre fizetett (4000 frt) és kölesönökből (4560 frt) származott s így az új évszázad elég szomorúan köszöntött be a kinestárra.

III. A kiadások.

Változékony, bizonytalan lévén a kamara évi bevételeinek összege, bizonytalan és változékony volt a kiadások összege is. El lehet mondani, hogy a kamara minden évben annyit adott ki, mint a mennyit bevett s ha egyszer másszor maradt néhány ezer forint fölöslege, ez csak a papíron létezett, csupán az elszámolás eredménye volt, mert a kamara bevételei

¹⁾ Orsz. Levéltár Copula Ann. II. köt.

²⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. III. köt.

³⁾ N. M. Fol. L. 921: VII.

⁴⁾ N. M. F. L. 921: VIII.

⁵⁾ Jerney-gyűjtemény I. köt.

nagy részt egyáltalán nem készpénzben, hanem nyugtákban folytak be. Sőt ha kivételesen az év végén csakugyan maradt néhány ezer forint készpénz a pénztárban, az sem jelentett semmit. Nem fölöslegről, hanem közönséges pénztári maradványról volt itt szó, mely az államháztartás rendezett vagy rendezetlen voltának megítélésére semmi támaszpontot nem kínál. Ha a pénzügyi helyzetet akarjuk megítélni, erre nem az elszámolt évi bevételek és kiadások arányát, hanem a tényleges bevételek és azon összegek közti arányt kell vizsgálnunk, melyeket a kamarának ki kellett volna fizetnie, ha ugyan lett volna hozzá pénze.

Mint a bevételeknél, úgy a kiadásoknál sem készült évi előirányzat, sőt ilyesmiről itt még kevésbbé lehetett szó, mint amott. Mert ha bizonytalan volt az évi jövedelem tényleges összege, annyit legalább mindig előre tudott a kamara, minő forrásokra, minő jövedelmi ágakra számíthat. Azt azonban soha sem tudhatta előre, minő kiadások fedezésére fogják az év folyamán utasítani. Voltak ugyan állandó vagy rendes kiadásai is, azaz olyanok, melyeket minden évben a saját bevételeiből kellett fedeznie. De e mellett igen nagy szerepet játszottak nála az olyan kiadások, melyeket ma rendkívülieknek nevezünk, melyek azonban akkor a rendesek közt szerepeltek és pedig teljesen megfelelően ama kor jogi és pénzügytani fogalmainak. A mint akkor az összes közjövedelmeket nem az állam, hanem a király külön jövedelmeinek tekintették, akképen a kamara sem állami, hanem királyi közeg volt a király külön jövedelmeinek kezelésére és kiadásainak eszközzésére. Olyan volt a jellege, mint ma egy nagybirtokos központi főpénztárának. A mint a nagybirtokos e pénztár terhére szabadon utaltványoz mindenféle kiadást, bármely természetszerű legyen, bármely urodalmára vonatkozzék, s a főpénztárnoknak csak az a kötelessége, hogy meggyőződjék nem hamis-e a nála bemutatott utaltvány, más esetben be kell váltania — ha ugyan van hozzá készpénze, — úgy a király is egészen tetszése szerint a legkülönbözőbb kiadásokat fizettette ki magyar kamarájával. Minduntalan érkeztek királyi mandatumok, rendeletek, leiratok, melyek előre nem látott terheket róttak rá, s mint-hogy a király több nagy uradalom — különböző országok —

birtokosa volt, magyar központi pénztárával nem egyszer olyan kiadásokat fizettetett ki, melyek nem is magyar országát, hanem egy másikat illették. Bécsi kereskedők, külföldi hitelezők követeléseit kellett a kamarának kifizetnie; e mellett a király az egyes jövedelmi forrásokat ideiglenesen vagy évek hosszú sorára lekötötte ilyen kiadásokra speciális fedezetül. Ezek voltak az úgynevezett deputálások, midőn a király elrendelte, hogy akár állami természetű, akár magánszükségletek bizonyos jövedelmi forrásokból — egy vagy több vármegye adójából egy meghatározott harminczadhely jövedelméből — közvetlenül fedeztessenek s ily esetekben a kamaránál nem pénzben, hanem nyugtában történt az elszámolás az illető vármegye adójáról vagy harminczadhivatal beveteléről.

A kiadásokat illetőleg tehát a kamara nem volt egyéb, mint egyszerű központi fizető hivatal, melyre a király nem is a bevételek arányában, hanem a pillanatnyi szükségletekhez képest utalta a kiadásokat. A kamara viszont fizette a király minden utalványát, ha ugyan volt készpénze, ha pedig nem volt, egyszerűen várakoztatta az illetőt. Ily körülmények közt a kiadásokról évenként szabályszerű előirányzatot készíteni czéltnálant lett volna. Időnkint azonban az utóbbi évek tényleges eredménye alapján mégis kellett valami ilyenfélét is összeállítani, főleg azért, hogy a kamara az őt terhelő kiadások s a hozzá utalt bevételek közti aránytalanságot feltüntesse. Van ilyen munkálat 1583-ból, mely 1587-ben helyesbítettett.¹⁾ A kiadásokat illetőleg csak töredék ugyan, de mégis megtudjuk belőle, hogy az előirányzott 153.080 frt várható évi jövedelemmel legalább is 220—230.000 frt összegű szükséglet áll szemben, melynek kifizetését a király azon évben már elrendelte volt. A többek közt a 36.000 frtra előirányzott adó jövedelmét már akkorig kölcsönök kifizetésével és deputálásokkal 12.864 frt 66 dral terhelte meg. Ez még csak ment volna. De már a 80.000 frtnyi harminczadjövedelem mindenféle deputálás következtében 241.194 frt 64 dral volt terhelve s így a király legalább negyedfél évre *előre* lekötötte a jövedelmi for-

¹⁾ N. Múzeum F. L. 964.

rást. Nem esoda tehát, hogy ily gazdálkodás mellett a kamara legegyszerűbb, folyó rendes kiadásait sem igen bírta fedezni.

Már pedig ezek az állandó, rendes kiadások előre meg voltak állapítva. Mint I. Ferdinánd 1548-ban, akképen Miksa király kevéssel trónra lépte után 1566. ápril 24-én Nürnbergben kelt rendelete ¹⁾ szabályozta mindazon kiadásokat, melyeket a kamarának évről-évre kellett teljesítenie s melyek részben személyi (tisztii fizetések), részben dologi természetűek voltak. Ez ordinatióban a király a fizetéseket és más állandó szükségleteket véglegesen rendezni, szilárd alapra fektetni igyekezett, melytől csak érett megfontolás vagy rendkívüli körülmények esetén volt szabad eltérni. A XVI. századi Magyarország kormányzati viszonyai s főleg a királyi hatalom, az állam és a társadalom közti kapcsolata egész közvetlenségében tükröződnek vissza Miksa e rendelkezéseiben. Több rovatban csoportosítja az állandó kiadásokat. Megnyitja a sort a *főpapok* fizetése. Ezek közt legelől áll Oláh Miklós érsek, ki mint királyi helytartó, 3000, mint kancellár (*ratione officii cancellariatus*) 1440, összesen 4440, azután Bornemisza Pál erdélyi püspök s a nyitrai püspökség kormányzója 600, a veszprémi 400, Forgách Ferencz váradi, a pécsi, a zágrábi püspök egyenkint 400 frt fizetést húztak. A főpapi fizetések czímén tehát 6640 frt állandó kiadás terhelte a kamarát. Ez az összeg természetesen az egyes években lényegesen módosult; nem csak a személyek, a kik a fizetést húzták, változtak, hanem a fizetések is, főleg azért, mert a királyi helytartó nem mindig volt az esztergomi érsek s így csekélyebb javadalommal kellett megelégednie. 1574-ben e czímen az összes szükségletet csak 4400 frtra számították s a tényleges kiadás rendszeren évi 4—5000 frt közt mozgott.

A királyi normativum azután a *zászlós urak* évi fizetését szabályozza. Báthory András országbíró 2000, Mérey Mihály nádori helytartó 1500, Zrinyi Miklós gróf tárnok, Taly Ferencz kir. főlovász, gersei Petheő János kir. főkamrás, Bánffy

¹⁾ Orsz. Levéltár Benignae Resolutiones; egy másik példány, mely a kölcsönököt is felsorolja s így bővebb, Nemz. Múzeum Status Camerae (F. L. 964) becses kötetben.

István kir. főasztalnok, Báuffy László kir. főajtón-álló mesterek egyenkint 600, Dessewffy János kir. főudvarmester 500, Batthányi Kristóf kir. főpohárnokmester 400, Thurzó Ferencz tanácsos 600, Listhius János kir. titkár 200 és a kancellariánál további 400, Boeskey György kir. titkár 400 frt évi fizetést húztak. E fizetések, melyek összege 9000 frt, itt-ott a személyekre való tekintettel vannak ugyan megállapítva s az idők folyamán változtak az állások viselőivel együtt. Így például Báthory András a kétezer forintos fizetést személyére nézve húzta s az országbiróság maga nem volt oly gazdagon dotálva. De ez állások megmaradtak állandóan, habár például 1574-ben már csak 7500 frtra tették e czímen a szükségletet. A főpapok és zászlós urak fizetései később egy rovatban — de minden egyes fizetés külön kitüntetésével — számoltattak el s a két czímen a tényleges kifizetett összeg 1576-ban 11.355 frt 16 drt, 1583-ban 8779 frt 31 drt, 1584-ben 9304 frt 52 drt, 1586-ban 4231 frt 41 drt, 1591-ben 5646 frt 31 drt, 1592-ben 9270 frt 26 drt, 1594-ben 7665 frt 46 drt tett. A zászlós uraknak tehát az egész század folyamán kijárt állandó évi fizetésök, mi különösen azért érdemel figyelmet, mert köztük szerepelnek a magyar udvari méltóságok, melyek nem csak napjainkig, hanem igen régóta már tisztán czímekül adományoztatnak. A mohácsi vész egész százada folyamán e méltóságok viselői állandó évi fizetést húztak, mi arra vall, hogy ez állásokkal bizonyos teendők, kötelezettségek teljesítése járt, különben a pénztelen kincstár nem terhelte volna meg magát ily czímen állandó és tetemes évi kiadással, mert az akkori viszonyokhoz képest az udvari főméltóságok évi járaudsága igen tekintélyes készpénzbeli javadalmazást képviselt. E fizetések, melyekben az akkori *külön magyar udvartartás képe* egész határozottsággal kidomborodik, azt hirdetik, hogy az udvari méltóságok nem hangzatos czímül adományoztattak, hanem viselőik a fizetés fejében legalább időnkint hivatalos teendőt is végeztek, különben mért fizették volna őket? Hogyan és minő alkalmakkor működtek a fő udvari és állami méltóságok a gyakorlatban, azt kutatni nem a pénzügyi történet dolga. Feladatát teljesítette azzal, hogy visszaidézi az utókor emlékezetébe azt a tényt, hogy I. Ferdinándtól kezdve királyaink

az itt felölelt egész időszakon, tehát az egész XVI. századon át évi fizetést adtak a magyar udvari főméltóságok viselőinek, hogy tehát legalább pénzügyileg mindenesetre megvolt, külön szervezve és állandó fizetések alapjára fektetve volt az önálló magyar udvartartás, a magyar királyság állami és nemzeti függetlenségének egyik külső kifejezője.

Külön rovatban következnek ez után a *kamara személyi szükségletei*, melyekről fentebb részletesen szólottunk. A királyi normativum azonban e rovatban jelöli meg néhány külső tisztviselő, sőt Nicolaus de Candia pozsonyi naszádos kapitány (praefectus navalis) illetményét is s így ezekkel a szükséglet 6619 frtot tett.

A normativumnak csak ezen első három cziméről lehet elmondani, hogy az itt megállapított keret állandó maradt s habár évenkiint tényleg itt is voltak változások s egyszer több, másszor kevesebb kellett, egészben azonban a szükséglet az 1566-ki előirányzat keretében maradt. — A három czím egyikére sem kellett tetemesen nagyobb összeg, sőt ellenkezőleg rendszeren egy pár ezer forinttal kevesebb is elég volt. Ezekre nézve tehát pontos praeliminarét is készíthetett volna a kamara, mert itt nagyobb változásokról egyáltalán nem lehetett szó. Nem így áll a dolog a normativum többi czimeinél, hol a királyi kegynek, a felmerülő szükségletnek, a véletlennek igen tág tere nyílt a rendeseknek nevezett szükségletek lényeges fokozására, minek következtében praeliminare készítése itt már csakugyan lehetetlen volt. Az első czím a királyi *nyug- és kegydíjakat* (provisiones) foglalja magában. A király Zay Ferencznek addig, míg 200 jobbágygyal bíró jószágot nem kap adományul, évi 500 frtot, — ez összeg néhány éven át terhelte a kincstárt, — Dessewffy Jánosnak élete fogytáig a fentebbi főudvarmesteri fizetésen kívül évi 600; a hét selyei naszádos vajda mindegyikének évi 60, összesen 420, két komáromi naszádos vajdának évi 40, összesen 80, Ocharovics Mihály nevű rácznak 50, Baicsy Jánosnak, kinek atyját Ferenczet Buda ostromakor a király iránti hűsége miatt felnégyelték, 100, Besenyey Lénárdnak elhunyt atyja, István hűségéért 50, ugyane czímen István négy leányának 75, Érdemhegyi Bálint özvegyének, Zsófiának 100, Balázsy György szigeti zsoldos kato-

nának, hogy a fogságból való kiváltása után megélhessen, 32, Győr városa polgárainak 100, Syrovics Lászlónak, ki a királyi leveleket Budára, sőt Konstantinápolyba szokta szállítani, 100, Marosy Lukács nevű vaknak 13, Szondy Jakabnak, a drégeli hős testvérének György érdemei jutalma fejében 50, Palinay Pálnak (*cujus opera utimur in legatione Constantinopolitana*) 100, a nagy-szombati diákoknak, hetenkint 2 frt, összesen 104, Zsúmboky Jánosnak 200, Becsy Jánosnak (*qui secretarium in legatione Constantinop. egerat*) 60, Kutasy Lőrincz deáknak (*litteratus*) 32, a pozsonyi ferenczrendieknek 100, Áron vajda özvegyének 25, a pozsonyi kórház szegényeinek 80, a nagyszombati kórház szegényeinek 52, Buttkafalvy Miklós betegnek 20, Chygly Demeternek, ki a szigeti harcban megsebesült 25, Haberdanszky Annának 40, Fekethe Bertalan betegnek 32, gróf Frangepán Istvánnak (előbb 500) 800, Felpéczy Ferencznek 100, Venczel nevű csehnek, ki *excavando puteo Trencsényiensi szeme fényét veszttette*, 20 frt 80 drt, Drayling Tamásnak 80, özvegy Zankowyth Péternének 40, a szakolczai minoritáknak 100 frt évi díjat rendelt. Sok érdekes kortörténelmi adalék rejlik a normativum ez összeállításában. Itt vannak ama kor összes állami kegydíjsai, nyugdíjsai, innen ismerjük meg azt az egész tevékenységet, melyet az állam a culturpolitika összes ágaiban az iskolaügy, a közjótékonyosság, özvegyek, árvák, betegek segélyezése körül kifejtett Rendkívül szerény ez a tevékenység, de azért mégis már ekkor elég sokoldalú s ha modern háztartásunk inpozáns számösszegeivel szemben egészen semmiséggé is törpül, sokoldalúság tekintetében már összehasonlítható a modern költségvetéssel. Megvan benne kezdetlegesen, elemileg mindaz, a mi a mai államháztartásban nagy összegekkel szerepel. Akkor e czímen összesen mintegy 4406 frt volt felvéve. Ha azonban a későbbi zárszámadások azon czímeit, melyek *provisiones, pensiones, gratiae, elemosynae* név alatt előfordulnak, ide számítjuk, akkor jóval nagyobb, egész 10.000 frtot tevő összeget kapunk, ámbár a speciális kegydíjak czíme alatt tényleg csak 3—4000 frt van felsorolva. Csakhogy e tekintetben az akkori felfogás nagyon sajátos és az elszámolás ennek megfelelően nagyon eltérő volt, mert a legkülönbözőbb természetű költségeket néha egy czím

alatt, viszont pedig teljesen azonos természetű kiadásokat négy-öt különböző czímen számoltak el.

A következő czím a *várak ellátásának* évi költségeit állapítja meg s Trencsénnek 500, Tury Györgynek, a híres palotai kapitánynak a maga és őrsége fizetésére 4800, a veszprémi püspöknek Palotához csatolt jöszágaiért 400, a pécsi püspöknek Szigethez csatolt tizedeiért 500, a veszprémi káptalának Tihanyhoz csatolt jöszágaiért 200, Verancsics Antal egri püspöknek az egri jöszágok fejében 6400 frtot rendel évenként. Itt a kiadás 10.300 frtban van megállapítva. Ez azonban nem felelt meg a tényleges szükségletnek, a zárszámadásokban később a fentebbi költségek a legkülönbözőbb rovatokban számoltattak el úgy, hogy a várak ellátása czímén 1587-ben csak 1200 frt van ugyan felvéve, de annál több szerepel belőlök más czímek alatt, főleg a különböző katonai kiadások rovatában s teljesen bizonyos, hogy a kamarának a várak ellátása czímén, noha az ellátás közvetlenül nem reá, hanem más hatóságokra volt bízva, minden egyes évben jóval nagyobb összeget kellett kifizetnie.

Ugyanez áll a következő czímről, mely a *kölcsönvett pénzekről* intézkedik. Itt csupán a következő államhitelezők szerepelnek: Balassa Farkas 12000 kölcsöne után, addig, míg a lipcei kapitányság tisztét viselte, évi 7 $\frac{1}{6}$ -ot tehát 840 frtot (ugyane normativum az évi, de kétségkívül az év későbbi szakában készült másolata¹⁾ már özvegy Balassa Farkasnál említi a 12.000 frtos adósságnál), Balassa András 2000 frtos kölcsöne után 140, a pozsonyi ferenczrendiek 1000 frtos kölcsöne után 50, Blagay Kristóf örököseinek törlesztésül 200 frt összesen 1230 frt évi teherről lenne szó. Tényleg azonban adósságok törlesztésére vagy kamattfizetésre a kamara évenként aránytalanul nagyobb összegeket fordított részint az adó, részint a harminczad bevételeiből, melyek ide vonatkozó deputálásokkal túl és néha évek sorára előre meg voltak terhelve. Így például az 1576-ban 58.498 frt 20 dr, 1583-ban 20.507 frt 38 dr, 1584-ben 56.218 frt, 1586-ban 17.186 frt 07 dr, 1592-ben 35.731 frt 04 dr, 1594-ben 16.656 frt 96 dr fizetett ki a zárszámadások szerint a hitelezőknek tőketörlesztés

¹⁾ N. Muzeum F. L. 964.

és kamat fejében. Az 1566-ki normativum e czíme tehát meg sem közelítette a valódi szükségletet s alapján a jövőre nézve semmiféle számítást nem lehetett tenni.

Minthogy a kamara és általában a király tisztviselői sokféle kiküldetésben jártak, hivatalos utazásaikra napi díjat kaptak, melyet a normativum szintén megállapított: Báthory Andrásnak, Peregi Gábornak, Zrínyi Miklósnak a király a legnagyobb napidíjat — 4 frt — engedélyezte. Ellenben a kamarás csak 2 frt, sőt ha a kocsit a kincstár fizette, csak $1\frac{1}{2}$ frtot, az alantasabb tisztviselő a kocsipénzzel együtt 1 frtot, a királyi jogügyek igazgatója ugyanannyit — csak ha külföldön járt, számíthatott fel külön, mérsékelt kocsipénzt, — az octávák idején minden ülnök 1, a két praelatus és a két zászlósúr egyenkint 2 frtot kapott s ha utaztak, az úton töltött minden napért — öt mértföld vétetett egy napi útnak — külön 2 frtot kaptak. E költség kifizetése is a kamarát terhelte, még pedig némelyik évben, — mikor nagyobb commissiók voltak különféle ezélekből kiküldve, szintén elég nagy összegekkel. Miksa király 1566-ban tehát összesen 38,195 frtnyi évi rendes kiadással terhelte meg a pozsonyi kamarát s ez összeg a hozzá utalt jövedelmekben minden esetre bőséges fedezetet nyert volna. Csakhogy, mint láttuk, tényleg egész máskép alakultak évi kiadásai, mert a király egyre több költséggel terhelte budgetét. 1574-ben maga a kamara összeállította ¹⁾ azon átlagos évi szükségletet, melynek fedezése föltétlenül reá van ruházva. Itt a következő tételekkel találkozunk: főpapok 4400, zászlósok 7500, a magyar kancellária titkárai 880, a kamara 6164, a Morvaországban levő magyar harminczad hivatal (handgravii, perceptoris et satellitum in Moravia) 1234 frt 20, postahivatalok (Fischamend, Komárom, Kassa) 499, pozsonyi vár tisztei, naszádosok 407, provisiók 2552, pensiók (egri püspök 3200, Chepely Mihály örökösei 300, tengeldi Bornemisza János 100) 3600, várak ellátása 2900, összesen 36.619 frt 80 dr. Ez összeghez azonban még a következők járultak: Murány vára ellátására évi 1000, némely jószágok visszaváltására 1500, kegydíjakra 3500, különböző bizottságok költségeire 1600, bírói

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. I. köt.

és más ilyen kiadásra 1000, okiratokért 50, alamizsnára 300, úti és más ilyen költségre 350, Forgách Simonnak 200, a szepesi kamarának a felvidéki katonaság zsoldjára 14.000, összesen 23.500 és a két tétel együtt 60.119'80. Itt tehát a rendes kiadás már jó harmadával nagyobb, mint volt 1566-ban Pedig még itt sem a tulajdonképeni rendes szükséglettel állunk szemben. Egy 1587-ki számításban egészen új kiadási tételekkel találkozunk. Ilyen a póstaköltség, mely már évi 4838 fítra nőtt; azon összegek pedig, melyeket katonai költségek czímén kellett a kamarának évenként a saját jövedelmeiből fizetni, 25.136 fírt 42 drra mentek, egy egész sereg más költségen kívül, melyeket külön mutat ki, noha ide tartoznak. Ilyen a várakra 1200, a pozsonyi tüzérség 153 fírt 60, az annonariusnak 1712 fírt 82 dr. Ez időben már a 153.080 fítra számított összes jövedelemmel valami 320.000 fírt szükséglet¹⁾ állt szemben; olyan korlátlanul utalványozta reá és jövedelmeire a király a különböző kifizetéseket.

Tényleg természetesen csak amennyit fizethetett ki, a mennyi pénze épen volt s minthogy sohasem volt annyija, mint a mennyi kellett volna, a kincstár állandón adósa maradt mindenkinek, a ki vele üzleti összeköttetésben állt. Idővel a királyi vagy államadósságok összege roppant nagyra nőtt s mint fentebb láttuk, Miksa király már trónra léptekor egyedül a magyar végbeli katonák zsoldja fejében egy milliót meghaladó adósságot örökölt atyjától, Ferdinánd királytól. Ez az összeg azonban nem közvetlenül a kamarát terhelte. De mint már jeleztem, hozzá is számos állami hitelező lett követelésével deputálva s az államadósságok akkori állapota, az állami hitelezők dolga, a régi pénzügyi történet egyik fölötté érdekes fejezete. A kamara 1576-ki költségvetése tájékoztat ad azon állami hitelezőkről, kiknek követelését ő lett volna köteles visszafizetni. Ez évben a kincstár²⁾ a következőknek volt adósa: Nádasdy Ferencznek, ki a pénzt 1574. decz. 1-én adta kölcsön 7310 fírt 50 dr, Bechler Györgynek 7687'11, Balassa Jánosnak fizetési hátralékai fejében 12.000 fírt, Zrínyi Györgynek 10.380

¹⁾ A kimutatás N. M. F. L. 964.

²⁾ N. Muzeum F. L. 920: IX.

frt (ez ö-szeget még atyja, Miklós adta Győr építésére kölcsön a királynak) Bechler Konrád és társai pozsonyi polgároknak 8000 frt, Roccho Garasia de Bergamo-nak 7816 frt, vásonkői Horvát Gáspárnak 3000 frt, özvegy Auer Jánosnének Bécsből 16.797 frt 46 dr., Bakits Margitnak 9000 frt, Geoswein György nürnbergi polgárnak 5000 frt, Nagy-Szombat polgáraitnak 500 frt, Castello Bertalamnak és társainak 4000 frt, Krušics Jánosnak 37.908 frt 59 dr, Listius János győri püspöknek 400 frt, Bornemisza Tamás nagyszombati polgárnak 400 frt, Ungnad Kristófnak élelmi szerekért 6000 frt, Albrecht Bertalan nürnbergi polgárnak 6000 frt, Ujlaky János váci püspöknek 2000 frt.

Valami 130.000 frtot kellett volna tehát 1576-ban, midőn összes bevétele csak 151.271 frtra ment, csupán adósságtörlesztésre fizetnie. Törlesztett is belőle, de csak annyit, a mennyit épen birt. Bechler Györgynek a külföldre hajtott ökrök vámja fejében — az esedékes vámot nem kellett készpénzben fizetnie, hanem leszámították követeléseiből — 3280 frt 50 drt. Bechler Konrádnak, és társainak ugyanily módon, 6774 frt 50 drt, térített vissza; Geosweinnek 500 frtot, másoknak is tetemes összegeket fizetett, de a nagy részszel mégis adós volt kénytelen maradni.

Annál kevésbbé járhatott el másképen, mert nem egyszer olyan zavarban volt, hogy a legkisebb összegeket, a legsürgőbb pillanatnyi szükségleteket sem birta fizetni s ilyenkor fűhöz-fához folyamodott kölcsönért. Legközelebb álltak hozzá a pozsonyi polgárok, kikhez minduntalan fordult kisebb-nagyobb kölcsönökért, melyek a kényszer-kölcsön jellegét viselték magukon. A pozsonyiak aligha szívesen adták, mert rendetlenül kapták vissza. 1580. január 8-án a kamara sürgős szükségletre 278 frtot, jul. 1-én Forgách Simon fizetésére 250 frtot, 1581. aug. 8-án Érsek-Ujvár halaszthatatlan építésére 500 frtot vett tőlök kölcsön. Ez 1028 frtból 1581. decz. 31-én a szempezi harminczados útján visszafizettetett 480 frt, 1582-ben 500 frt ¹⁾.

¹⁾ Orsz. Levéltár Copula Ann. I. E számadásban következő tétel is előfordul: Eisdem civibus de mandato suae Mattis die 25. oct. 72 emanato *ad restorationem turris*, quam in memoriam felicitis coronationis Smissim Dni Principis Rudolphi Hung. Regis altius extruere volebant, soluti sunt flor. 500.

De ugyanez évben jul. 23-án 300, aug. 17-én ismét 200 frtot kellett kölcsönözniök a kamara sürgös szükségleteire s így követelésök 1048 frtot tett.¹⁾ Nem csak ezt nem kapták vissza, hanem az 1589—93. években a kamara folyton újra megsarcolta őket s 1593. végén követelésök 4580 forintra szaporodott fel.²⁾

Kivülök azonban sok más hitelezője is volt a kincstárnak. 1588-ban Baranyay Bálintnak a kamara 7296 frtjával tartozott s ebből az év első felében 2176 frt 78 dr törlesztett. Chanyi Ákos örökösének 18.000 frt járt, mely 1578 óta különböző részletekben a szempeczi harminczadnál törlesztetett s 1588. végén már 204 frt 80 dr-ra szállt le. Pálffy Tamás özvegyének 1586. márcz. 28-án járt 5692 frt 31 dr, melyből 1591. febr. 1-ig kifizettetett 3550 frt 19 dr s a hátralék ekkor is még 2142 frt 12 drt tett. Pedig a kamara készségesen fizetett, ha épen tehetette s csupán a harminczadok útján közvetlenül ezek jövedelméből a következő összegeket adatta³⁾ ki az állam különböző hitelezőinek:

1572: 1255 frt 65 dr, 1574: 237 frt 10 dr, 1577: 1560 frt 18 dr.
 1578: 3802 » 66 » 1581: 15.979 » 20 » 1582: 11.818 » 13 »
 1583: 1744 » 32 » 1584: 16.833 » 17 » 1585: 25.732 » 23 »
 1586: 17.282 » 50 » 1587: 46.054 » 18 » 1588: 64.375 » 22 »
 1589: ápril hó végeig 50.677 frt 53 dr.

Csupán e 12 év és négy hó folyamán tehát ez egyetlen jövedelmi ágból 275.852 frt 12 dr fizettetett ki a király deputálásai alapján többé-kevésbbé adósság természetével bíró szükségletekre. De a király adósságai mindazonáltal folyton szaporodtak. Az udvari kamara már 1576-ban megpendítette az eszmét, ne kérjen-e a király a felhalmozódott adósságok törlesztésére külön rendkívüli segélyt a magyar országgyűléstől. Akkor elejtették ugyan e tervet, de 1578-ban ily kérelmet is intéztek a rendekhez, melyek azonban csak a szokásos adót szavazták meg s az adósságok törlesztéséhez a nép szegénysége miatt nem akartak külön segélylyel járulni.

¹⁾ Orsz. Lev. Copula Ann. I. 1580—82. számadás.

²⁾ Orsz. Lev. Lymbus I. 2.

³⁾ Orsz. Levéltár Copula Ann. gyűjtemény.

A sokféle kiadás közt, mely évről-évre rendszeren terhelté nem csak a pozsonyi, hanem a szepesi kamarát is, elég tekintélyes helyet foglalnak el a királyi és főhercegi udvartartások számára tett különböző költségek. Itt nem az országgyűlési kiadásokat értem, melyek mindig nagy összegeket vettek igénybe a Pozsonyban időző udvar ellátása számára. Évről-évre különböző összegeket fordított a kamara az udvar által elfogyasztott bor beszerzésére és elszállítására. Bort vásároltak főleg Sopronban, Ruszton, Szent-Györgyön és Tokajban. Már 1566. januárban 20 hordó bort szállított a kamara Egerből Bécsbe s csak a fuvarért 100 frtot fizetett ki. Különösen Szent-György és Sopron városa maradt az udvar állandó szállítója a kamara közvetítésével, mely Sz.-Györgyben például 1577-ben 280 $\frac{1}{2}$ urna bort vett 2 frt 40 drjával s melynek fuvara 146 frt 89 drt tett. Sopronnak is kiváló része jutott a szállításban s csupán ez a város az 1579—82-ki négy évben 4217 frt 28 dr értékű bort adott el az udvar — a király és a főherczegek — szükségleteire. 1584-ben az udvar bora címén 1288 frt 45 dr szerepel a kamara kiadásai közt. 1586—1593-ban Sopron 6256 ft 48 dr, 1590—93-ban Szent-György 3533 frt értékű bort adott el. Miksa főherczeg, a választott lengyel király, még külföldre is küldetett magának magyar bort.¹⁾ 1589-ben egyedül Sopronban és csupán Ernő főherczeg számára 1081 frt 38 drt költött a kamara fuvarral együtt. 1592-ben ugyanott a király számára 1063 frt 71 drnyi, a főherczeg számára 286 frt 83 drnyi bor kellett. 1594-ben e czímen Szent-Györgynek 2868 frt 58 drt fizetett ki. Az 1594—9. és 1601—3. években Szent-Györgyön 8359 frt 26 bort vett a kamara az udvar számára. De Soprontól is vettek folytonosan s csak e városnak 1598-ban a király és Miksa főherczeg részére 1233 frt 66 dr fizettetett ki borért.²⁾

De az udvar másnemű szükségleteit is fedezte Magyarországbán, a magyar kamarák jövedelméből. Így például 1589-ben

¹⁾ 1588. szept. 11-ki levelében kéri a szepesi kamarát, hogy az eddigi borszállítványok elfogyván, küldjön neki még 20 hordó bort Lengyelországba. Ezt is megkapta, mint 1589. január 23-ki levelében írja. A levelek N. M. F. L. 957.

²⁾ Az adatok különböző egykoru számadásokból vették.

Bécsből utasították a szepesi kamarát, vásároljon a király számára néhány jó szürke lovat. A felvidéken azonban ez bajosan ment s a kamara 1589. május 1-én azt felelte, hogy mindent elkövet ugyan a megbízás teljesítésére, de e vidéken jó és szép lovat nem igen kapni (*equos elegantiores et usibus S. Mattis dignos invenire necdum potuimus*), ámbar többekhez fordult, így Thurzó Elekhez is, kinek van ugyan jó lova, csak-hogy nem szürke, mint a felség kívánja.¹⁾ A későbbi években sokféle javaslat merült föl arra nézve, hogyan történjék az udvarnak Magyarországból való nagy arányú ellátása. De az udvar szükségleteinek fedezéséhez, az udvartartás költségeihez Magyarország már ekkor elég tekintélyes összeggel járult, habár nem a modern civilizista alakjában. A két kamara kiadási tételei közt évenként fordulnak elő elég nagy összegek, melyek az udvar által kívánt s a király és a főherczegek ellátására rendelt különféle vásárlásokra szolgáltak.

De a főherczegeknek 1585 óta külön és állandó *pénzbeli* ellátást is rendelt a király a pozsonyi kamaránál. E rendelete alapján 1585. január elsejétől Ernő, Mátyás és Miksa főherczegeknek évenként 10.000 rénes forintot, mely magyar pénzben 8571 frt 40 drt tett, tartozott kifizetni. Ez meg is történt és pedig a kamara nehéz pénzvizonyaihoz képest elég rendesen. 1585-ben az összeg több részletben ugyan, de teljesen kifizettetett, 1588-ban a kifizetés már csak 5831 frt 64 drt tett. Egy 1591. jul. 31-ki elszámolás szerint 1585 óta a főherczegeknek járt összesen 55.714 frt 10 dr, melyből megkaptak 50.303 frt 50 drt s hátralékos követelésök csak 5410 frt 58 drt tett,²⁾ mely utólag szintén kifizettetett.

Az állandóan saját jövedelmeire deputált katonai kiadásokon kívül a kamara minduntalan a hadi fizető mesternek (*solutor bellicus*) is kénytelen volt nagyobb összegekkel szolgálni. Így Gattermayer Egyed fizető-mesternek csak 1587. márcz. 25-től decz. 31-ig 33.185 frt 81 drt, 1588/9-ben 89.670 frt 98 drt fizetett ki.³⁾ Szóval meg volt terhelve mindenféle

¹⁾ Az ide vonatkozó levelezés N. M. F. L. 957.

²⁾ A kimutatások Orsz. Lev. Copula Ann. I. és II. köt.

³⁾ A számadások Cop. Ann. I. és II.

kiadással s ezek összege semmiféle arányban nem állt bevételeivel. Ez utóbbiakat legföljebb úgy lehetett volna fokozni, ha az udvari kamara juttat hozzá évenként nagyobb összeget. Csakhogy az udvari kamara hasonló pénzhíánnyal küzdött s csupán kivételesen segíthette ki a pozsonyit. Ellenben kiadásait a király szakadatlanul ujjakkal gyarapította, tekintet nélkül jövedelmi forrásaira. Természetes, hogy a kamara tényleg csak amennyit törlesztett évi terheiből, a mennyi pénze épen volt, a többivel pedig egyszerűen adós maradt, még pedig tekintet nélkül akár a szükséglet sürgős voltára, akár a szóban forgó személyre nézve.

Az évi tényleges kifizetések összegeiről az egyes zárszámadások nyújtanak tájékoztatást. Az 1566-ik év két első hónapjában 28.570 frt 59 dr, az egész év folyamán 147.996 frt 30 dr fizettetett ki. Wiener András pénztárnoksága idején az évi kifizetések következőleg alakultak:

1576. okt. 21-től decz. végéig	45.693 frt 81 dr
1577	117.765 » 65 »
1578	145.817 » 15 »
1579	97.333 » 89 »
1580	146.429 » 57 »
1581	101.970 » 69 »
1582	147.818 » 69 »
1583	105.757 » 79 »
1584	125.934 » 79 »
1585	110.612 » 22 »
1586 (május 13-ig)	15.567 » 35 »
Összesen :	1,160.701 frt 64 dr.

1586. május 14-én Ztanyicsnyaky Mihály lett a pénztárnok, ki a következő összegek kifizetéséről adott számadást:

1586 (május 14-től)	52.330 frt 15 dr
1587	182.701 » 59 »
1588	163.590 » 07 »
1589	150.550 » 43 »
1590	82.341 » 84 »
Összesen :	631.514 frt 12 dr
1591	107.955 frt 13 dr
1592	127.679 » 82 »

E két évben az utolsó krajczárig elköltetett minden bevétel s kiadás és bevétel teljesen fedezi egymást, ellenben 1594-ben a kiadás 81.225 frt 69 dr s a folyó évi jövedelemből 861 frt vitetett át a következő esztendőre.

A kiadások elszámolása ép oly pontossággal történt, mint a bevételeké. A zárszámadás kiadása részére szintén készült határozott schéma, mely valami húsz cím alatt csoportosítja a főbb kiadásokat s állandó mintául szolgált. Kezdi a tiszti fizetéseken s ezeket három rovatba foglalja: 1. a főpapok és zászlós urak, 2. a kamara tagjai, 3. különböző hivatalnokok fizetései. Ezután következnek a várakat terhelő kiadások (*intertio et pensiones arcium*) továbbá 1. a katonai szükségletekre, 2. az udvari fizetómester számára, 3. hitelezők részére, 4. az ő felsége részére vásárolt borokért, 5. tizedek bérletéért járó kifizetés. Azután a közmunkaváltság címén befolyt pénz számoltatott el s következtek a költségek, 1. igazságszolgáltatási czélokra (bírák és ülnökök díja az octaváknál), 2. a fiscus számára szükséges okiratok kiállításának díja, melyet főleg a hiteles helyeknek fizettek; 3. különböző bizottságok számára. Utójjára a következő címek következtek: hajókra tett fizetések, császári kegyelem (*gratia imperatoria*), a dugáru jövedelem elköltése, alamizsna, a kamara aprólékos kiadásai. Minden egyes rovatban rengeteg sok a kortörténelemre vonatkozó becses anyag s a kamara számadáskönyvei a XVI. századi Magyarország összes állapotait épen úgy megvilágítják, mint modern zárszámadásaink a mai Magyarország állami és társadalmi szervezetét.

A szepesi kamara költségvetései.

A szepesi kamara szervezete minden lényeges részében a pozsonyinak és bécsinek mintájára készült. Hogy e szervezet minél sikeresebben működhessék, a király kipróbált szakembereket, Pozsonyból az érdemes Torda Zsigmond kamarást, ki azonban rövid működés után eltávozott, valamivel később Bécsből egy német szakembert nevezett ki hozzá s általában, a mennyire megítélhetjük, a tiszti állásokat a számviteli szakban járatos egyénnel töltötte be. Mindazonáltal az új kamarának

nehéz gyermekbetegségeken kellett átesnie, mielőtt az idők folyamán megszilárdult s sokféle teendői teljesítésére képessé vált. Az első években fölötte rosszul mentek a dolgai. Okozta ezt a Schwendivel való összeütközéseken kívül első sorban azon zürzavaros állapot, melyben akkor a számára kijelölt ország-rész, a királyi pénzügyek szempontjából találatott. A királyi pénzügyi közigazgatás e vidéken régóta megvolt ugyan, de a hiányos és elégtelen ellenőrzés miatt az egyes külső tisztek, udvarbírák, harminczadosok, rovók nem egységesen működtek, nem voltak a pontos ügyvitelre, a kielégítő számadástételre szoktatva. Ellenkezőleg épen a rendetlenséget szokták meg s az új kamara, mely különben is egy háboru viharai közben kezdte tevékenységét, csak nehezen és lassan birta külső tiszteit parancsainak lelkiismeretes követésére, rendre, fegyelemre nevelni, melyek az akkori társadalomnak különben is gyöngye oldalai voltak.

Ehhez járult a saját függési viszonya egyrészt a pozsonyi magyar, másrészt a bécsi udvari kamarától. A pozsonyi, a mennyiben a ránk maradt iratokból látom, épen nem zavarta ugyan beavatkozásaival a kassainak ügymenetét, sőt még azon jogokat sem gyakorolta, melyekkel a királyi utasítás felruházta. Hamar kibocsátotta gyámkodása, védnöksége alól, mert saját bajai és gondjai sokkal inkább igénybe vették, semhogy a távoli Pozsonyból dirigálhatta volna a kassai új kamarát. Ez azonban ez utóbbinak nem sok hasznára vált s nem szolgált hatalma, önállósága gyarapítására, mert a mit nem tett meg a pozsonyi, azt megtette a bécsi udvari kamara; magához ragadta az egész felügyeletet s folyton nagyobb mértékben közvetlen függésbe hozta az új intézményt önmagához. Nemcsak mindenben vezette, nem csak szükségleteit ő szabta meg s irányt adott egész működésének, hanem arra is kényszerítette, hogy a legaprólékosabb ügyekben, jelentéktelen állások betöltésénél is hozzá forduljon s az ő rendeletei értelmében járjon el. Mindez a Bécs és Kassa közötti távolság s az akkori közlekedés mellett szükségképen rendkívül megbénította a kassai kamara különben is nehézkesen, bürokratikusán működő gépezetét, főleg mivel az udvari kamarának más dolga is volt

elég s néha hetekig váratta a kassait felterjesztéseinek, vagy akár sürgős jelentéseinek elintézésével.

Mindezekhez személyi természetű bajok járultak. Bornemisza Gergely csanádi püspök, az új elnök és két kamarása Torda Zsigmond és Paczót János közt hiányzott a nélkülözhetetlen egyetértés. Az elnök, úgy látszik, gyakran távol vagy beteg lehetett, mert Miksa király nem egyszer közvetlenül a két kamaráshoz intézi leiratait. Bornemisza 1573-ban a csanádi helyett a váradai püspökséget kapta ¹⁾ s az Eppus Varadiensis aláírás még néhányszor előfordul az ügyiratokban, de ez évben megvált az elnöki állástól s helyét Révay Ferencz vette át. Még rövidebb ideig működött Kassán Torda Zsigmond, épen az a kamarás, kibe Pozsonyban kifejtett sok évi sikeres működése folytán Miksa király a legnagyobb bizalmat helyezte s kit épen azért nevezett ki Kassára, hogy az új kamara gépezetét működésbe helyezze. De Torda nem jól érezte magát ez állásban s habár a király 1568. január 7-én ²⁾ 200 tallért rendelt neki évi fizetésén felül, ugyanekkor Torda családi ügyekben (a királyi leirat azt mondja róla: *quamobrem ipsum ad sedem ecclesiasticam in causa uxoris et liberorum ejus orphanorum recurrere oporteat*) hosszabb szabadságidőt kért. A király ³⁾ 1568. január 19-én értesíti a kamarát, hogy Torda nehezen nélkülözhető ugyan, de ha minden áron menni akar, adjanak neki 6 heti, sőt ha másképp nem lehet, 6 havi szabadságidőt, melynek leteltével azonban okvetetlenül térjen vissza állására. A szabadságidőt megkapta, de hogy újra elfoglalta volna helyét, annak nincs nyoma. 1573 óta Révay Ferencz elnök mellett állandóan Paczót János és Sycelius Mihály szerepelnek, mint kamarások a ránk maradt ügydarabokon.

A mondottak után érthető, hogy a szepesi kamara létele első néhány esztendejében nem birt a szabályzataiban pontosan megjelölt rendes kerékvágásba vergődni és ügymenetében olyan hiányok nyilvánultak, melyeken a rég megszűlőardult pozsonyi kamara már túlesett s melyek csakhamar Miksa király

¹⁾ Schematismus cleri dioecesis Csanadiensis 1892. 14. lap.

²⁾ Orsz. Lev. Mandata VI.

³⁾ Orsz. Lev. Mandata VI.

részéről fontos intézkedéseket tettek szükségessé. A király 1570-ben külön biztosokat küldött¹⁾ ki, hogy egyrészt egész Felső-Magyarország pénzügyi állapotait, az egyes jövedelmi forrásokat és kezelésöket a hely színén megvizsgálják, másrészt pedig a kamara ügymenetét behatóan megvizsgálják s tapasztalataikról részletes jelentést tegyenek. A vizsgáló biztosok tapasztalatai minden irányban fölülte kedvezőtlenek lehettek, mert Miksa király 1571. aug. 8-án Bécsből a szepesi kamarához hosszú leíratot²⁾ intézett, mely részben gyökeres módosításokat tesz az 1567. áprilisi alapvető utasítások némely pontjain, részben pedig ez utasítás többi pontjainak szigorú megtartásáról intézkedik. A rendelet igen terjedelmes s tiszta képet ad a kamara gépezetének kezdetleges, gyakran szabályellenes működéséről. Az elnök és a kamarások közt nem volt meg a nélkülözhetetlen jó viszony, a tanácsulések zavaros lefolyást vettek, a hivatalnoki jogkörök nem tartattak meg; határoztak a kellő formaságok nélkül, határozott az, a kinek tetszett úgy, hogy egész anarkhikus állapotokat jelez a királyi leírat azon pontja, mely meghagyja, hogy az elnök vagy helyettese szigorúan az 1567-ki utasításban körülírt módon vezesse a tanács tárgyalásainak rendjét, hogy egyik kamarás megadja a másiknak becsületét (*alter alterum honorifice tractet*) s az elnök a tanácsosok, ezek meg az ő tudta nélkül határozatot ne hozzanak.

Hasonló panasz merülhetett fel a kamara titkára ellen, kire mint a tanács határozatainak jegyzőkönyvbe foglalójára s általában fogalmazói szakfőnökére igen fontos feladatok vártak. A király különösen meghagyja neki, hogy teendőit pontosan és jól végezze, az iratokat biztos helyen s ne a kamarában őrizze. E rendelet azt is jelzi, hogy sok volt a baj a kamara épületével, mely nem felelt meg a szükségleteknek. Már föntebb láttuk, hogy kicsiny volt s a főszámvevőnek külön hivatalos helyiségről kellett gondoskodnia egy más épületben. Itt azonban az is ki van mondva, hogy biztosság tekintetében

¹⁾ Ezt az 1571-ki leírat mondja el.

²⁾ Az igen hosszú okmány Orsz. Lev. Liber Instructionum IX. köt.

sem felelt meg s hogy a kamara levéltárát épen ez okból másutt kellett őrizni. Természetes, hogy ily nagy hivatalnál a helyiség alkalmatlan volta nagyban hátráltatta a rendes ügymenetet.

De más tekintetben sem vette figyelembe a kamara az utasításokat, melyek pedig elég világosak voltak. Nem tartotta meg a fizetésre, előlegekre vonatkozó szabályt s főleg azt, hogy a pénztárnok eszközöljön minden fizetést. A nyugták nem elég szabatosan voltak kiállítva; a pecsétek és titkos iratok elhelyezésére rendelt ládák kulcsai nem elég szigorúan őriztettek s nem mindig voltak az elnöknél vagy egy tanácsosnál. Nem feleltek meg a király azon kívánságának, a hogy az országrészes összes bevételeiről és kiadásairól, a rendesekről valamint a rendkívüliekről, részletes kimutatást terjesszenek eléje. Mindezekre nézve szigorúan meghagyja az utasítások megtartását.

Az 1567-ki utasítás a kamara egyik feladatának azt tűzte ki, hogy legrészletesebb összeírást készítsen mindennemű jövedelmeiről, a kezelése alatti jószágokról, hogy különösen ezek urbariumait összeírja, mert csak belőlök lehetett tájékozást nyerni a jószágok jövedelméről, melyeknek nagy része a jobbágyrenden levők készpénzbeli, terménybeli szolgálataiból és munkájának értékéből állt. E főfeladatának a kamara még 1571-ben sem tett eleget s a király újra szigorúan meghagyta az ide vonatkozó összeírások mielőbbi elkészítését.

A kamara egyik jövedelmi ága a papi tized volt, melyet a kincstár rendes évi díj fizetése mellett haszonbérbe vett az egyháziaktól s a jövedelmet készpénzben vagy természetben a végvárak élelmezésére fordította. E jövedelmi ág kezelésére a szepesi kamara új experimentumot tett. Az egyes járásokban működő dézsmások (decimator) ellenőrzése czéljából külön főfelügyelőt (superintendens seu inspector) rendelt Komornik N. személyében, kinek hatásköre a kamara területének összes dézsmaügyére kiterjedt. Ez a főfelügyelőség azonban nem bizonyult czélszerűnek, mert sokan azt tartották, hogy egy ember a roppant területen nem gyakorolhat sikeres ellenőrzést s helyesebb, ha a dézsmatiszteket is közvetlenül maga a kamara ellenőrzi s vonja szoros számadásra. E kérdésben a király még nem akart véglegesen dönteni, de meghagyta a kamará-

nak, hogy behatóan tárgyalja az ügyet s adjon véleményét, fentartandó-e a főfelügyelői állás vagy nem.

Különösen nem teljesültek az első években azon várakozások, melyeket az új intézmény alakításához fűztek, a korona- vagy várjóságok gazdasági kezelése körül s ha alaposak a királyi leiratban hosszasan felsorolt panaszok és hiányok, akkor a kamara első négy esztendei tevékenysége e téren csakugyan elszomorítóan meddő maradhatott. A tisztartók és udvarbírák — valamint a többi külső tisztek — a szigorú parancs daczára sem küldtek be évnegyedes számadást; Patakon, Tokajban, Ónodon, Szatmárt, Munkácson és óriási urodalmaikban egyetlen egy majorsági gazdaság (allodium) sem szerveztetett; nem volt sem a kellő gazdasági épület, sem marha, mi az uradalomnak jövedelmességét nagyon csökkentette. Sok várban pincze, magtár vagy épen nem, vagy csak igen rossz volt; a kamara által kinevezett tisztek nem feleltek meg hivatásuknak s csak saját hasznukra gondoltak. A király utasította tehát a kamarát, hogy a jelzett bajok orvoslásáról gondoskodják s csak becsületes embert nevezzen ki a jóságok kezelésére. Minde hiányokért, különösen pedig azért valóságos szemrehányással illette a kamarát, hogy megtűrte, hogy nemes emberek, qui antiqua nobilitate gloriantur, a királyi jóságokon paraszttelkeket vásároljanak, s így ezeket kivonják a rájuk nehezedő katonai és jobbágyi terhek alól. Ez a királyi jövedelmeket nagyban csorbította ¹⁾ s idővel a véghelyeket a fentartásukra rendelt jóságoktól mindinkább megfosztotta volna, a mi később más módon — a jóságok eladományozásával — sok esetben meg is történt s végtelen bajok kútforrása lett.

Épen oly rendetlenség mutatkozott a kamara területén levő bányák és a bányabér kezelésében. Az évtizedek óta annyi bajt okozó valuta-kérdés rendezésére, a lengyel pénz beözönlésének megakadályozására, másrészt a hamis pénz elleni törvények érvényesítésére sem tett a kamara semmit, noha a király 1569. nov. 18-án ez ügyben külön rendeletet intézett hozzá, mely azonban nem hajtatott végre. A király tehát újra lel-

¹⁾ Erre nézve a király azt mondja: nam hac ratione facile et paulatim omnia bona nostra in manus nobilium devenerint.

kére kötötte a kamarának az ide vonatkozó szabályok pontos megtartását.

Mindezzel azonban még nincs kimerítve a király panaszainak és kifogásainak hosszú sora. »Nunc ad alia quaedam« czímmel következtek a leiratban a lőporgyártás, serfőzés, gazdálkodás stb. körül nyilvánuló más hiányok s az orvoslásukra irányuló intézkedések. A király kiemelte, hogy panasz merült a kamara ellen, mert a ruténektől minden nyáj után csak egy-egy juhot vesz, a magyaroktól ellenben a teljes dézsmát szedeti. Ez visszaélés, melyet tűrni nem szabad. A várakban levő összes boros hordókat a kassai mértékhez kell egységesen alkalmazni (*omnia vasa in arcibus adaequant vasis casso-viensibus; neque majora neque minora in eis fieri concedant*). Nem szabad tűrni, hogy a tiszttartók (*gravi poena et corporali etiam coercione constituta provisoribus interdicatur*) a parasztokat a közmunka elvégzése után a saját magánczéljaikra dolgoztassák, mert ezzel a szegény jobbágyság terhe megkét-szereződik. A kamara minden egyes tiszttel részletes számadást készíttessen s azt a legbehatóbban felülvizsgálja, általában pedig lehetőleg sokszor vegye fontolóra, hányja vesse meg az itt jelzett vagy időnkint felmerülő más ügyeket, a többiek közt azt is, an *equites hungarici etiam ex proventibus arcium nostrarum commeatus consueto 16 cub. frumenti, totidem avena et vasae unius cassov. vini, 16 flor. annuorum conduci et intenteri et quatenus possint*.

Különösen lelkére kötötte végül a király a kamarának, hogy a felső-magyarországi főkapitánynyal jó viszonyban és egyetértésben legyen, hogy ne tűrje, hogy *arrianæ sectæ doctores* (hic inde vagari audimus) a királyi területre tegyék láboikat. Meghagyta azt is, hogy a kamara összes tisztviselői jelen rendeletét szorgosan olvassák, tanulmányozzák s mindenben határozataihoz tartsák magokat.

E rendelet világában a kamara jogköre és a tevékenységéhez utalt teendők száma igazán végtelennek mutatkozik s nem csoda, ha e sokat nem végezhetette. Szűkebb körben mindenestre sikeresebben működhetett volna. De nem lévén a királyi hatalomnak a távoli nagy országrészben más szervezett közege, mindent a kamara nyakába akasztott, a mi ter-

mészetszerűen összeütközésekre vezetett egyrészt a rendi hatóságokkal, másrészt magával a társadalommal, mely nem lévén szokva a királyi hatalom közvetlen beavatkozásához, annak legjogszerűbb ténykedését is visszatetszéssel fogadta, mihelyt érdekeit csorbitotta. Már ez időben hangzottak a rendek panaszaai a kincstár jószágfoglalásai ellen. De sajátságos, hogy a szepesi kamarát a király ugyanekkor az ellenkező miatt korholta, feddette meg; utasította, hogy ne nézze tovább is tétlenül, hogy a királyi javakat idegenek bármilyen ürügy alatt elfoglalják s az egyes váraktól, melyek fentartására rendelvek, elidegenítsék. Hogy ez számos esetben tényleg megtörtént, hogy a várjóságok birtokállománya ilyen módon tetemesen csorbitatott, az az ellenőrzés hiánya mellett s a felvidék hosszú fél-anarchikus korszakában nagyon természetes. Alig van vár, melynek jószágaiból hol egész falvak, hol egész csomó jobbágytelek idegen kézre nem kerültek. Néha a várkapitány magának foglalta, vagy hű embereinek szolgálatait jutalmazta velők, máskor a szomszédok tették rájuk kezüket s midőn a kamara megalakult s a várakhoz tartozó uradalmak tényleges állapotát a régi urbariumok adataival összehasonlította, kitűnt, hogy a mostani és a régi állomány közt igen szembetűnő a különbség s az idők folyamán egész nagy birtoktestek elkallódtak, idegen kézre jutottak. Vissza kellett tehát azokat szerezni s ekkor jutott először a szepesi kamara, bármi jogosult lett legyen eljárása a legtöbb esetben, összeütközésbe azokkal, kik jó vagy rossz hiszeműleg, kellő jogcúmmal vagy a nélkül jutottak egyik-másik várjóság birtokába. Eleinte a kamara eljárása a legtöbb esetben szigorúan törvényes volt s csak azt követelte vissza a tényleges birtokosoktól, a mi jogszerűen a kincstárt, a koronát illette. Evésközben azonban étvágya nagyon megnőhetett s minthogy első jogszerű ténykedései az udvari kamaránál, közvetlen felebb valójánál, mely nem sokat törődött a magyar törvénnyel, csak fokozhatták a birtokfoglalás vágyát, bécsi parancsszóra e téren egyre nagyobb tevékenységet fejtett ki s lassankint megszokta, hogy a törvényesség szempontja helyett merőben a kincstári érdek nagyon ruganyos fogalma szolgáljon irányadóul az elkobzásoknál.

Mindez azonban csak a későbbi idők fejleménye. Az első

esztendőekben a szepesi kamara kevés eredménynyel működött már azért is, mert a szervezetében jelzett hiányokat pénzügyi bajok még inkább fokozták. A hozzá utalt jövedelmi források magokban véve is elég szerények voltak, a hosszú elhanyagolás következtében pedig egy ideig a kamara tényleges bevételek egész összegét sem kaphatta meg. Ehhez járult, hogy az ő költségvetését a bécsi udvari kamara állapította meg, még pedig úgy, hogy a bevételt minden igaz ok nélkül igen magasra irányozta elő, hogy annál több kiadással terhelhesse a szepesinek költségvetését. Így azután bevétel és szükséglet közt már működése első éveiben hallatlan aránytalanság állt be. Bécsből egyre-másra utalványozták reá a kiadásokat, s köztük igen sok olyan volt, mely utasításai, alapszabályai értelmében egyáltalán nem őt terhelte volna. Itt is teljes volt eleinte a zűrzavar s csak lassan-lassan tisztultak, üllepedtek meg a budgetviszonyok s állapítottatott meg, hogy a hozzá utalt jövedelmekből első sorban minő szükségleteket kell fedeznie.

Az új intézményt már születése előtt nagy adósságok terhelték, melyek a Pesty Ferencz vezetése alatti eperjesi adminisztrációtól maradtak reá kellemetlen örökségül. Első sorban maga Pesty igényelt több ezer forintot, melyet a sajátjából adott előlegül a kincstár halaszthatatlan szükségletei, főleg a katonai kiadások fedezésére. De ugyancsak ő másoknál is csinált adósságot a kincstár rovására s ez adósság visszafizetését az új kamaránál sürgette. Jellemző, hogy mindjárt a legelső királyi rendelet, melyet eddig ismerünk s mely hónapokkal a kamara működésének megkezdése előtt, 1567. ápril 14-én Prágában kelt,¹⁾ egy csomó adósság kifizetésére vonatkozik. A király ekkor Pesty előterjesztését küldte le a még nem működő kamarához s a következő adósságokat utalta hozzá: Reghy Kelemen 700, özvegy Perényi Ferenczné 829 frt 33, Ramminger Jakab 900, Jörnyth Miklós 496, Eperjes városa 323, Keresztur község 400 frt. Azután hónapról-hónapra szaporodtak az ily tételek s a kamara már azon pillanatban, midőn működését megkezdette, elég tekintélyes adósságteherrel

¹⁾ Orsz. Levéltár: Mandata I. Rávezetve: exhibit Joannes Moré die 13 nov. 67.

állt szemben. Pedig még működése megkezdésekor sem volt semmi készpénz, mert Pestytől csak adósságot s nem készpénzt vett át, a kincstár bevételi forrásaiból pedig az első hetekben, sőt hónapokban is csak cseppenkint folyt be némi jövedelem s azt is nyomban elnyelték a halaszthatatlan, első sorban katonai kiadások, valamint a saját tiszti karának járandóságai.

Az első esztendők nyomorúságai a legélelénkebben visszatükröződnek az 1572-ki előirányzatnak megállapításában, mely az 1570. és 1571-ki tényleges eredményekről is tájékoztat ad.¹⁾ A bécsi udvari kamara a bevételeket következőleg irányozta elő: 1. *rovás-adó* az előző két évben befolyt egyenkint 32.000 frt, 1572-re előirányozható 27.200 frt. Erre a szepesi kamara megjegyezte, hogy 1570-ben készpénzben és nyugtakban befolyt 28.224 frt 95 dr; a folyó 1572. évre a két forintos adóból, levonva a behajtás költségeit, várható 22.579 frt 96 dr. — 2. *Városi taxa* egy évre 6700 frt. Minthogy Bécsben a taxát állandó jövedelemnek tekintették, a szepesi kamara szükségesnek tartotta megjegyezni, hogy taxa egyáltalán csak azon években fizetetik, a melyben az országgyűlés adót szavazott meg; a folyó 1572. évre ki van vetve 13.000 frt; befolyt 10.849 frt.²⁾ — 3. *Városok censusa* 1550 frt, mire nézve a kamara megjegyzi, hogy ez a jövedelem csakugyan emnyi.³⁾ — 4. *Harminczad* kerek számban 20.000 frt, mire a kamara nem tesz megjegyzést. E négy tételből a bécsi udvari kamara 55.450, maga a szepesi kamara 53.978 frt 96 dr-ra irányozza elő az 1572-ki bevételeket.

A jelzett jövedelemmel szemben óriási szükségletek állottak, ámbár az egyes tételeknél a bécsi udvari kamara — képzleti — és a szepesi kamara — a tényleges eredményeken alapuló — előirányzatai közt nagy az eltérés. A kiadások

¹⁾ A terjedelmes okmány N. Múzeum F. L. 913 és némi változatban Orsz. Levéltár Lymbus I. gyűjtemény 2-ik csomag.

²⁾ Az előirányzat egyik példánya (Orsz. Lev.) itt azt mondja, hogy a taxa felét a király mindig el szokta a városoknak engedni; a befolyt összegről e példány nem szól.

³⁾ Az előirányzat egyik példánya itt megjegyzi (Orsz. Lev.), hogy a censust Kassa Szent-György napkor egy összegben (450 frt), a többi felvidéki kir. városok ugyanakkor 550, Szent-Mihály napkor 550 frtot fizetnek.

főbb tételei következők: Szendrő vára a bécsi előirányzat szerint 3000 frt, mire a szepesi kamara megjegyzi, hogy 1571-ben e czímen 3084 frt kellett és minthogy a törökök Edelényt az idén elpusztították, most még nagyobb összeg lesz szükséges. A kamara szükséglete 2880 frt, mit a kamara oda helyesbít, hogy ez a szükséglet 3150 frt. Kassai tüzérség 4000 frt, nincs észrevétel. Posták a kassa-szatmári vonalon 1567 frt 20 dr, mire a kamara megjegyzi, hogy a Kassától Tokajba, Egerbe, Szatmárra menő vonalon 22 lovas látja el a szolgálatot, mind-egyiknek havi 8 rénes forint a díja s a tényleges szükséglet 1689 frt 60 dr. A kassai várnagyoknak és gyalogosoknak 1015 frt; nincs észrevétel. A német katonaság számára szükséges hús vételára 2628 frt; a kamara megjegyzi, hogy a múlt évben e czélra 3407 frt 76 dr kellett. Nyug- és kegydíjak (provisiones) 2032 frt, a kamara megjegyzi, hogy e czímen a múlt évben 3460 frt kellett. A díicatorok és mások fizetései 2487 frt; a kamara megjegyzi, hogy az adóbehajtás költségei már le vannak számítva s a rovásadó netto eredménye irányoztatott elő. Végül az egri kapitánynak és káptalannak dézsma-bérletért 6373 frt; a kamara megjegyzi, hogy a kapitánynak 3540 frt, összesen pedig e czímen 6378 frt fizetendő.

Mindezeket összeadva, a szepesi kamara rendes évi kiadásai a bécsi előirányzat szerint 25.982 frt 70, a szepesi számitásai szerint 26.184 frt 56 drt tettek volna, s így az 55.000 frtnyi bevétellel kényelmesen lehetett volna gazdálkodni. Csak-hogy hátra volt még a fekete leves. A tulajdonképeni szükséglet csak ezután következett, mert a király külön rendeletei és megbízásai ez évre további 49.819 frt 34 frt kiadással terhelték a kamarát, melynek szükséglete ekkor s állandóan évenként legalább 76.003 frt 90 drt tett. Az 55.450 frt bevétel mellett 20.553 frt 90 dr deficit állt tehát biztos kilátásban. A király által elrendelt kiadások (ordinariae erogationes ad mandata Suae Mattis rejectae ad praesentis et futuri *unius* anni proventus praemissos) főtételei a következők:

Török Andrásnak Putnokon a vele kötött egyesség szerint évi 600 frt; a kassai katonai főlélmester s más élelmezési tisztek évi fizetése 1260 frt 20 dr; Zakovszky János hadi titkarnak 576 frt; Soklyósy Miklós ügyvédnek 150 frt; a

Krasznahorkán levő 25 német katonának 830 frt 09 dr; Kátay Ferencznek Pest és Heves vármegyék adójából 5000 frt; Deák György özvegyének 299 frt 63 dr; Szerdahelyi Jánosnak, a mizslei prépost testvérének 422 frt 75 dr; Szepes vármegyének 1990 frt 40 dr, Bereg vármegyének 180 frt, mindegyiknek a katonaság részére adott kölcsönük visszatérítésére; Vitéz Jánosnak Hernád-Németi községért 1000 frt; a katonaság szükségleteire vásárolt borért 8719 frt; a nagybányaiaknak követeléseik kiegyenlítésére a szatmári és károlyi harminczadoknál utaltványoztatott 591 frt 94 dr; Bornemisza János krasznahorkai praefectusnak 1000 frt; Alaghy János örökösének azon kölcsön törlesztésére, melyet Schwendi Lázárnak adtak, 1400 frt; özvegy Boeskey Miklósnének élelmi szerek szállításáért 437 frt; az esztergomi érseknek Torna vármegye tizedei bérletéért 500 frt; az egri káptalannak az 1565—66-ki tizedbérre 900 frt; a kassai serfőző (mint akkor mondták: sernevelő) ház építésére évi 165 frt; a király számára a múlt évben vett borért fizetendő 112 frt, e borok elszállításának költsége 225 frt; úti költségek kisebb küldetésekért még a múlt év terhére 482 frt 96 dr; vásárlások (papir, fa, a kamara épületének berendezése még a múlt évben) 209 frt 71 dr; a sóhivatal számára (officina salinaria) még a múlt évben 252 frt 56; két most készülő mészégető költsége 400 frt; a mizslei prépostság javainak Kátay Ferencztől való visszaváltására 5000 frt; a Szendrőben ujonnan felfogadott 30 magyar gyalog fizetése 756 frt; a tizedekből a Rueber főkapitányhoz utaltak pótlására 16.000 frt, összesen néhány jelentéktlenebb tétellel 49.819 frt 34 dr.

E kiadásokra a kamara megjegyzi, hogy azokat a király mind reá deputálta, noha több tétel, főleg a két utolsó, egyáltalán nem hozzá tartozik. Azt kéri tehát, hogy ezeket vegyék le vállairól; ez esetben költségvetése jó 20.000 frttal könnyebbülne meg. Csakhogy még ez esetben sem lehetne szó egyensúlyról kiadások és bevételek közt, mert vannak accessoriae et contingentes erogationes, — melyek állandóan megrontják mérlegét. Ilyenek Ungnad egri kapitánynak 4 évi fizeteshátraléka a 3000 összesen 12.000 frt (egy jegyzet szerint a király ez összegnek csak felét engedélyezte), a Tokaj váro-

sához tartozó szőlők művelése évi átlag 500 frt, a tokaji híd fentartásának évi költsége 500 frt; nagyobb követségekre, melyeket ő felsége Salm Miklós grófhhoz s másokhoz elrendelt, 3463 frt, kisebb commissiókra 409 frt, 1572-re a király Perényi Zsigmondnak 500 aranyat = 750 frt rendelt; végül — mondja a kamara — a kassain kívül a végházak épületeire és tüzérségére is kell évenként bizonyos összeg.

A szepesi kamara azon kívánságát, hogy a hozzá nem tartozó, de királyi rendelettel reá utalt kiadási tételek némelyikének fizetése alól mentsek fel, a bécsi kamara jogosnak találta s csakhamar új előirányzat készült, melyből az előbbinek néhány tétele hiányzik, néhány pedig mérsékelve van, így például Ungnad 12.000 firtos követelése csak 6000 frttal szerepel. Csakhogy e reductiókban sem volt köszönet, mert időközben új kiadási tételek is vétettek fel a költségvetésbe. Ilyenek az egri káptalan 1569—71 dézsmabérhátaléka 1020 frt 50 dr, Ungnadnak dézsmabérletre 500 frt, Eger építésére 265 frt, a kassai eleségházban (domus ammonaria) alkalmazottak 1568—70-ról szóló követelése 100 frt.

Az új munkálat felsorolja a királyi kegy- és nyugdíjasokat is, kiknek járandóságait a fentebbi előirányzat a *provisiones* rovat alatt egy összegben foglalja egybe. Provisiones annuales kaptak: Viczmándy Mátyás 300, Ormányi Demeter 300, Bajcsy János 60, Vékey Ferencz seregbiró 240, Büdy Mihály és Farkas 480, Tibay Borbála, Pribék János özvegye 100 frt, Csicsery János, előbb a leleszi javak provisor 32 frt, Mélish János 200, özvegy Bernaldfy Gáborné 600 frtra hátalék 220 frt (ebből 1572-ben kifizettetett 110 frt), Sukan János 40 frt, Rábay János 50 frt, István moldvai vajda a király 1571. márcz. 21-én kelt rendelete alapján 240 frt, Gardon Miklós és Gaal András 400 frt, Serjényi Mihály 200 frt, Bessenyei István három leánya 60 frt, végül Panka Mihály 80 frt (ez törölve van), ugyancsak neki, míg 30 jobbágy telkes-jószágot nem kap, évi 160 frt. Elhez járul solutio diversarum czímén: két moldvai katonának 32 frt, Vizkelety Jakab udvarnoknak (aulicus) 200 frt, végül a pataki iskolának a király 1569. okt. 25-én Pozsonyban kelt rendeletéből évnegyedenként egy hordó bor, 10 köböl búza és egy szalonma.

A jelzett hosszadalmas és nehézkes tárgyalások után készült el az 1572-iki (az egyik példányban levő feljegyzés szerint az udvari kamara 1572. jul. 29. küldte le s a pénzügyi év aug. 1-én kezdődött) év végleges s az udvari kamara által engedélyezett költségvetése. Ebben (*brevis et succinctus extractus ex camera aulica ad extractum camerae collatus et ad hanc cameram transmissus anno 1572*) a bevételek a bécsi udvari kamara első előirányzata szerint 55.450 frttal vannak felvéve. A kiadások, melyek a szepesi kamara észrevételeit is számba veszik, rendes és rendkívüli csoportba sorolvák. Föltételeik ezek: 1. Rendes kiadások: kamara 3150, királyi ügyigazgató 150, az élelmezési tisztek (*hominibus ab annona constitutis*) 1267, Szendrő vára 2000, tüzérség 2000 (a két tételnél *juxta limitationem Rueberii*), lőpor készítő mester 57 frt 60 dr, komló- s más vásárlásra 165, a serfőzőház censusa 15, bor és gabona vásárlásra 8000 frt, lovakra 1389 frt 60, a kassai várnagyoknak és magyar gyalogosoknak 1015 frt, összesen 22.699 frt 20 dr. — 2. Rendkívüli kiadások: a múlt évben vett bor árának kifizetésére 8719, a király számára tett vásárlások (bor stb.) 1100, az esztergomi érseknek 1571-re a a tomai dézsmabér 500 frt, összesen 10.319 frt. A két tétel együtt véve 32.988 frt 20 dr. Ezt levonva, 22.469 frtja maradt volna a kamarának, hogy a király által reá deputált roppant összegeket, valamint az általa előre látott és jelzett más nagy szükségleteket fedezze. Minthogy ez merő lehetetlenség volt, az udvari kamara az előirányzathól kivette Zakovszky titkár 576 és Saluango András 156 frtnyi fizetését, továbbá az egri püspök 6378 frtos követelését s elrendelte, hogy összesen 7110 frt töröltessék a kamara budgetéből (*transferenda alio*, de hogy hová: nem mondja s a későbbi adatokból kivehető, hogy Zakovszky ezután sem a katonai költségek czímén a hadi fizető mestertől, hanem a kamarától kapta fizetését). Megjegyelte továbbá, hogy a következő tartozások (*debita, de quibus longiori termino tractandum*) Kátay Ferencz 5000, Deák Györgyné 299'63, Szerdahelyi János 432'75, Szepes vármegye 1990'40, Beregvármegye 180, Vitéz János 1000, Nagybánya 591'84, Bornemisza Imre 1000, az Alaghy-örökösök 1400, özvegy Bocskayné 437, egri káptalan 900, összesen 13.191 frt

62 dr későbbi, hosszabb határidőben fiztessenek ki. Ez eljárás, mint hogy itt nem kegyadományról, hanem szerződészerű kötelezettségek teljesítéséről volt szó, méltán elvehette kedvét mindenkinek attól, hogy a kincstárral üzletet kössön, neki valamit eladjon vagy általában kisegítse a pillanatnyi pénz-zavarból.

De a budget mindezen megkönnyítései, noha meghaladták a 20.000 frtot, nem hozták a szepesi kamarát azon helyzetbe, hogy a még mindig tulságos mértékben reá háruló kötelezettségeknek eleget tehessen. Bécsben is belátták ezt s további jövedelmeket utalványoztak neki s a király 1572. nyarán a pozsonyi kamarát utasította, hogy a maga jövedelmeiből évenként 14.000 frtot fizessen ¹⁾ kész pénzben a szepesi kamarának. Ez összeggel együtt az utóbbi 1572-re már 36.462 firttal rendelkezett, oly czélból, hogy a király külön mandatumaiiban hozzá utalt fizetéseket teljesítse. Ugyanekkor a király kimondotta, hogy a végek összes katonaságának fizetése őt terheli s így a kamara a magyar gyalogokat ²⁾ se saját jövedelmeiből fizesse, hanem ez a teher a Rueber főkapitánynak járó 2100 tallér havi átalányra ruháztassék át. Meghagyta továbbá, hogy a szepesi kamara az 1572. év terhére rendelt más nagyobb összegek kifizetése alól is fölmentessék. Így a kamara helyzete némileg megkönnyebbedett. Valami sokat azonban e kedvező helyzetről nem szabad tartanunk, mert az év további folyamán épen úgy kaphatott újabb királyi mandatumokat, mint azelőtt. Bécsben egyre-másra utalványozták a pénzt a kamara rovására s ennek tényleges gazdálkodása alighanem egészen máskép alakult, mint az előirányzatban meg volt állapítva. Egészen róla is csak azt mondhatni, a mit a pozsonyiról. A mi jöve-

¹⁾ N. Múzeum F. L. 913. Catalogus terminorum, quibus camera hung. supplementum menstrui subsidii ad cameram scepusiensem ex deputatione S. Caes. et R. Mattis per annum mittere tenetur: 1572. augusztus 1 = 3000, 1572. nov. 9. 3000, 1573. febr. 2. 3000, ápril 24. 2000, jun. 24. 2000, aug. 3. 1000, összesen 14,000 frt. A pozsonyi kamara éveken át fizette ezt a quotát.

²⁾ Volt ekkor ilyen Kassán 2 várnagy összesen 30 gyalog 64 frt 60, Munkácsen 15 gyalog 31, Szatmárt 25 gyalog 52, Tokajban 24 gyalog 50, Szendrőben 30 gyalog 63, összesen 280 frt 60 dr hadi illetményenyl. N. M. F. L. 913.

delme volt, azt elfizette, máskülönben pedig adósa maradt mindenkinek. A mennyire az 1573—74 előirányzat alapján az egyes tételekhez tett megjegyzésekből az 1572-ki bevételeket rekonstruálhatom, ezek tényleges tiszta eredménye következő volt:

Rovás-adó	26.206 frt 50 dr	
Városi taxa	12.666 » 66 »	(Lőcsének elenged- tek 333 frt 34 drt)
Városi-census	1.550 » — »	
Harminczad	25.371 » — »	
Dézszeből	476 » 75 »	
Pozsonyi kamara quótája	14.000 » — »	
Összesen: 80.270 frt 91 dr.		

Összehasonlítva a végleges eredményt az előirányzattal, azt látjuk, hogy ez utóbbi annak idején szolid alapon épült föl s a mennyiben nem fix tételekről van szó, a tényleges eredmény mindenütt meghaladta a praeliminárét. A kiadások előirányzata és tényleges eredménye közt nem tehető ily összehasonlítás, de minthogy a következő év számadásaiban nyoma sincs múlt évi fölöslegnek, kétségtelen, hogy az összes befolyó pénz elköltetett.

A következő év budgetviszonyaiban még mindig kifejezésre jut a kamara állapotainak rendellenessége. Megvan az 1573. aug. 1-től 1574. július végéig menő egész esztendő költségvetési előirányzata.¹⁾ Ebben az egyes jövedelmi ágak 1572-ki tényleges eredménye van várható eredményképen bevéve a censusnál (1550 frt), harminczadnál (25.371 frt), dézsmanál (466.75), pozsonyi kamara quótájánál (14.000). Ellenben a dicánál megjegyzi, hogy belőle 6000 frt már elköltetett s így az 1573. aug. elsejével kezdődő pénzügyi évre csak 20.206 frt 50 dr marad, a városi censusból pedig egyáltalában semmi sem esedékes. Ezek levonásával az új pénzügyi év várható összjövedelme 61.594 frt 25 dr, melylyel a következő kiadások állanak szemben, 1. rendesek: Szendrő vára 4084, a kamara

¹⁾ Extractus perceptionum camerae scepusiensis a prima die mensis augusti anni 1573 usque ad ultimum diem mensis julii anni 1574, hoc est per *integrum* annum. N. Múzeum F. L. 913. A végén meg van jegyezve, hogy 1573. jun. 22-én küldték fel az extractust Bécsbe.

szükséglete 3727 frt (itt meg van jegyezve, hogy előbb csak 3150 frt kellett e czímen, de az elnök és mások fizetése javítatván, most a szükséglet 3727 frt, sőt kilátásban áll, hogy egész 4127 frtra nő fel), a kassai tüzérség 2000, posta a kassa-eperjesi tokaj-szatmári vonalon 19 lóval 1401 frt 60 dr, a kassai várnagy és gyalogok 1015 frt 20 dr, kegy- és nyugdíjak 3172, az egri kapitánynak 5478 (ebből neki magának 3140, a káptalannak a dézsmáért 1832, a quartáért 500 frt), Putnok vára 600 frt, az élésmester, molnár és más személyzet fizetése 1267 frt 20 dr, Zakovszky János katonai titkár 576, a kir. ügyigazgató 200, özvegy Kaidelberger Fülöp hadi szertárnokné 57.60, Krasznahorka 25 német katonája 830 frt 09, Draxyn Péter fizetése 192 frt, Rueber főkapitánynak a huszárok számára 1000 frt, a serfözde vásárlásai 200, a király számára vett bor 263.56, az eleségház vásárlásai 143.55, kisebb commissiók úti költségei 352.42, okiratok kiállítása 348.60, papír s más irodaszer 268.82, sóügy 819.79, a mizslei prépostság javainak visszaváltása 9633, dézsma költség 152, a katonai fizetések a húspénzzel 20.931 frt 39 dr, összesen 58.728 frt 22 dr. —

2. Rendkívüli kiadások. Ezek három osztályba sorolvák. Az elsőbe azok tartoznak, melyek már 1572-ben esedékesek voltak, de kifizetésöket a király 1573-ra tette át vagy melyek kifizetését a király ujabban rendelte el. Ezek összege az előirányzat készítésekor 3723 frt 89 dr-ra rúgott úgy, hogy a rendes kiadások és a rendkívüliek ez első csoportja már is meghaladnák a kamara egész évi bevételeit. De még volt hátra két csoport. Az egyikben a következő állami hitelezők szerepelnek: Szepesmegye 1990.50, Bereg 140, özvegy Boeskaýné 437, egri káptalan 900, Alaghy-örökösök 1400, Kassa városa régi kölcsönének második fele 1644.16, Perényi István 750, Ungmegye régi követelésére 1214.15, összesen 8476 frt 07 dr. Befejezi a sort az accessoriae et contingentes erogationes czímű csoport a következőkkel: Ungnad egri kapitány évi 3000 frt, három évre 9000; a tokaji szőlőkre 600, a tokaji hidra 500, a végvárak javítására 210, eleségvásárlásra 10,000, a Nagy-Bányára küldött biztosoknak 358.82, összesen 20.668 forint 32 dr. Mindezeket összeadva, a kamara kiadásai 87.872 frt

drara, bevételei 61.594 forint 25 drt tesznek úgy, hogy az 1573/4-ki előirányzat 26.278 frt 36 dr. hiánynyal záródott.

Az idők folyamán azonban mindinkább tisztázódott a szepesi kamara pénzügyi helyzete; gazdálkodása rendes mederbe jutott s midőn 1588-ban az országgyűlés és a király által kiküldött vizsgáló bizottság (a Liptó vármegyétől egész Edélyig terjedő területen Révay Ferencz, Herberstein báró, Rákóczy Zsigmond, Szokoly Miklós) megjelent Kassán s a kamarától a már fentebb jelzett kérdésekre részletes választ kért, igen pontos kimutatásokat kapott, valamint az egyes jövedelmi ágak, úgy a szükségletek tényleges eredményeiről, szóval az egész pénzügyi kezelés menetéről az utóbbi három év folyamán. Ez okmányokkal fölszerelve a biztosok végig járták az egész nagy északkeleti országrészt, megvizsgálták minden egyes véghelyet a hozzá tartozó jószágokkal, a rendes és rendkívüli bevételek mindegyikét külön-külön s 1588. szept. 24-én Szatmárt irták meg a király számára fentebb már jelzett részletes jelentésüket,¹⁾ mely szerint a szepesi kamara bevételei következőleg alakultak:

I. Harminczad, ez a három utolsó év tényleges eredményei alapján átlag évenként 28.363 frt 33 dr tiszta jövedelmet hajt.

II. Várad, illetve a hozzá tartozó jószágok, ezek jövedelme átlag egy évben 21.855 frt 45 dr. A legtöbb jószágga Szatmárnak volt s az utolsó három évben összesen 29.961 frtot, egy-egy évben tehát 9987 frtot jövedelmezett. Igen nagyok voltak Tokaj jószágai, melyek három évben 22.480 frt 86 drt s így egy-egy évben 7493 frtot, továbbá Szendrő jószágai, melyek három évben 13.111 frt 37 drt s így évenként átlag 4370 frt 45 drt hoztak.

III. Dézsma, ezekért évi 6313 frt 33 dr haszonbért fizet a kamara a különböző egyházi testületeknek. E nagy bér daczára a dézsma czímén az utóbbi három évben 31.875 forint 99 dr s így évenként 10.625 frt 18 dr tiszta haszna maradt a kincstárnak. Ezenkívül voltak az erdélyi püspökség dézsmái, melyek az említett három évben 16.695 frt 99 drt s így évenként 5565 frt 33 drt hoztak. De hogy jövőre mennyi lehet a

¹⁾ Orsz. Levéltár Mon. Pénzügy.

kinestár tiszta haszna, azt a biztosok nem állapíthatták meg, mert, a mint mondják, az illető vidékeken legujabban a pestis, az inség, az ellenség nagy pusztításokat tett, a mi fölöttébb módon csökkentette az adóképességet.

IV. A kamara haszna (lucrum camerae) nevű adó. Az utolsó összeíráskor ez országrészben $8699\frac{3}{5}$ hódolatlan és 7844 hódolt porta találtatott; amazokat 20, az utóbbiakat 10 dral számitva, három évre összesen 5833.04 frtot tesz a jövedelem.¹⁾

V. Városok censusa, ősi szokás szerint évenként 1550 frt.

VI. Sívári sóbánya évi jövedelme 500 frt.

VII. Rozsnyóbánya urburája és censusa évi 348 frt 88. Az itt felsorolt hét bevételi ágat, mely összesen 71.973 frt 88 drt hozott évenként, a vizsgáló biztosok jelentése a szepesi kamara *rendes* bevételeinek közös neve alatt foglalja össze. Ezt a középkori felfogásnak megfelelően teszi, mely a közjövodelmek azon ágait nevezte rendes jövedelmeknek, melyek ősidőktől fogva a királynak voltak átengedve, hogy belőlök fedezze az udvartartás, a belső és katonai kormányzat költségeit. A rendes jövedelmek állandók voltak s nem függtek attól, megszavazta-e őket az országgyűlés vagy nem. Ellenben azok a jövedelmek, melyeket időnkint az országgyűlés külön szavazott meg, rendkívülieknek neveztettek. Ide tartozott nálunk a dicalis vagy rovásadó s a városok taxája. Amaz teljesen az országgyűlés szavazatától függött; ez utóbbi nem, de a városok csak azon évben fizették, melyben az országgyűlés rovást ajánlott meg, így ez is rendkívüli adószámba ment. A biztosok ezek évi jövedelmét a szepesi kamara területén következőleg állapították meg:

VII. Rovás-adó, a nyers jövedelem évi 25.515 frt 73. Ebből lemegy utólagos helyesbítésekre 271.50, behajtási költségre 2083 frt s marad tisztán 23.161 frt 23 dr.

VIII. Városi taxa, évenként 14.000 frtot tenne, de a biztosan befolyó összeget csak évi 8000 frtra lehet számitani.

A biztosok jelentése e részletezés alapján a szepesi kamara minden rendes és rendkívüli jövedelmét évi 102.180 frt 83

¹⁾ Ez az összeg azonban nem folyt be, mert ez időben a kamara hasznából már csak igen kevés jövedelme volt a kinestárnak. Ez adóval s a dicalis adóval külön tanulmányban foglalkozom.

drban állapítja meg, mely összeg az 1572. és 1573-ki eredményekhez képest a bevételnek több mint megkétszereződését jelenti. Ez igen figyelemre méltó jelenség. A háború rombolásai, az ez időben gyakori pestis s a vagyonosság általános apadása a jövedelmek csökkenésére engedhetne következtetést vonnunk. Pedig a számok az ellenkezőt bizonyítják. Mindazon bevételi forrás, melynek jövedelme nem fix összegben fizettetett, dúsabban jövedelmezett, még pedig nem adóemelés, hanem egyegyedül a rendesebb gazdálkodás és a kamara által gyakorolt szigorú ellenőrzés következtében, mely lehetőleg megakadályozta hogy a kincstári jövedelmek magánosok és egyes tisztviselők kezén elkallódjanak, mint régebben történt. Eleinte, mint, láttuk nem sok eredményt birt a kamara e téren felmutatni. De a mint múltak az évek, egyre nőtt tekintélye s a nyolczvasas évtizedben már nagyon számottevő eredményeket ért el, melyek a kincstári bevételek hatalmas növekedésében tükröződnek vissza.

Jövedelmeinek megfelelően kiadásai is roppantul emelkedtek s itt már a bevételek és kiadások közti régi aránytalanság nem csak nem csökkent, hanem a kamara mérlege még kedvezőtlenebbé alakult, mert a biztosok jelentése 177.441 frt 02 drban állapítja meg a deficitet. A szepesi kamara összes különféle szükségleteit ez évben a biztosok 279.621 frt 86 drra számították, melyből 209.768 forintot a katonai főfizető mester kezeihez kellett szolgáltatni az összes magyar és német katonaság fizetésére és élelmezésére (ez élelmezés költsége maga 36.287 frt 35 drt igényelt), mert a kamara területén ez időben számos és fontos véghely (Kassa, Szendrő, Krasznahorka, Csetnek, Putnok, Balogh, Szádvár, Diósgyőr, Sirok, Eger, Ónod, Tokaj, Kálló, Szatmár) volt tekintélyes helyőrséggel. Magok a kamarának nem hadügyi, hanem a polgári kormányzat körébe eső szükségletei — úgynevezett rendes kiadásai — ez időben már 74.689 frt 30 drra szöktek föl. A bevételek és szükségletek közti ezen szörnyű aránytalanság, melynek kiegyenlítésére a kedélybeteg Rudolf király igen keveset tett, adják meg a nyitját egyrészt a katonaság fizetetlenségének s ebből folyó szörnyű pusztításainak, másrészt a kamara által egyre nagyobb mértékben folytatott jószágelkobzásoknak.

A század utolsó éveibeli állapotokat a kamara 1592-ki zárszámadása ¹⁾ világítja meg. Az ilyen számadás, mint már ismételten jeleztem, nem a szükségletek széles körét ismerteti meg velünk, hanem csupán a tényleges bevételt és kifizetést s így csak a pénztári forgalomnak tükröztet. Itt azonban ismét más képet nyerünk a kamara kiadásairól és bevételeiről, mint az 1588-ki bizottsági jelentésből. A bruttójövedelem nem csak elérte, hanem meg is haladta a biztosok által kiszámított összeget, csakhogy egész más forrásokból származik. Rovásadó egyáltalán nem szerepel a jövedelmek közt, városi taxa csak pár száz forinttal; a várak 21.855 frtnyi jövedelme helyett csupán Tokaj fordul elő 2625 frt 82 dral, a dézsmák tizenegyed-fél ezer frt évi haszna helyett csak 1106 frt 54 dral találkozzunk, a kamara haszna-jövedelemről szó sincs s így az akkori számítások, bármilyen lelkiismeretesen készültek, nem álltak összhangban a tényleges helyzettel. Ellenben tetemesen többet hozott a biztosok számításánál (28.363.33) a harminczad, ezenkívül pedig egészen új bevételi források lépnek előtérbe, olyanok, melyeket az említett jelentés egyáltalán említetlenül hagy. Ilyen az 1592. év bevételeinek legnagyobb tétele, 36.330 frt 66 dr, mely javak adományozásából folyt be. Itt tehát a jószágfoglalások s a vele kapcsolatos új adományozások pénzügyi eredménye számokban kifejezve nyilvánul; az egész évi bevétel egyik harmadát ebből a nagyon zavaros forrásból merítette a kamara. A másik harmad a harminczadból került ki s csak az utolsó és legcsekélyebb esik az összes rendes és rendkívüli bevételre, melyből egy negyed rész ismét kölcsönpénzre jut. Általában az egyes bevételek következőleg vannak a zárszámadásban föltüntetve:

Mult évi hátralékokból	6689 frt 45 dr.
Harminczad hátralék	5217 » 46 »
Harminczad folyó évi	36.301 » 05 »
Harminczad dugárú	266 » 60 »
Folyó évi taxa	650 » — »
Folyó évi census	2450 » — »
Rozsnyóbánya	356 » 50 »
Dézmahaszon	1106 » 54 »

Átvitel: 53.037 frt 60 dr.

¹⁾ Orsz. Levéltár Iymbus I. 4 csomó.

	Áthozat : 53.037 frt 60 dr.
Kölesönpénz	7805 frt 30 dr.
Különféle jövedelem	2839 » 05 »
Jószágok eladományozása	36.330 » 66 »
Tokaj jövedelme	2625 » 82 »
A királytól	141 » 85 »
Posztó nyereség ¹⁾	361 » 45 »
Boreladás	1248 » — »
Sóbánya-haszonbér	568 » 52 »
Kállai apró jövedelmek	58 » — »
Összesen : 105.016 frt 25 dr.	

Rendkívül érdekes képet ad a zárszámadás kiadási része, melyben az év folyamán tényleg eszközölt kifizetéseket részletezi. Kifizetett Kassa őrségének 7058.59, Szendrő és Balogban 1625.60, Tokajban 5882.35, Szatmárt 2922.16, Putnokon 646.24, Krasznahorkán 768.61, Kállón 4543.65; más katonai kiadások 12.160.26, jószágvásárlásra 250, oklevelekért, 96, dézsma és quartabérletért 4467.73, élelmi szerekre 1.706.94, ő felségének vett borért 300.20, elszállításáért 187, a kassai tűzérsgének 110.37, biztosok és úti költségek czímén 314.60 kegydíjak 175.60, katonatisztek fizetésére 1.257.55, a kamara szükségletére 3731.99, a pósták és más hivatalnokok fizetésére 2.142.48, provisiones 1287.68, dézsmásoknak 13 frt 42, katonai stipendium 320.02, a kassai várnagy fizetése 266, 30 magyar gyalog Kassán 775.20, a király rendeletére 76.51, az udvarba (aula) küldetett 31.811.28, a király számára vett lovakért 320, hitelezőknek 5200.20, apró kiadásokra 204.38, összesen 96.599 frt 91 dr.

A legszembetűnőbb e kimutatásban a nem katonai kiadások rendkívüli csökkenése, mely minden tételnél mutatkozik a kamarától le egész a kegydíjakig, melyek itt már számba sem jöhetnek. E tételekben sajátyszerűen tükröződik vissza a Miksa és Rudolf királyok személye közötti igen rideg ellentét. Budgeteiben s nem csak a magyarországiakban, hanem az udvar-

¹⁾ Ez a jövedelem onnan származott, hogy a kamara vásárolta be a katonaságnak szükséges posztót s adta el katonáknak, kik saját költségükön ruházták magokat. Ez üzlet némi haszonnal járt a kamarára.

tartásáról maradt számadásokban ¹⁾ is Miksa király mint jó szívé, igazán bőkezű adakozó lép elénk, ki szegény embereknek, a kikkel útjában találkozott, a kik virágot vagy zöld ágat nyújtottak neki át, örömet ad egy kis ajándékot; a hozzá intézett kérelmeket, ha csak valami jögezmők van, készségesen teljesíti s tömegesen utalványozza kamaráira a kegy- vagy nyugdíjak kifizetését. Rudolf ellenben beteg ember, a ki nem szívesen ad; az ő udvartartási költségeiben már a merő jószívűségből folyó adományokkal alig találkozunk; csak olyankor ad ajándékot, mikor a császári udvar tekintélyének fenntartása kívánja. A kamaráknál sem igen utalványozza a kegy- és nyugdíjakat, melyek czímén a szükséglet tetemesen apad. E helyett azonban tesz olyat, a mit elődei sohasem tettek. Udvarába küldeti a befolyó jövedelem aránytalanul nagy részét. Csupán e czímen 31.6811 firt 28 dr van a kifizetések közt 1592-ben kimutatva. Ezenkívül elődei példájára ő is vásároltat évenként bort, lovat s az udvartartáshoz szükséges más dolgokat kamarája által s így az említett évben a kiadásoknak csaknem fele a király magán szükségleteire ment el. Mi történt az aulába küldött roppant összeggel, a magyar állam czéljaira fordították-e vagy a király ismert noble passióira, ékszer, régiség vásárlására, astrologusok és alchimisták hóbortjaira költetett el, azt a számadások természetesen nem mondják. Csak azt említik, hogy a pénz az aulába küldetett, mi elég feltűnő és érthetetlen olyan időben, midőn a kamarára óriási s jövedelmeit mindig messze meghaladó katonai költségek fedezése hárult. A mi pénze az udvar igényeinek kielégítése után még megmaradt, azt nagyobbrészt csakugyan a katonaságra fordította. Más czélokra alig költött 13.000 forintot s ebből is ötezernél több sürgető adósságok törlesztésére ment el; e törlesztés kétségkívül azon új adósságokból történt, melyeket az év folyamán, mint a bevételek rovatában láttuk, csinált. Adósságot adóssággal fizetett tehát s hogy a művelet nem gyakorolta nagyobb arányokban, azt egyedül azon

¹⁾ Chmel: Die Handschriften der k. k. Hofbibliothek in Wien. II. kt. 11—31. Miksa király kiadásai 1568—70. Itt említve van, hogy Viczmándy Mátyásnak, kinek itthon is évi kegydíjat rendelt, 1568. nov. 19-én saját pénztárából 100 tallért ajándékozott.

körülmény okozta, hogy a felvidéken nem voltak nagy tőke-pénzesek, bankárok s így kisebb kölcsönökkel kellett megelégednie.

A csakhamar beköszöntő háború a szepesi kamara pénzügyeire is fölötte hátrányos befolyást gyakorolt s különösen Eger várának török kézbe jutása éreztette az igazgatása alatti terület nagy részén káros hatását. A fontos végvár elvesztével jövedelmei is érzékenyen megapadtak s mint az udvari kamarához intézett panaszából ¹⁾ kitünik, az elvesztett bevételi források helyett újaknak kijelölését kérte, különben legsürgősebb fizetéseit sem eszközölheti, főleg a háborús időben olyan fontos végvárakról nem gondoskodhatik. Minthogy pedig törvényes úton nem kapott s nem is kaphatott az elvesztettekért új jövedelmi forrásokat, kénytelenségből jószágelkobzásaival megkezdte a nagy birtokos urak rendszeres kifosztását. E szörnyű politika természetes hatásait már fentebb jeleztem; akaratuk ellen hajtotta bele az uralkodó osztályokat a forradalomba, mely új korszakot nyitott Magyarország s egyszersmind a királyi pénzügyek történetében.

¹⁾ M. Országgyűlési Emlékek VIII. köt. 341.

